

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YENİLEVENT/İSTANBUL

ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA KAZAKİSTAN'IN RUSYA
FEDERASYONU VE ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ULUSAL VE ULUSLARARASI GÜVENLİK STRATEJİLERİ ANA BİLİM
DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ahmet YAVAŞ

Tez Danıőmanı
Doç. Dr. Giray Saynur BOZKURT

İSTANBUL – 2012

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR)

TEZ TANITIM FORMU

TEZİN TARİHİ: 22.06.2012

TEZİN TİPİ: Yüksek lisans tezi

TEZİN BAŞLIĞI: Enerji Güvenliği Bağlamında Kazakistan'ın Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkileri Üzerine Bir Araştırma

TEZİN YAPILDIĞI BİRİM: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü

DAĞITIM LİSTESİ: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü "Tez Hazırlama ve Değerlendirme Yönergesi"nde belirtilen yerlere.

TEZİN ÖZETİ: Bu çalışma Kazakistan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının, ulusal güvenliğine etkisini ve bölgede etkin iki ülke olan Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile kurduğu ilişkilerdeki rolünü belirlemek amacıyla yapılmıştır

ANAHTAR KELİMELEER: Kazakistan, Enerji Güvenliği, Boru Hatları, Rusya, Çin

SAYFA SAYISI: 136

GİZLİLİK DERECEESİ: Tasnif Dışı

Bu tezin ihtiva ettiğı hususlar şahsî görüşlerim olup; Türk Silahlı Kuvvetlerinin resmî görüşünü yansıtmamaktadır.

Ahmet YAVAŞ
2'nci Snf.Öğc.

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YENİLEVENT/İSTANBUL**

**ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA KAZAKİSTAN'IN RUSYA
FEDERASYONU VE ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

**ULUSAL VE ULUSLARARASI GÜVENLİK STRATEJİLERİ ANA BİLİM
DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Ahmet YAVAŞ**

**Tez Danıőmanı
Doç. Dr. Giray Saynur BOZKURT**

İSTANBUL – 2012

TASNİF DIŞI

**HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

**P. Yzb. Ahmet YAVAŞ'ın ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA KAZAKİSTAN'IN
RUSYA FEDERASYONU VE ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLERİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA konulu tez çalışması, jürimiz tarafından STRATEJİ VE
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak
kabul edilmiştir.**

Başkan -----
Doç. Dr. Esra HATİPOĞLU TUNCEL

Üye -----
Doç. Dr. Giray Saynur BOZKURT
(Danışman)

Üye -----
Dr. Hv. İkm. Yb. Ragıp Kutay KARACA

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

22.12.2012

Hasip SAYGILI
Dr. Kurmay Albay
Enstitü Müdürü

TASNİF DIŞI

TEŐEKKÖR

Öncelikli olarak yüksek lisans eğitimimiz boyunca yardıma ihtiyaç duyduğumuz her konuda bize destek olan tüm Stratejik Araştırmalar Enstitüsü personeline teşekkür ederim.

Tez çalışmamın başından sonuna kadar bana güler yüzü, hoş görüşü ve akademik birikimi ile katkı sağlayan danışmanım Doç. Dr. Giray Saynur BOZKURT'a saygı ve şükranlarımı sunarım. Gerek ders aşamasında gerekse tez çalışmam esnasında beni aydınlatan fikir ve tavsiyeleri ile yüksek lisans eğitimde büyük pay sahibi olan değerli öğretmenim ve komutanım Dr. Hv. İkm. Yb. Kutay KARACA'ya teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca idari konularda bana destek olan ve yardımlarını esirgemeyen Topçu Alb. Atahan Birol KARTAL'a, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı Başkanı Dz. Alb. Abdullah KÖKTÖRK'e teşekkürlerimi sunarım.

Enstitüdeki eğitimimiz boyunca akademik gelişimime katkıda bulunan değerli öğretim üyelerine, iki yıl boyunca çok güzel zaman geçirdiğim sınıf arkadaşlarıma, yüksek lisans eğitimine başlamada önemli katkısı bulunan ve beni bu süreçte her zaman destekleyen sevgili eşime teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Bu çalışmada enerji kaynaklarının ulusal ve uluslararası güvenlikle ilişkisi Kazakistan rneği üzerinden incelenmektedir. Enerji kaynakları ülkelerin askeri ve ekonomik gücünü pekiştiren temel unsuru oluşturmaktadır. Devletler, geçmişten günümüze kadar uluslararası alanda güç elde etmek ve güçlerini muhafaza etmek için enerji kaynaklarına sahip olmayı hedeflemişlerdir. Bu sebeple enerji kaynaklarına sahip bölgeler g mücadelesi içinde olan ülkelerin hedefi haline gelmiştir. 20'nci yüzyılda bu bölgeler üzerindeki egemenlik mücadelesi iki dünya savaşı ile sonuçlanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında g unsurları sıralamasında askeri gücünü, ekonomik gücünü gerisinde kalmasıyla enerji kaynaklarını elde etmede kullanılan araçlar da değişime uğramıştır. 21'inci yüzyıla gelindiğinde dünyada artan karşılıklı bağımlılık neticesinde enerji güvenliği kavramı, hem ulusal güvenlik hem de uluslararası güvenlik açısından ele alınmaya başlanmıştır.

Enerji güvenliği açısından değerlendirildiğine Orta Asya, dünyadaki kaynak bölgelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazakistan, sahip olduğu zengin enerji kaynakları ve stratejik konumu ile Orta Asya'da en fazla ön plana çıkan ülkedir. Kazakistan'ın sahip olduğu enerji kaynakları ve coğrafi konumu kendisine ulusal güvenliği açısında avantajlar yaratmaktadır. Ancak Kazakistan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarından ekonomik fayda yaratması için bölgede etkin olan lkelerle ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Rusya Federasyonu (Rusya) ve Çin Halk Cumhuriyeti (Çin) bölgede etkin olan iki önemli ülkedir. Rusya, eski Sovyet alanı olan Orta Asya'da egemenliğini devam ettirme ve bölgenin enerji kaynakları üzerindeki kontrolünü sürdürme amacındadır. Çin, son dönemde artan enerji ihtiyaı sebebiyle bölgenin enerji kaynaklarına ilgi duymaktadır. Bu açıdan bakıldığında bir kara lkesi olan Kazakistan, iki büyük g ve sınır komşusu olan Çin ve Rusya arasında sıkışmış durumdadır. Kazakistan, bu ortamda bağımsızlığını güvence altına almak ve kendisinden güçlü bu komşuları ile eşit seviyede ve karşılıklı faydaya dayanan ilişki kurmak istemektedir. Kazakistan'ın bu hedefi gerçekleştirebilmesi için elinde bulundurduğu en önemli araç sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Bu sebeple Kazakistan, enerji kaynaklarını en etkin şekilde kullanarak ekonomik gücünü arttırmak ve ulusal güvenliğini sağlamak maksadıyla, bölgede etkili olan bu ülkeler arasında dengeli ve çok yönlü bir dış politika takip etmektedir. Kazakistan'ın uyguladığı bu politika kendi ulusal güvenliğinin yanı sıra bölgenin güvenliği ve istikrarı açısından da önem arz etmektedir.

SUMMARY

In this thesis, the relationship between energy resources and national and international security is analyzed via Kazakhstan sample. Energy resources are the basic fact that consolidate the military and the economic power of the states. The states have always aimed to have the energy resources in order to get and keep the power. Therefore the regions, having the energy resources have been the target of the states which are in power struggle. The struggle on these regions is concluded with two world wars in 20th century. After the Cold War period, with the change in ranking of power elements, economic power has left behind the military power and the instruments used for having energy resources have varied. In 21st century, as a result of interdependence, the concept of energy security has begun to be dealt with national and as well as international security.

Evaluated in context of energy security, Central Asia is a source region. Kazakhstan comes forward in Central Asia with its rich energy resources and strategic location. Its energy resources and geographical location advantages Kazakhstan for assuring its national security. But Kazakhstan needs to develop relations with great powers in the region in order to create economic benefits from its energy resources. Russia and China are two ascendant powers in the region. Russia aims to maintain its dominance in former Soviet area and to keep its control over Central Asian energy resources. China is interested in Central Asian energy resources due to its recently growing energy demand. In this regard the landlocked Kazakhstan is pinched between Russia and China, which are its two great neighbours. Kazakhstan wants to ensure its independence and maintain relations with its powerful neighbours in equality and mutual benefit. In order to reach this goal, the strongest factor in its hand is Kazakhstan's energy resources. Therefore Kazakhstan implements a balanced multi-vector policy between these great powers for the purpose of developing its economic power by using its energy resources. The multi-vector policy of Kazakhstan is also important for regional security and stability in addition to Kazakhstan's national security.

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
TEŞEKKÜR	I
ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLOLAR LİSTESİ	IX
ŐEKİLLER LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
ÖNSÖZ	XII

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1. PROBLEM DURUMU	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	6
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	6
4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	7
5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	7

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMA MODELİ	8
2. VERİLERİN TOPLANMASI	8
3. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI	8

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. 21'İNCİ YÜZYIL ENERJİ GÜVENLİĞİNDE ETKİLİ KURAMLAR	9
a. Realizm ve Enerji Kaynakları	9
b. Liberalizm	14
(1) Neoliberalizm ve Enerji Güvenliği	17
(2) Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık	21

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR ve YORUM

1. ORTA ASYA JEOPOLİTİĞİNDE KAZAKİSTAN	24
a. Yeni Mücadele Alanı Orta Asya	24
b. Kazakistan'ın Jeopolitik Konumu ve Orta Asya'daki Önemi	25
c. Kazakistan'ın Ulusal Güvenlik Politikası: Çok Yönlü Politika	27
(1) 1991-2001 Dönemi: Bağımsızlığın Güvence Altına Alınması	28
(a) Nükleer Silahların Sınırlandırılması	28
(b) Bağımsız Devletler Topluluğu ve Kazakistan	30
(c) Kolektif Güvenlik Anlaşması ve Kazakistan	31
(ç) NATO ile İlişkilerin Kurulması	32
(d) Şanghay Beşlisi ve Kazakistan	32
(2) 2001 Sonrası Dönem: Çok Yönlü Politika	33

TASNİF DIŞI

(a) Avrasya Ekonomik Topluluğu ve Kazakistan	33
(b) NATO İle İlişkilerin Geliştirilmesi	35
(c) BDT İçinde Askeri Yapılanma: Kolektif Güvenlik	
Anlaşması Örgütü	36
(ç) Şanghay İş Birliği Örgütü ve Kazakistan	37
(d) Kazakistan'ın AGİT 2010 Dönem Başkanlığı	38
2. KAZAKİSTAN'IN ÇOK YÖNLÜ POLİTİKASINDA ENERJİNİN ROLÜ	42
a. Kazakistan'ın Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları	43
(1) Kaşagan Petrol Sahası	44
(2) Tengiz Petrol Sahası	46
(3) Karaçaganak Petrol Sahası	46
(4) Uzen Petrol Sahası	48
(5) Aktobe Petrol Sahası	48
(6) Kumkol Petrol Sahası	48
b. Çok Yönlü Politika ve Enerji Kaynaklarının Taşınma Güzergâhları	49
c. Kazakistan Petrolünün Taşınmasında Kullanılan Boru Hatları	50
(1) Rusya Yönündeki Petrol Taşıma Güzergâhları	50
(a) Uzen-Atyrau- Samara Boru Hattı	50
(b) Tengiz-Novorossisk (CPC) Boru Hattı	51
(2) Rusya Yönüne Alternatif Güzergâhlar	52
(a) Kazakistan Hazar Taşıma Sistemi ve Bakü-Tiflis-Ceyhan	
(BTC) Boru Hattı	52

(b) Çin Güzergâhı: Atyrau-Alashankou Boru Hattı	53
ç. Kazakistan Doğal Gazının Taşımada Kullanılan Boru Hatları	55
(1) Orta Asya Merkez (CAC) Doğal Gaz Boru Hattı	56
(2) Hazar Kıyısı Doğal Gaz Boru Hattı Projesi	56
(3) Trans Hazar ve Nabucco Projesi	57
(4) Kazakistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı Ağı	58
 3. KAZAKİSTAN-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ	 61
a. Rus Dış Politikası'nın Gelişimi	
(1) 1991-1993 Dönemi: Avrupa ile Bütünleşme Çabaları	61
(2) 1993 Rus Askeri Doktrini ve Yakın Çevre Politikası	63
(3) Rusya'nın Avrasyacılık Politikası	66
(4) Putin Dönemi ve Avrasyacılığın Yükselişi	68
b. Rusya'nın Orta Asya Politikası'nda Kazakistan'ın Yeri	71
c. Kazakistan'ın Çok Yönlü Politikası ve Rusya	73
(1) Kazakistan'ın Rusya için Jeopolitik Önemi	74
(2) Kazakistan'daki Rus Nüfusu	76
(3) Hazar'ın Statüsü ve Paylaşım Sorunu	76
(4) Kazakistan'ın Enerji ihracatında Rusya'ya Bağımlılığı	78
 4. KAZAKİSTAN-ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ	 81
a. Çin Dış Politikası ve Orta Asya	81
b. Kazakistan'ın Çok Yönlü Politikasına Çin'in Katkısı	84

TASNİF DIŞI

c. Kazakistan-Çin İlişkilerinde Güvenlik Sorunları	87
ç. Çin'in Artan Enerji İhtiyacı	90
d. Çin'in Orta Asya Politikası ve şanghay İş Birliği Örgütü	93
e. Çin-Rusya İlişkileri ve Kazakistan	95
5. SONUÇ VE DEğERLENDİRME	102
6. KAYNAKÇA	110

TABLolar

Sayfa

Tablo 1: Kazakistan'ın Petrol ve Doğal Gaz Üretiminde Meydana Gelen Artış	1
Tablo 2: Kazakistan'ın Petrol Üretimi ve GSYH ilişkisi	43
Tablo 3: Rusya ve Orta Asya'da Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri ve Üretimi	44
Tablo 4: Kaşagan Petrol Sahasında Ortaklık Payları	45
Tablo 5: Kazakistan'ın Petrol İhracat Boru Hattı Kapasiteleri 2006-2015	55
Tablo 6: Kazakistan'ın Doğal Gaz Üretim ve Tüketimi	55
Tablo 7: Rusya'nın Tedarikçisi olduğu Yakın Çevre Ülkelerine Uyguladığı Doğal Gaz Fiyatları	65
Tablo 8: Kazakistan-Rusya İhracat ve İthalat hacmi	72
Tablo 9: Kazakistan'ın Etnik Dağılımı	76
Tablo 10: Kazakistan'ın Petrol İhracatında Kullandığı Boru Hatları	79
Tablo 11: Kazakistan'ın 2010 Yılı İthalat ve İhracat Ortakları	85
Tablo 12: Çin'in 2001-2010 Yılları Petrol ve Doğal Gaz Tüketimi ve GSYH'da Meydana Gelen Artış	91

ŐEKİLLER

Sayfa

Harita 1: Kazakistan'ın Hidrokarbon Rezerv Sahaları	47
Harita 2: Kazakistan Enerji Kaynaklarının Taşınma Güzergâhları	50
Grafik 1: CPC Organizasyon Yapısı	51
Harita 3: Petrol Taşıma Güzergâhları	52
Harita 4: Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı	54
Grafik 2: Çin'in Petrol Üretim ve Tüketimi	81
Grafik 3: Kazakistan'a Gerçekleştirilen Doğrudan Dış Yatırımlar	88
Grafik 3: Kazakistan'ın Çin'e İhracatı	89
Grafik 4: Kazakistan'ın Çin'den İthalatı	89
Grafik 5: Çin'in 2009 Yılında Petrol İthal Ettiği Başlıca Ülkeler	92

KISALTMALAR

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- AET:** Avrasya Ekonomik Topluluğı
- AGİT:** Avrupa Güvenlik ve İş Birliğı Teşkilatı
- BDT:** Bağımsız Devletler Topluluğı
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BMDHS:** Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
- BTC:** Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
- CENTRASBAT:** Orta Asya Barışı Koruma Taburu
- CPC:** Hazar Boru Hattı Ortaklığı
- GSMH:** Gayri Safi Milli Hâsıla
- IMF:** Uluslararası Para Fonu
- KAİK:** Kuzey Atlantik İş Birliğı Konseyi
- KGA:** Kolektif Güvenlik Anlaşması
- KGAÖ:** Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
- NATO:** Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
- NPT:** Nükleer Silahların Azaltılması Anlaşması
- ODIHR:** Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi
- PSA:** Üretim Ortaklığı Anlaşması
- SSCB:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı
- ŞİÖ:** Şanghay İş Birliğı Örgütü
- TCP:** Trans Hazar Projesi
- WTO:** Dünya Ticaret Örgütü

ÖNSÖZ

Enerji güvenliği kavramı ekonomik, siyasi ve askeri güvenlik ile olan ilişkisi bakımından günümüzde uluslararası güvenliğin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Enerji kaynakları ekonomik, siyasi ve askeri gücüne olan etkisi ile ülkelerin ulusal çıkarları için belirleyici niteliktedirler. Bu sebeple geçmişten günümüze bir güç unsuru olarak değeriendirilen bu kaynaklara sahip olmak devletler için bir ulusal güvenlik meselesi olarak değeriendirilmiştir. Enerji kaynakları açısından zengin olan bölgeler bu kaynakları elde etmek isteyen ülkelerin hedefi haline gelmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte yeni ulus devletlerin ortaya çıktığı Orta Asya, sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynakları ile dünyada ön plana çıkan bölge olmuştur. Özellikle 11 Eylül olaylarının ardından ABD'nin bölgede varlığını arttırması, Rusya'nın ekonomik gücünü toparlayarak bu bölgedeki nüfuzunu arttırma çabası içine girmesi ve Çin'in büyüyen ekonomisi ve artan enerji ihtiyacı ile bu bölgeye ilgi duyması Orta Asya'da bir güç mücadelesini de beraberinde getirmiştir.

Kazakistan jeopolitik konumu ve zengin enerji kaynakları ile Orta Asya'nın merkezinde yer almaktadır. Bağımsızlığını kazanmasıyla çok çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalan Kazakistan, sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının dünya ekonomisi açısından öneminin farkındadır. Bu sebeple enerji kaynaklarını ulusal gücünü arttıracak bir politika aracı olarak kullanmak istemektedir. Ancak Kazakistan tek başına enerji kaynaklarını işleyecek ve dünya pazarlarına sunabilecek teknolojik kapasiteye ve ulaştırma altyapısına sahip değildir. Enerji kaynaklarını ihraç edebilmesi için komşusu olan Rusya ve Çin gibi iki büyük güç ile ilişki içinde olması gerekmektedir. Bu sebeple Kazakistan bu iki ülke ile dengeli ilişkileri esas alan çok yönlü bir dış politika takip ederek enerji kaynakları için güvenli ve istikrarlı ihracat güzergâhları yaratmaya çalışmaktadır.

Kazakistan'ın enerji kaynaklarından ekonomik anlamda faydalanabilmesi bölgede güvenli ve istikrarlı bir ortamın olmasını gerektirmektedir. Enerji güvenliğinin ülkeler arasında yarattığı karşılıklı bağımlılık olgusu günümüzde iş birliğini ön plana çıkarmaktadır. Kazakistan, Rusya ve Çin ile enerji kaynaklarının ihracatında iş birliğine dayanan ve üç ülkenin de ekonomik çıkarlarına hizmet edecek bir politika yürütmektedir.

TASNİF DIŞI

Fakat mevcut dengelerin deęiŐmesi, bölgede etkin g   ler arasında devam eden hâkimiyet mücadelesinin çatışmaya dönüşmesine sebep olabilecektir. Bu dengeleri değiştirebilecek etkenlerin ortaya konması açısından Kazakistan'ın Rusya ve Çin ile ilişkilerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Enerji güvenliği çerçevesinde ele alınacak olan bu ilişkilerin değerlendirilmesi gelecekte Orta Asya'da meydana gelecek gelişmelerin anlaşılması açısından da önem arz etmektedir. Böylece Çin ve Rusya ilişkilerinde de bölgede güven ve istikrarı olumsuz etkileyecek ve Kazakistan'ın ulusal güvenliğini tehdit edecek unsurlar açıklanabilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1. PROBLEM DURUMU

Dünyada sanayi ve teknoloji alanında gelişimin temelini enerji kaynakları oluşturmaktadır. Ülkelerin ekonomik kalkınmalarının sürdürülebilirliğinin sağlanması, enerji kaynaklarının kesintisiz olarak temin edilebilmesine bağlıdır. 20'nci yüzyıldan itibaren başta petrol olmak üzere ekonomik kalkınmanın temel yakıtı olan enerji kaynaklarını elde etmek, ülkeler için bir güvenlik meselesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda dünyada enerji kaynaklarını bünyesinde barındıran coğrafyalar küresel ve bölgesel güçlerin ilgi odağı haline gelmiştir.

Orta Doğu enerji kaynakları bakımında en zengin bölgedir. Fakat son yıllarda meydana gelen gelişmeler ve Orta Doğu'nun istikrarsız yapısı dünyada enerji açısından Orta Doğu'ya olan bağımlılığın azaltılması yönünde bir eğilimi ortaya çıkarmıştır (Nazarbayev, 2003, s.101). Bu durumda Orta Asya, enerji kaynaklarını talep eden ülkeler için daha fazla dikkate alınması gereken bir bölge olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu güçler dengesine dayanan uluslararası düzen Sovyetler Birliği'nin dağılması ile değişime uğramış, Orta Asya'da yeni ulus devletler ortaya çıkmıştır. Weitz'a (2010, s.1) göre Kazakistan, geniş coğrafyası ve diğer Orta Asya devletlerine nazaran sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynakları ile Orta Asya'da doğal bir lider konumundadır.

Üretim	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Petrol (Bin varil/gün)	836	1018	1111	1297	1356	1426	1484	1554	1688	1757
Doğal gaz (milyar m ³)	10,5	10,2	12,6	20	22,6	23,9	26,8	29,8	32,5	33,6

Tablo-1 Kazakistan'ın Petrol ve Doğal Gaz Üretiminde Meydana Gelen Artış

Kaynak: BP Statistical Review of World EnergyJune 2011

Ayrıca yeni keşfedilen yatakların da rezerv zenginliği göstermektedir ki, yakın gelecekte Kazakistan, dünya petrol üretiminde ilk beş ülke arasına girmeye aday durumundadır (Yüce, 2006, s.175).

TASNİF DIŞI

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bağımsızlığını kazanan Kazakistan'da diğer Orta Asya devletlerinde olduğu gibi büyük bir ekonomik  k     ya anmı tır (Fishelson, 2007, s.1). Yaşanan bu  k     ve ekonomik kriz Kazakistan yönetimini petrol ve doğal gaz kaynaklarına ve bu sektöre doğrudan dış yatırımları teşvik etmeye dayanan bir ekonomik kalkınma politikası izlemeye yöneltmiştir ( pek, 2007, s.1180). Bu politika, hem Kazakistan'ın Rusya Federasyonu'na (Rusya) olan bağımlılığının azaltılması, hem de sahip olunan enerji kaynaklarının ekonomiye olan katkısının arttırılması için önem arz etmektedir. Bu politika ile Kazakistan, ekonomisi için önemli bir kaynak olan petrol ve doğal gazı bir dış politika aracı olarak kullanma imkânı da bulmaktadır. Kazakistan'ın bağımsızlığından itibaren bu prensipler doğrultusunda bölgesel güçler ve kom şularıyla ilişkilerinde uyguladığı politika çok yönlü dış politika olarak kavramla tırılmı tır.

Kazakistan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarını tek başına i leyip dünya pazarlarına sunma imkânı yoktur. Kazakistan her ne kadar son yıllarda büyüyen ekonomisi ile ön plana çıksa da, bu durum bölgede etkin olan Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti (Çin) ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) gölgesinde kalmaktadır (Weitz, 2007, s.1). Bu sebeple Kazakistan'ın uyguladığı politika, kendi ulusal egemenliğinin peki tirmenin yanında bölgede etkin olan güçlerle i  birliğini geliştirmeyi de hedeflemelidir.

“Multi-vekt rizm” olarak da dile getirilen bu politika Kazakistan'ın yürüttüğü enerji odaklı politikalarla  zde le mi  durumdadır. Hanks'e (2009, s.259) göre “multi-vekt rizm, diğer  lkelerle kurulan ilişkilerde ideolojik olmayan ve pragmatizmi esas alan bir politikaya karşılık gelmektedir.” Hanks bu yönüyle multi-vekt rizmin daima ulusal çıkarları g zet n realist ve rasyonel bir strateji olduğunu savunmaktadır. Ancak Kazakistan'ın bulunduğu jeopolitik konum itibarı ile realist bir dış politika uygulamasının tartışmaya açık bir konu olduğu değerlendirilmektedir. Bu sebeple multi-vekt rizm kavramının realist bir anlayışla ele alınmasından ziyade i  birliğine dayanan yönünün ön plana çıkarılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Kazakistan bağımsız olduğu günden beri bölgedeki güçlü devletlerin etkisini dengelemeyi, bölgesel örgütler vasıtasıyla politik ve ekonomik i  birliğini geliştirmeyi ve böylece kendi ekonomik kalkınmasını ve uluslararası konumunu güçlendirmeyi hedefleyen çok yönlü bir dış politika izlemektedir (Weitz, 2010, s.1). Weitz bu açıklamasıyla Kazakistan'ın uyguladığı bu politika ile kendi politik ve ekonomik gelişmesinin de  n şartı olan bölgesel istikrarı hedeflediğini savunmaktadır.

TASNİF DIŞI

Kazakistan'ın 2030 Stratejisi'nde "Ulusal Güvenlik, Ekonomik Kalkınma, Enerji Kaynakları, Ulaştırma ve İletişim Altyapısının Geliştirilmesi" belirlenen öncelikli hedefler arasındadır (Strategy Kazakhstan 2030, s.14). Bu hedeflere ulaşılmasında Kazakistan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının önemli rolü bulunmaktadır. Bu kaynakların ekonomik olarak değerdendirilmesi, bölgede etkin olan ülkelerin ve Kazakistan'ın çıkarları açısından önemlidir. Çok yönlü dış politika, Kazakistan'ın bu hedeflere ulaşabilmesi için özellikle enerji alanında bölgesel güçlerle iş birliğini göz önünde bulunduran, bununla birlikte bu güçlerin bölgedeki çıkarlarını dengeleyerek Kazakistan'ın egemenliğini garanti altına alan politikadır (Vinokurov, 2010, s.6).

Kazakistan'ın ekonomisinde etkili olan sanayi altyapısı tamamen Sovyetler Birliği döneminden kalmadır. Bu sebeple Kazakistan bağımsızlığını kazanması ile birlikte bu alanda önemli zorluklarla karşılaşmıştır. Bu yüzden Kazakistan yönetimi bağımsızlıktan sonra Rusya Federasyonu ile stratejik ortaklığını sürdürürken, ekonomik alanda diğer güçlerin desteğini sağlayacak uygulamalara gitmiştir. Bilgin'e (2007, s.1185) göre bu durum Kazakistan'ı, jeopolitik açıdan önemli petrol ve doğal gaz anlaşmalarına odaklı çok yönlü dış politika izlemeye yöneltmiştir. Kazakistan enerji kaynaklarını tek başına işleyecek ve ihraç edecek yeterli altyapıya sahip değildir. Bunu yapabilmesi için bölgesel güçlerin ekonomik desteğine ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu altyapı desteği için tek bir ülkeye bağımlı kalması, Kazakistan'ın ulusal güvenliği için olumsuz bir durum yaratmaktadır. Bu sebeple enerji güvenliği alanında çok yönlü bir dış politika izlemek Kazakistan'ın ulusal çıkarları açısından önemlidir.

Bu kapsamda ele alındığında Kazakistan'ın uyguladığı çok yönlü politikanın hedefinin, Kazakistan'ın bölgede etkin olan güçlerden bağımsız olarak egemenliğini garanti altına almak olduğu söylenebilir. Bu politikanın seçilmesi ve uygulanmasında temel sebep ve araç olarak da Kazakistan'ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynakları göze çarpmaktadır. Uygulanan bu dış politikanın vektörleri ise küresel ve bölgesel güçler, komşu devletler, uluslararası örgütler, çok uluslu şirketlerdir.

Jeopolitik anlamda bakıldığında Kazakistan, Orta Asya'daki merkezi konumu ve coğrafyası ile başta enerji taşıma hatları olmak üzere, Rusya üzerinden Doğu Avrupa'yı Asya ile birleştirecek bir transit koridor özelliği taşımaktadır. Bu özellikleri ile Kazakistan bir tarafında Asya'da enerji tekeli olmaya çalışan Rusya Federasyonu'nun diğer tarafında ise son yıllarda büyüyen ekonomik gücü ve artan enerji ihtiyacı ile ortaya çıkan Çin Halk Cumhuriyeti'nin odak noktası haline gelmiştir. Bölgesel açıdan bir değerlendirme yapıldığında bu iki önemli güç Kazakistan'ın çok yönlü dış politikasında önemli iki unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

TASNİF DIŞI

Çok yönlü politika, Kazakistan'ın ulusal güvenliğini gözeten bir politika olarak değerlendirilmektedir. Ancak bölgede etkin olan güçlerin çıkarlarının dengelenmesi açısından bakıldığında, Kazakistan'ın yürüttüğü bu politikanın başta Rusya olmak üzere bölgede çıkarları olan güçler tarafından da kabul edilebilir uygulamalar içermesi gerekmektedir.

Kazakistan, sahip olduğu enerji kaynakları ve bugüne kadar uyguladığı politika ile Orta Asya devletleri içinde ön plana çıkmıştır. Ancak ekonomik ve askeri açıdan Rusya ve Çin'in gölgesinde kaldığı için bölgesel bir güç olarak değerlendirilmekten uzaktır (Weitz, 2008, s.15). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda Kazakistan'ın ulusal güvenliğinde çok yönlü dış politikasının etkisi, öncelikli olarak Rusya ve Çin ile kuracağı ilişkilere bağlıdır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya her ne kadar bölgedeki kontrolünü yitirmiş gibi görünse de, etkinliği hâlâ devam etmektedir. Bölgede Rusya'nın etkinliği özellikle enerji alanında kendini göstermektedir. Bölgede enerji kaynaklarının taşınmasında kullanılan boru hatlarının çoğu Rusya topraklarından geçmektedir (Baizakova, 2010, s. 104). Bu, Rusya açısından çok büyük bir avantajdır. Rusya Orta Asya devletleri ile kurduğu ilişkilerde, mevcut durumun sürdürülmesini hedeflemektedir.

Rusya ekonomik açıdan Orta Asya'ya pek bağımlı değildir. Bu yüzden Rusya bu ülkelere karşı kazançlı çıkabileceği ekonomik ilişkilerin gelişmesi yönünde bir politika oluşturmamıştır. Orta Asya, Rusya için daha çok bir güvenlik alanı olarak kabul edilmiş ve askeri ilişkilere öncelik verilmiştir (Djalili ve Kellner, 2009, s.68). Kazakistan bu anlamda Rusya için en önemli ülkedir. Çünkü Kazakistan, geniş coğrafyası ve Rusya ile olan uzun sınır komşuluğu ile bölgeden kaynaklanacak tehditlere karşı Rusya için bir tampon konumundadır. Bu sebeple Rusya için bölgede başka bir gücün etkili olması kabul edilebilir bir durum değildir (Lousianin, 2011, s.2). Bu durumda Kazakistan'ın enerji kaynaklarının dünya pazarına açılması amacıyla bu bölgede diğer güçlerin etkin rol oynaması Rusya tarafında olumlu karşılanmayabilir. Bu açıdan bakıldığında bölgede mevcut durumun devamını ve istikrarı hedefleyen Rusya'nın, Kazakistan'ın uyguladığı çok yönlü dış politikada ağır basan bir konumu olduğu söylenebilir.

Kazakistan'ın çok yönlü dış politikasında önem arz eden diğer ülke Çin'dir. Çin'in giderek artan enerji ihtiyacı ve enerji kaynaklarında dışa olan bağımlılığı enerji güvenliğinde öncelikli konulardır (Baizakova, 2010, s. 105). Orta Asya, enerji kaynakları açısından Çin için Rusya'ya nazaran çok daha önemli konumdadır.

TASNİF DIŞI

Kazakistan, hem sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynakları, hem de bitişik bölge olması itibarı ile Çin'in bu kaynakları temin etmesi için uygun koşullar sağlamaktadır. Çin, enerji ithalatının yarısından fazlasını Orta Doğu'dan yapmaktadır. Fakat Orta Doğu'nun politik istikrarsızlığı ve deniz yolunun güvensiz olması akışın sürekliliği açısından riskler içermektedir. Bu sebeple enerji kaynaklarının kara yoluyla Orta Asya'dan temin edilmesi Çin için daha güvenlidir (Weitz, 2010, s.1). Çin'in Orta Asya'da etkinlik göstermesi ekonomik hedefleri ile ilişkilidir. Kazakistan'ın Çin ile kurduğu enerji ilişkisi, hem kendi enerji kaynaklarını, hem de Rusya'nın petrol ve doğal gazını Asya pazarına ulaştırabilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu yolla Kazakistan kendisine ekonomik çıkar sağlarken, Rusya ve Çin arasındaki iş birliğine de katkıda bulunmaktadır. Çin yatırımları ile inşa edilen boru hatları, bir yandan Kazakistan'ın enerji altyapısı açısından Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma olanağı yaratmakta, diğer taraftan da Rusya'nın bu hatlara dâhil olmasıyla bölgesel bir iş birliği ortamı hazırlamaktadır.

Kazakistan'ın Çin ile kurduğu enerji temelli ilişkilerde en önemli husus Rusya'nın, Çin'in bölgedeki varlığını nasıl algılayacağı şeklinde değerlendirilebilir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, Kazakistan'ın bölgede etkili olan güçlerin çıkarlarını dengeleyerek, bölgesel iş birliğini geliştirmeyi hedefleyen çok yönlü dış politikasının daha önemli hale geldiği söylenebilir. Kazakistan'ın bu iki ülke ile enerji güvenliği alanında kurduğu ilişkiler Rusya, Orta Asya ve Çin arasında ticaretin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Aydın'a (2005, s.83) göre ticaretin artmasıyla ilgili ülkeler arasında daha fazla fırsat ve iş birliği doğmaktadır. Böylece her ülke diğerinin kalkınması için daha fazla rol oynamaktadır. Bu da bölgedeki ilişkileri daha istikrarlı hale getirmektedir.

Bölgede istikrarın sağlanması Kazakistan'ın ulusal çıkarları açısından önemlidir. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı günden bu yana uyguladığı enerji kaynakları odaklı çok yönlü dış politika, bölgede istikrarı sağlayacak iş birliği imkânları sunmaktadır. Ancak bu istikrarın sürdürülebilirliği uygulanan politikanın Kazakistan'ın ulusal çıkarları kadar bölgede etkili olan Rusya ve Çin'in çıkarlarını da gözetmesi ile ilişkilidir. Uluslararası enerji güvenliğinde, istikrarın arz ve talep edenlerin çıkarlarının karşılıklı gözetilmesi ile sağlanacağı düşünülürse, Kazakistan bölgenin enerji güvenliğinin sağlanması konusunda da önemli bir rol üstlenmektedir.

Yürüttüğü çok yönlü ekonomi ve güvenlik politikaları ile Kazakistan, denge unsuru konumundadır. Kazakistan'ın uyguladığı çok yönlü dış politikanın Çin ve Rusya ile enerji güvenliği bağlamında kurduğu ilişkilerde ne şekilde etkili olduğu ve

TASNİF DIŞI

bu politikanın Kazakistan'ın ulusal güvenliğine etkisi bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın genel amacı Kazakistan'ın enerji güvenliği bağlamında Çin ve Rusya ile kurduğu ilişkilerin ulusal güvenliğine olan etkilerini belirlemektir. Böylelikle Kazakistan'ın ulusal güvenliğinin sağlanması ve uyguladığı dış politikada enerji kaynaklarının önemi ve rolü belirlenecektir. Bu amacın yerine getirilebilmesi için aşağıdaki soruların cevaplandırılması faydalı olacaktır.

a. Kazakistan'ın enerli kaynaklarının mevcut durumu ve bu kaynakların paylaşımına yönelik politikalar nelerdir?

b. Kazakistan'ın bağımsız olduğu günden itibaren yürüttüğü çok yönlü politikada enerji kaynaklarının rolü nedir?

c. Kazakistan enerji kaynaklarını bir dış politika aracı olarak kullanarak Çin ve Rusya ile kurduğu ilişkilerle bölgede istikrar sağlayacak bir denge unsuru olarak değerlendirilebilir mi?

. Enerji güvenliği açısından gelecekte Rusya ve Çin'in gelebilecekleri konum, bölgede istikrarsızlık yaratacak bir egemenlik mücadelesini beraberinde getirebilir mi?

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Enerji kaynakları 20'nci yüzyılda meydana gelen çatışmaların en önemli sebebi ve odak noktası olmuştur. Orta Doğu'da geçtiğimiz yüzyıl boyunca meydana gelen gelişmeler bu çatışmalara örnek olarak gösterilebilecek niteliktedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya, tehdit altında ve henüz statüsü belirlenmemiş bir kaynak bölge olarak dünya sahnesine çıkmıştır. Sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynakları ve geniş coğrafyası ile Kazakistan, bölgenin ulaşım ve iletişim ağlarında merkezi bir konumdadır. Bu sebeple Kazakistan'ın enerji alanında yürüteceği politikalar ve bu bağlamda iki güçlü komşusu Çin ve Rusya ile kuracağı ilişkiler, Orta Asya'da istikrarın sağlanması belirleyici niteliktedir. Kazakistan'ın ulusal güvenliğine ve bölgenin geleceğine yönelik politikaların belirlenmesi için bu ilişkilerin incelenmesi önemlidir.

4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

a. Bu araŐtırmada petrol ve doğal gazın dünyada en fazla talep edilen enerji kaynakları olarak önemini uzun süre daha koruyacağı ve bu kaynaklara olan bağımlılığın devam edeceği,

b. Orta Asya bölgesi coğrafi olarak değerlendirildiğinde, bölgedeki güç merkezleri olan Rusya ve Çin'in Kazakistan'ın sürdüreceği enerji politikalarında belirleyici rol oynayacak iki devlet olduğu varsayılmaktadır.

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

AraŐtırmada ele alınacak devletler Kazakistan, Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti olacaktır. Kazakistan'ın bu  lkelerle kurduğu ilişki, enerji güvenliği kapsamında ele alınacak ve değerlendirilecektir. Enerji kaynaklarından da en önemlileri olarak ön plana çıkan petrol ve doğal gaz üzerinden araştırma yürütülecektir.

AraŐtırmada, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından günümüze kadar meydana gelen gelişmeler ele alınarak değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araőtırmada, Kazakistan'ın enerji güvenliği bağlamında Rusya ve Çin ile kuracağı ilişkilerin Orta Asya'nın güvenliğine olan etkisi ele alınacaktır. Bu sebeple Kazakistan'ın Rusya ve Çin ile kuracağı ilişkiler bağımsız değişken, Kazakistan'ın ulusal güvenliği bağımlı değişken olarak değerlendirilecek ve ilişkisel tarama modeli kullanılacaktır.

2. VERİLERİN TOPLANMASI

Araőtırmada verilerin toplanmasında ağırlıklı olarak belgesel tarama tekniği kullanılacaktır. Bu maksatla kütüphanelerden, elektronik veri tabanlarından, enerji üzerine çalışma yapan resmi kurumların web sitelerinden ve diğer elektronik kaynaklardan toplanacak birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılacaktır.

3. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI

Veriler ağırlıklı olarak konu ile ilgili basılı metinlerden toplanacağı için verilerin çözümlenmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz tekniği uygulanacaktır. Bu amaçla araştırma çerçevesi oluşturulacak ve bu çerçevede veriler işlenerek yorumlanacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. 21'İNCİ YÜZYIL ENERJİ GÜVENLİĞİNDE ETKİLİ KURAMLAR

Uluslararası ilişkilerin düzenlenmesinde ve uluslararası ilişkilerde aktörlerin rollerinin açıklanmasında kullanılan temel kuramlardan realizm ve neoliberalizm, günümüzde de devletlerin takip ettiği politikalarda çeşitli şekillerde kendilerini göstermektedir. Bu iki kuram her ne kadar birbirine karşıt tezler ileri sürse de günümüzde mevcut uluslararası ortam, her iki kuramın özelliklerini de bünyesinde barındırmaktadır. Bünyesinde barındırdığı ekonomik ve askeri unsurların yanı sıra kaynakların temininde sürdürülebilirliğin sağlanması için gerekli olan iş birliği ihtiyacı ile enerji güvenliği kavramının bu iki temel kuram çerçevesinde açıklandığında daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

a. Realizm ve Enerji Kaynakları

Realizm, temeli güvenlik kavramına dayanan ve en uzun geçmişe sahip olan uluslararası ilişkiler kuramıdır. Kökeni Thucydides¹, Hobbes² ve Clausewitz³'in çalışmalarına dayandırılan realizm, uluslararası ilişkilerde devleti temel aktör olarak kabul etmektedir (Kolodziej, 2005, s.128). Realist düşünce, kaynağını insan doğasından almaktadır. İnsana göre değerlendirmesi oldukça negatif olan realizme göre insan doğuştan kötü, aç gözlü ve hırslıdır (Arı, 2010, s.23). Bu, insan doğasına hâkim olan yasaların bir sonucudur. İnsan unsurunun da uluslararası ortama ve politikaya olan etkisi dikkate alındığında, uluslararası ortamın bir çatışma ortamı olması kaçınılmaz hale gelmektedir. Realistler çatışmayı, tarihsel olgulardan, kötü liderlerden, çökmüş sosyopolitik sistemlerden ya da yetersiz eğitim ve uluslararası

¹ Thucydides, Peloponnessos Savaşları adlı eserinde devletlerin güçlenmesi ile bozulan güç dengesi sonucu ortaya çıkan savaşı anlatmaktadır. Atina'nın artan gücüne karşı Sparta'nın savaşa girişi bozulan güç dengesinin sonucudur. Thucydides. (2011) *Peloponnessos Savaşları* (Çev: Furkan Akderin). İstanbul: Belge Yayınları.

² Thomas Hobbes, Leviathan adlı eserinde insan doğasından hareketle devletin ortaya çıkışını açıklamaya çalışmaktadır. Doğal durumda insanların eşit olduğu ve bu eşitsizlikten kaynaklanan güvensizlik ortamını sona erdirmek için insan aklının ve iradesinin bir sonucu olarak devletin ortaya çıktığını savunmaktadır. Hobbes, T. (2010). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti* (Çev: Semih Lim). İstanbul: YKY Yayınları.

³ Carl von Clausewitz, Savaş Üzerine adlı eserinde savaşı siyasetin başka araçlarla devamı ve uluslararası ilişkilerde bir devletin iradesini diğer devletlere kabul ettirmek için giriştiği eylem olarak tanımlamaktadır. Clausewitz, C. (1999). *Savaş Üzerine*. İstanbul: Özne Yayınları.

TASNİF DIŞI

anlayıştan kaynaklanan bir olaydan çok, devletler arası ilişkilerin doğal bir sonucu olarak görmektedirler (Holsti, 1985, s.4).

Realizme göre, anarşik olan uluslararası ortam içerisinde her devlet kendini korumalıdır. Bu ortamda her devlet kendi çıkarının ne olduğuna ve bu çıkarları elde etmek için hangi araçları kullanacağına kendisi karar verir. Uluslararası sisteme hâkim olan bu anarşik ortam devletler arası çatışmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Bu anarşik ve çatışma dolu uluslararası ortamda devletlerin en önemli uğraşı, varlıklarının devamıdır. Bu sonuca ulaşmak için hiçbir şey güç elde etmekten önemli değildir (Aydın, 2004, s.37). Morgenthau'ya (1948, s.13) göre de, uluslararası politika bir güç mücadelesidir ve nihai hedef ne olursa olsun güç, ulaşılması gereken ilk hedeftir. Öyleyse uluslararası politika vasıtası ile hedefine ulaşmaya çabalayan her devlet güç elde etmek için çabalamaktadır.

Bu anlamda realist paradigma, uluslararası meselelerin hiyerarşisi içinde ulusal güvenliğin genellikle listenin en üstünde olduğunu varsayar ve devletlerin egemenliklerinin karşı karşıya geldiği uluslararası arenada çatışmanın kaçınılmaz ve devamlı olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla, askeri konuların dünya politikasına hükmettiğini ve gücün anahtar kavram olduğunu da ifade eder (Aydın,1996, s.83).

Vasquez'e (1998, s.37) göre de realizmin üç temel varsayımı bulunmaktadır:

- Uluslararası ilişkilerde temel aktör ulus devletlerdir.
- İç politika ve dış politika arasında keskin bir ayrım bulunmaktadır.
- Uluslararası ilişkiler bir güç mücadelesidir. Realizmin amacı bu mücadelenin sebeplerinin anlaşılması ve bu mücadelede alınması gereken tedbirlerin belirlenmesidir.

Güç, realizmle birlikte en fazla ön plana çıkan kavramıdır. Morgenthau'ya (1948, s.13) göre güç: "Birinin, karşıdakinin düşünceleri ve eylemleri üzerindeki kontrolüdür." Güç kavramına daha fazla açıklık getirebilmek için bu kontrolün nasıl sağlanacağı üzerinde durulmalıdır. Güç, minimum kuvvet kullanarak karşıdakinin rızasını kazanmayı sağlayan otorite ve saygınlıktan kaynaklanmaktadır (Niebuhr, 1959, s.107). Devletlere bu otorite ve saygınlığı sağlayan askeri güç ve askeri güce dönüştürülebilecek ekonomik kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. Realizm bu kaynakları koruma ve yenilerine yönelme anlayışını ifade eder. Yani devlet gücünü sadece korumak için değil, arttırmak için de davrandığından, mutlak biçimde kendisi gibi davranan diğer devletlerle karşı karşıya gelecektir (Dedeoğlu, 2008, s.

TASNİF DIŞI

55). Bu durumda anarŐık bir yapıda olan uluslararası ortamda devletler, askeri güçlerini muhafaza edecek ve arttıracak kaynaklara sahip olmak için diğerk devletlerle bir mücadele içerisinde olacaklardır.

Realizm, bu mücadelenin yanı sıra, ulus devletlerden oluşan mücadele ortamında barışın nasıl sağlanacağı konusuna da açıklık getirmektedir. Realistler, maksimum güce ulaşmak arzusuyla hareket eden tüm devletlerin birbirlerinin bu amaçlarına engel olmaya çalıştıklarını, bunun sonucunda ortaya çıkan güç dengesinin ise, istikrarı sağlayan en önemli unsur olduğunu iddia etmektedirler (Arı, 2010, s.26). Devletlerin güçlerini korumak ya da arttırmak için girişecekleri çabalar, birbirleri üzerinde sınırlayıcı bir etki yapmaktadır.

Wallerstein ise; güçlü devletler arasındaki rekabet ve daha az güçlü olanların statü ve güçlerini yükseltme çabalarının, devam eden bir devletler arası rekabetle sonuçlanacağını belirtmektedir. Bu devletler arası rekabet, normalde güç dengesi denen bir biçim alır. Buradaki güç dengesi ile devletler arası arenada hiçbir devletin istediğini otomatik olarak yapamadığı bir durum kastedilmektedir (Wallerstein, 2004, s.91). Devletler için amaç olan güç, uluslararası düzeyde istikrarın sağlanması için bir araç haline dönüşmektedir.

Schuman'a (1968, s.71) göre, güç dengesi barışı sürdürmek için sağlanan bir olgu değildir, aksine devletlerin bağımsızlıklarını sürdürebilmeleri için kabul ettiği bir durumdur. Devletler diğerlerini tehdit eder derecede güçlenirlerse, kendi bağımsızlıklarının da tehdit altında kalacağı bilinciyle bu denge durumunu kabul etmektedirler. Bu durumda güç dengesi, uluslararası ortamın anarŐık yapısı içerisinde devletlerin kendi çıkarlarını düşünerek kabul ettikleri bir durumdur.

Devletlerin güçlerini korumak ya da arttırmak için giriştikleri bu mücadelenin temelinde, kendi bağımsızlıklarını ve ulusal çıkarlarını koruma girişimi yatmaktadır. Bu, uluslararası sistemde devletlerin varlıklarını sürdürmeleri anlamına gelen egemenliklerini korumalarının temel şartıdır. Realizme göre egemenlik devletin doğasında olan devletle bütünleşmiş bir kavramdır ve uluslararası sistemde devletin üstünde düzenleyici bir kurum bulunmamaktadır (Mearsheimer, 2003 s.30).

Bu sebeple devletler uluslararası alanda kendi politikaları ile eylemlerini planlamak ve uygulamaktadırlar. Realizmde ulusal çıkar kavramı uluslararası politikada devletin eylemlerinin açıklanmasında önemli bir rol üstlenmiştir (Weldes, 2007, s.233). Ulusal çıkar kavramı üzerinden devletler kendi hedeflerini ve bu hedeflere ulaşabilmek için kullanacakları araçları belirlemektedirler. Bu çerçevede

TASNİF DIŞI

ulusal çıkar kavramı göz önünde bulundurulduğunda, realizmde devletin egemenliğinin ve bağımsızlığının başka devletlere karşı korunması esas hedef olarak ortaya çıkmaktadır. Devletler bunu güçlerini muhafaza ederek ya da arttırarak sağlamak zorunda olacaklarından; güç, ulusal çıkar kavramı içinde de belirleyici unsurdur. Bu sebeple realistler ulusal çıkar kavramı için ayrı ve belirgin bir tanımlama yapmamaktadırlar. Dolayısıyla realizmde ulusal çıkar ve ulusal güç kavramları ulaşılması gereken hedef olarak değerlendirildiğinde birbirine eşdeğer kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Birçok yazar tarafından kapasite olarak tanımlanan, Morgenthau'ya göre ise bir ulusu diğerk uluslar karşısında güçlü kılan faktörler olarak kabul edilen ulusal güç unsurları nicel ve nitel unsurlardan oluşmaktadır (Arı, 2006, s.137). Morgenthau (1948, bl. 7) bu unsurları: “Coğrafya, doğalkaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık, nüfus, ulusal karakter, ulusal moral ve diplomasinin niteliğı” olarak sıralamaktadır. Bu unsurların askeri gücü oluşturan ve askeri güce dönüştürülebilecek ulusal kaynaklar olduğu açıkça görölmektedir. Doğalkaynaklar, bu unsurlar içinde diğerklerine de kaynak teşkil etmeleri açısından ön plana çıkmaktadır. Araştırma konumuzun da esasını teşkil ettiğı için doğalkaynakların devletler için önemli bir güç unsuru oldukları ve geçmişten günümüze bu kaynakları elde etme mücadelesinin, realist paradigmanın temelini teşkil eden güç mücadelesi ile eşdeğer olduğu fikri üzerinde durulacaktır.

Güç için sadece bu kaynaklara sahip olmak tam olarak yeterli sayılmamaktadır. Doğalkaynakların işlenerek ve üretimde kullanılarak diğerk devletlere karşı mukayeseli bir üstünlük unsuru haline getirilmesi gerekmektedir. Ancak bu yolla doğalkaynaklar bir politika ve güç unsuru olarak kullanılabilmektedir. Realizmde politik ve askeri unsurların diğerk devletlerin davranışları üzerinde kontrolün sağlanması için ön plana çıktığı buraya kadar yapılan açıklamalarda ortaya çıkmaktadır.

Politik ve askeri güç ağırlıklı olarak endüstriyel güce dayanmaktadır. Endüstriyel güç de sınırsız bir hammadde tedarikini zorunlu kılmaktadır. Eski dönemlerde ihtiyaç duyulan hammaddeler, metal ve metalin işlenmesinde kullanılan madenler ile altın ve gümüş olmuştur (Hupe, 1945, s.119). Günümüzde ise öncülüğünü petrol ve doğalkazın yaptığı enerji kaynakları politik, ekonomik, askeri ve teknolojik gücün elde edilmesinde gerekli temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Realizmin kuramsal çalışmalarının yapıldığı 2'nci Dünya Savaşı sonrası dönemden günümüze kadar, devletlerin uluslararası ortamda egemenliğini

TASNİF DIŞI

sağlayan güç unsurlarının hiyerarşik sıralamasında çeşitli değişiklikler meydana gelmiş olsa da, enerji kaynaklarının gücün oluşturulmasında kullanılan sürecin temel yakıtı olduğu değerlendirilmektedir.

Enerji kaynaklarına sahip olmayı ve bu kaynakları kontrol etmeyi, uluslararası alanda güç olmanın temel şartı olarak kabul eden anlayış, 20'nci yüzyılda bu mücadele neticesinde ortaya çıkmış iki dünya savaşı ile desteklenmiştir. Fransa'nın 1870 yılında kaybettiği zengin doğal kaynak bölgesi Alsace Loren'i Almanya'dan geri alma hedefi, 1'inci Dünya Savaşı arifesinde İngiltere ve Almanya arasında devam eden donanma yarışında üstünlüğün, Churchill'in gemilerde yakıt olarak kömürden petrole geçiş kararı almasıyla (Yergin, 1995, s.169) İngiltere'ye geçmesi gibi gelişmeler, 20'inci yüzyıl uluslararası politikasında enerji kaynaklarını kontrol etmenin güç mücadelesindeki temel hedef olacağının habercisi olarak değerlendirilebilir.

2'nci Dünya Savaşı sonuna kadar enerji kaynaklarını bünyesinde barındıran coğrafyaların askeri yöntemlerle elde edilmesi ve kontrol altında tutulması realist düşüncenin bir sonucu olarak uluslararası alanda kendini göstermiştir. 2'nci Dünya Savaşı sonrasında devam eden ve iki kutuplu güçler dengesine dayanan uluslararası düzende, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği (SSCB) arasında devam eden mücadelede petrolün önemi daha da anlaşılmıştır (Yüce, 2006, s.65). Enerji kaynakları, 20'nci yüzyılda yaşanan iki dünya savaşının kazandırdığı tecrübe ile uluslararası politikanın merkezine yerleşmiş ve devletlerin güç mücadelelerinin hedefi olmuştur. Realist kurama göre devletler ulusal çıkarları uğruna doğal kaynakları elde etmek için askeri müdahalelerden kaçınmamaktadırlar (Peters, 2004, s.190). 1970'lere kadar uluslararası alanda hâkim olan bu fikirlerle devletlerin kabul ettiği enerji güvenliği kavramı da daha çok ulusal manada ele alınmıştır.

Realizm, güvenlik kavramını ulusal güvenlik bütünlüğü içinde değerlendirmektedir. Enerji güvenliğine kavramsal bir açıklama getirmemektedir. Ancak buraya kadar açıklanan güç ve ulusal çıkar kavramları kapsamında elde edilmesi gereken kaynaklar açısından bir değerlendirme yaparsak, enerji kaynaklarının devletlerin bağımsızlıklarını ve egemenliklerini sürdürebilmeleri için sahip olmaları gereken kaynakların başında geldiğini söyleyebiliriz. Enerji güvenliği kavramı realist kuram açısından ele alındığında, ilk olarak ABD Başkanı Richard Nixon tarafından ortaya atılan "enerji bağımsızlığı" ifadesi ile açıklanabilir (Yergin, 2006, s.71). Güçlü devletler de dahil olmak üzere hiçbir devlet enerji kaynakları

açısından kendi kendilerine yeterli değildir (Hupe, 1945, s.119). Bu sebeple enerji bağımsızlığı diğer coğrafyalardaki, kaynakları ele geçirilmesi ile ilişkilendirilmelidir. Bu durum, enerji bağımsızlığının sağlanması için askeri güç kullanımını meşru görmektedir. Bu açıdan bakıldığında enerji güvenliği kavramının realizmi içinde barındıran bir kavram olduğu söylenebilir.

Ancak Soğuk Savaş döneminin kendine özgü tanımlayıcı endişesi olan nükleer yıkım, askeri gücün fiili olarak kullanılmasından çok bir caydırıcılık ve dengeleme unsuru olmasına sebep olmuştur (Friedman, 2010, s. 30). Bunun yanında “ulusal güvenliğin maliyetine bakılmaksızın elde edilmeye çalışılan çıkarlar” olduğu fikrinin de sorgulanmaya başlaması ile ulusal güç unsurlarının hiyerarşik yapısında değişiklikler meydana gelmiştir (Lefler, 1990, s.145). Dünyada meydana gelen gelişmelerle ekonomik güç daha ön plana çıkmıştır. Ekonominin daha etkin bir politika aracı olduğu fikri ile uluslararası ortamda meydana gelen gelişmelerle, enerji güvenliği kavramı daha çok uluslararası düzeyde ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan küreselleşme olgusu ile liberalizm kuramı uluslararası ortamın değerlendirilmesinde egemen olmaya başlamıştır.

b. Liberalizm

Liberalizm, uluslararası ilişkiler disiplinin başlangıcından beri bu alanda yapılmış çalışmalarda önemli ölçüde etkisi olan teoridir. Liberalizmin ana prensipleri olan özgürlük, insan hakları, akıl, ilerleme ve hoşgörü kavramları ile anayasal yönetim ve demokrasi normları Batı politik kültürünün temelini teşkil etmektedir (Richardson, 2008, s. 43). Fakat son döneme kadar liberal teori uluslararası ilişkiler çalışmalarında hayalî olduğu gerekçesi ile dikkate alınmamıştır. Liberalizmin savunduğu fikirlerin iki dünya savaşı ve Soğuk Savaş dönemini açıklamada yetersiz kaldığı ileri sürülmüştür. Dolayısıyla bu süreç içerisinde uluslararası ortam realistlerin savunduğu güç politikaları ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Liberalizm de realizm gibi uluslararası ortamı insan doğasından hareketle açıklamaya çalışır. Ancak realizmin aksine liberalizm, insanın doğası gereği iyi ve özgür bir varlık olduğunu kabul eder. İnsanların bulunduğu ortamın özgürleştirilmesi ve fırsat eşitliği yaratılması ile doğası gereği iyi ve olumlu olan insanların eğitilebileceği ve ilerlemenin bu yolla sağlanacağı inancı liberalizmin felsefi altyapısını oluşturmaktadır (Arı, 2010, s.27).

Savaşı, monarkların kibir, hırs ve sınırlandırılmamış güçlerinin bir sonucu olarak niteleyen liberalizm, 18’inci yüzyıldan itibaren uluslararası ilişkilerde

TASNİF DIŞI

savunulan bir fikir olarak kendini göstermeye başlamıştır. John Locke, liberalizmin öncüsü olarak kabul edilir. Locke, devletin amacının özgürlüğü güvence altına almak olduğunu, devletin kaynağının ve meşruiyetinin toplum sözleşmesinde aranması gerektiğini, iktidarın bireysel ilerlemeyi amaçlamak zorunda olduğunu belirten görüşleriyle liberal düşüncenin kuruluşuna katkıda bulunmuştur (Çetin, 2001, s.220).

Fransız İhtilali'nin yanı sıra, liberal görüşü destekleyen düşünürlerin fikir ve eserleriyle Batı dünyasında kısa sürede yayılan liberalizm, dünyada barışın sağlanması için yapılması gerekenlere odaklanmıştır. Liberalizm realizme göre iyimserdir ve sivil toplumun ilerlemesi ile kapitalist ekonomiye odaklıdır. Liberalizm uluslararası ortamda savaşın önlenmesi ve barışın sağlanması için halk egemenliğinin ve demokrasinin gerekliliğini savunur.

Ağırlıklı olarak ekonomik bir teori olarak ele alınan liberalizm, yetkileri sınırlanmış bir devlet içerisinde bireyci girişimleri savunmaktadır. Devletin çıkarları bireylerin çıkarları olarak görülmekte ve devletin görevinin de bireylerin çıkarlarını savunmak olduğu kabul edilmektedir. Devletin iç yapısında bireyin çıkarlarının korunması için getirilmesi gereken kısıtlamalar, uluslararası ortam için de geçerlidir (Slaughter, 1995, s. 728).

Liberalizm, uluslararası ilişkilerde de devletlerin kontrol altında tutulması için daha üst bir yapının olması gerektiğini savunur. Grotius'un hukuka dair ortaya attığı fikirler ile Kant'ın savunduğu uluslararası toplum fikri, uluslararası alanda toplumun çıkarlarını korumak için devletler arası ilişkileri düzenleyecek kurumları gündeme getirmiştir. Böylece uluslararası politikayı sadece egemen devletler arasındaki ilişkiler olarak görmeyen modern uluslararası ilişkiler yaklaşımı da şekillenmeye başlamaktadır (Arı, 2010, s.29). 1'inci Dünya Savaşı sonrasında bu fikirlerle Milletler Cemiyeti kurulmuş ve bu yolla barışın sağlanması hedeflenmiştir.

Liberalizme göre devletler de bireyler gibi eşittir ve kendi içlerinde dokunulmaz haklara sahiptir. Bu anlamda devletlerin egemenliği, iç işlerinde dokunulmazlığı ve ulusal çıkarları, liberalizmin savunduğu bireylerin hakları ile benzeşmektedir. Liberalizm, devletin bu çıkarlarını koruması için güç sahibi olmasından çok diğer devletlerle iş birliği içerisinde olması gerektiğini savunur. Bütün devletler eşit haklara sahip olduğundan, diğer devletlerle girişilecek iş birliğinde devletin çıkarlarının göz ardı edilmesi ya da egemenliğinin ortadan kalkması gibi bir durum söz konusu değildir. Ancak barışın sağlanması için savunduğu bu fikirlerin uygulamada

TASNİF DIŞI

başarısız kalması, liberalizmin 2'nci Dünya Savaşı sonuna kadar kabul görmesine engel olmuştur (Harvey, 2005, s. 12,13).

Richardson'a (2008, s.47) göre liberalizmin uluslararası alanda sağlamayı hedeflediği demokratik barış iki temel varsayıma dayanmaktadır. Birincisi; demokratik ülkeler, aralarındaki anlaşmazlıkları şiddet içermeyen yöntemlerle çözme taraftarıdır. İkincisi; bütün maliyetini karşılayan halk, savaşı desteklememektedir. Bu varsayımlar uluslararası barışın sağlanması için yeterli görünse de, Soğuk Savaş döneminde dünyada barış ortamının sağlanması her an savaşa dönüşebilecek bir güç dengesi ile mümkün olmuştur. Liberalizmin devletler tarafından kabul edilebilir bir teori haline gelmesinde dünyada meydana gelen ekonomik gelişmeler daha etkili olmuştur.

20'nci yüzyıla kadar sadece Avrupa "modern dünya" olarak kabul edilmiş ve dünyanın geri kalan kısmı modernitenin dışında sayılmıştır. Fakat liberalizmin savunduğu fikirler ve ortaya attığı ilerleme kavramının etkisiyle bu kabul değişime uğramıştır. 1945 yılında, dünyada meydana gelen gelişmelerle artık toplumların modern toplumlar ve modern olmayanlar şeklinde incelenmesi, istenilen sonuç açısından gereksiz görülmeye başlanmıştır. Bunun üzerine "gelişme" kavramı ortaya atılmıştır. Bu sayede bütün devletlerin birbirine benzeyebileceği öngörülmüştür. Bu aynı zamanda en gelişkin devletin, kendisini daha az gelişkin devletler için bir model olarak önerebileceği ve gökkuşağının ucunda daha yüksek bir yaşam standardı ve daha liberal bir hükümet yapısı vaat ederek, daha az gelişmiş devleti bir tür taklide zorlayabileceği anlamına gelmektedir (Wallerstein, 2004, s.27). Bu durumda liberalizmin savunduğu fikirlerin uygulamada da etkili olabilmesi için liberal düşüncenin tüm dünyaya yayılması, hedef olarak belirlenmiştir.

Bu doğrultuda liberalizmin elindeki en güçlü araç, ekonomi olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumun refahını arttırmak için kurulacak ekonomik ilişkiler, uluslararası alanda da iş birliğini arttıracak ve barışın sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Liberalizm, devletin bu iş birliğinin sağlanmasına engel olabilecek her türlü girişimini reddetmekte ve ekonomi alanında devlet tarafından yapılacak kısıtlamaları en aza indirmeyi hedeflemektedir. Ancak Batının modern olarak kabul etmediği toplumlarda meydana gelen yeni yapılanmalar için bu durum daha farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Modern dünya, pazar ekonomisinin maddi refahıyla, liberal demokrasilerin siyasi ve kültürel özgürlüklerini beraber bulunduran çok çekici bir ortam oluşturmaktadır (Fukuyama, 2008, s.14). Fakat bu durum Soğuk Savaş döneminde bloklara tabi olmuş ve güçlü devletlerin gölgesinde kalmış devletlerin bu

TASNİF DIŞI

dönem sona erdiğinde kolaylıkla liberal politikalarla ulaşabileceği bir durum değildir. Ayrıca bu ülkelerde meydana gelen olumsuz ekonomik gelişmeler, diğer ülkelere de yansıyan geniş çaplı etkiler doğurmaktadır.

Bu yüzden uluslararası iş birliğinin sağlanabilmesi ve karşılıklı bağımlılık ilkesinin tüm devletlerin fayda sağlayacağı şekilde uygulanabilmesi için, devletin bu sürece olumlu yönde katılımını sağlayacak yeni bir sisteme gerek duyulmaktadır. Uluslararası alanda her ne kadar birey ve toplumun çıkarları ön planda tutulsa da devletin hala etkin bir rol oynuyor olması liberalizmin en büyük sınırlılığı olmuştur. Bu sınırlılığın ortadan kaldırılması için uluslararası düzeyde belirlenecek olan özel mülkiyet, serbest piyasa ve serbest ticaret kurallarının ulus devletler aracılığıyla hayata geçirilmesinin, toplumsal refahı tesis etmenin en iyi yolu olduğunu savunan neoliberalizm kuramı ortaya atılmıştır (Gambetti, 2009, s.144).

(1) Neoliberalizm ve Enerji Güvenliği

Realizmin güç odaklı etkisi uluslararası alanda Soğuk Savaş süresince de daima hissedilmiştir. 2'nci Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve 1970'li yıllara kadar siyasi ekonomik ve toplumsal alandaki uygulamalarda müdahaleci ve sosyal refah devleti anlayışı kendini göstermiştir (Öztürk, 2006, s. 22). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dünyada meydana gelen yeni yapılanmalar ve ortaya çıkan ulus devletler ile de devletin uluslararası sistemde önemli bir aktör olarak mevcudiyetini sürdüreceği anlaşılmıştır.

Ancak bu dönemde meydana gelen ekonomik krizler ve refah devleti anlayışıyla yürütülen ekonomi politikalarının bu krizlerin çözümünde yetersiz kalması, devletleri yeni bir arayışa yöneltmiştir. Liberalizmin savunduğu, uluslararası örgütler vasıtasıyla devletler arasında barışın sağlanması fikri, dünya ekonomisinde de istikrar sağlanması için uluslararası ekonomik örgütlerin rol alması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Liberalizmin savunduğu serbest piyasa ve rekabet fikirlerinden yola çıkarak neoliberalizm, uluslararası alanda devletlerden ziyade piyasaların hâkimiyetini savunmaktadır (Steger ve Roy, 2010, s.12).

Neoliberalizm devletlerin doğasında olan realist davranışların gölgesinde ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Neoliberalizmin realizmle benzeşen kabulleri mevcuttur: Uluslararası toplum anarşik bir ortamdır fakat bu bir kaos ortamı değildir, kurumsal bir yönetim mevcuttur. Rasyonel ulus devlet, amacı mutlak kazanç olan aktördür. Fakat barışın sağlanması konusunda bir ayrım söz konusudur. Ulus devletler arasında bir çıkar çatışması vardır, fakat devletler çıkarları

TASNİF DIŞI

doğrultusunda iş birliğini sürdürmektedirler. Devletler arasındaki bu karşılıklı iş birliği, çıkar mücadelesinde mutlak kazancı gerçekleştiren sonuçtur. Bu toplu kazanç amacı ile devletlerin takip edecekleri politikalar, uluslararası iş birliğinin sağlanmasına temel oluşturmaktadır.(Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 1997, s. 23,24).

Neoliberalizmin devletleri bir araya getiren ve barışın sağlanmasında en önemli etken olarak ortaya attığı düşünce, ortak ekonomik çıkarların elde edilmesi için oluşturulacak iş birliğidir. Bunun için serbest piyasanın işlemesi, bireysel özgürlüklerin korunması ve demokrasinin gerçekleşmesi zorunludur (İnanç ve Demiray, 2004, s.165). Neoliberalizm devletin siyasi işlevi ile ekonomik işlevi arasında bir ayırım yapmakta ve devletin, ülkede serbest piyasa ortamını sağlamaya ve bireysel girişimleri arttırmaya yönelik eylemlerle bu süreçte katılımcı olmasını öngörmektedir.

Böylece dünya çapında üretilen malların serbest dolaşımı sağlanabilecek ve yaratılacak rekabet ortamıyla bireylerin bu imkânlardan daha ekonomik koşullar altında yararlanması mümkün olacaktır. Aynı zamanda bu durum gelişmiş ülkelerdeki yatırımcılar için yeni imkân ve kaynakları da kullanıma açmaktadır. Geçmişte yaşanan savaşların temel sebebi olan kaynaklara hâkim olma mücadelesi neoliberalizmin savunduğu fikirlerle aşılmaya çalışılmıştır.

Hobson'a (1906, s. 262) göre, emperyalist genişlemenin amacı kapitalist endüstri için öncelikle yatırım yapılabilen, ikinci olarak da kendi endüstrilerinin üretim fazlalıklarını değerlendirebileceği pazarlar bulmaktır. Bu siyasi egemenlik sahasını genişletmekle mümkün olmaktadır. Realizmin bu amaç için gücü ve çatışmayı ön plana çıkaran ve savaşı körükleyen fikirleri, neoliberalizmin serbest piyasa ekonomisi ile aşılmaya çalışılmaktadır. Böylelikle gelişmiş ülkelerin sermaye birikimlerini kâra dönüştürebilecekleri yeni bölgelere barışçıl yollarla girişine imkân yaratılırken, hammadde ve işgücüne sahip kalkınmakta olan ülkeler de gelişmiş ülkelerin sanayi ve teknolojisinde istifade edebileceklerdir.

Neoliberalizm, serbest pazar uygulamasının kurumsal bir yapıya dönüşebilmesi için devletin düzenleyici tedbirlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple neoliberalizmin özünde muhafazakârlığı da barındırdığı söylenebilir. Harvey (2005, s.2) neoliberalizmin, ilerlemenin bireysel girişimi ve özgürlükleri artırıcı tedbirlerle sağlanacağını savunan ve kurumsal olarak serbest pazar, serbest ticaret ve özel mülkiyet ile karakterize edilen bir politik ve ekonomik kuram olduğunu belirtmektedir.

TASNİF DIŞI

Bu çerçevede devletin görevi, özel mülkiyet ve bireysel hakları güvence altına alacak bu kurumsal ortamı yaratmaktır. Bu yüzden devletin, ordu, polis, savunma teşkilatı gibi yasal kurum ve fonksiyonları vasıtasıyla gerektiğinde güç kullanarak, pazarın uygun şekilde işleyişini devam ettirecek tedbirleri alması söz konusudur. Öyleyse devletin bu işlevini yerine getirebilmesi için, muhafazakârların savunduğu güçlü hükümet, toplumsal otorite, disiplinli toplum, hiyerarşi, ulus gibi ilkeleri de içermesi gerekmektedir (Belsey, 1994, s.4). Öyleyse neoliberalizmi liberal ve muhafazakâr görüşlerin bir sentezi olarak ortaya çıkmış bir teori olarak değerlendirebiliriz.

20'nci yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde neoliberal politikaların da etkisiyle devletler için ekonomik güvenliğin sağlanması ulusal güvenlik ile daha ilişkili bir hale gelmiştir. Ayrıca ekonominin ülkeler arasında yarattığı bağımlılık ilişkisi ve ülkelerin içine düştüğü ekonomik bunalımların geniş çaplı etkisi, ekonomik güvenliğin sağlanması için uluslararası çabaların gerekli olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Uluslararası enerji politikalarında neoliberal yaklaşımın iki işlevi bulunmaktadır. Birincisi; uluslararası enerji endüstrisinin görünmeyen yüzünü⁴ ortaya çıkarmak ve devre dışı bırakmak, ikincisi; uluslararası enerji endüstrisinin yönetilmesinde daha iş birlikçi düzenlemeler ortaya koymak (Dannreuther, 2010, s.6). Burada amacın enerji kaynaklarına sahip ama kalkınmada yetersiz kalmış ülkeler ile enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan kalkınmış ülkeleri ortak çıkarlarda buluşturmak olduğu söylenebilir. Enerji kaynaklarına sahip olan ülkelere yapılacak yatırımlar ve enerji kaynaklarının aranıp bulunması, çıkarılması, işlenmesi ve dağıtımının yapılması gibi alanlarda faaliyet gösterecek şirketler bu kaynakları elde etmede yeni araç olarak ortaya çıkmaktadır. Enerji kaynaklarına sahip devletlerin de bu yönde uygulayacakları politikalarla enerji piyasasında bu ortamın oluşmasına katkıda bulunmaları gerekmektedir.

⁴ Uluslararası enerji endüstrisinin görünmeyen yüzü (dark underbelly) olarak adlandırılan kavram şunları içermektedir:

1. Bolluk Çelişkisi (Resource Curse): Enerji kaynakları bakımından zengin olan gelişmekte olan ülkelerin kalkınmada geri kalmaları ve Hollanda Hastalığı olarak da adlandırılan diğer endüstrilerdeki yetersizlikleri.

2. Getirimci Devlet (Rentier State): Kaynak zengini ülkelerde enerji kaynaklarından elde edilen gelirle iktidarını sürdüren babadan oğula geçen otoriter rejimlerin sivil toplumu ve demokrasiyi devre dışı bırakması.

3. Kaynak Savaşları (Resource Wars): Doğal kaynakların varlığından kaynaklanan babadan oğla geçen iktidarla idare edilen devletlerin dağılması ve doğal kaynakların getirisini elde etmeye çalışan gruplara bölünmesi sonucu ortaya çıkan savaşlar. (Dannreuther, R. (2010). International Relations Theories: Energy, Minerals and Conflict. 11 Aralık 2011 tarihinde http://www.polinares.eu/docs/d1-1/polinares_wp1_ir_theories.pdf adresinden alındı.)

TASNİF DIŞI

Uluslararası enerji politikalarında takip edilen bu neoliberal yaklaşım, Kazakistan'ın mevcut durumu ile ilişkilendirilebilir. Kazakistan'ın, enerji kaynaklarından ekonomik fayda yaratabilmek için bu kaynakları talep eden ülkelerin teknolojilerinden ve yatırımlarından istifade etmesi gerekmektedir. Ülkede ekonomik ve siyasi istikrarın sürdürülebilir olması için gerekli kurumsal düzenlemeler yapılarak, kalkınmanın diğer sanayi sektörlerine de yayılması sağlanmalıdır. Kazakistan bu adımlarla enerji kaynaklarının sebep olduğu bolluk çelişkisi ve getirimci devlet gibi sorunları aşabilecektir.

Neoliberalizm, enerji güvenliği kapsamında kaynakların ele geçirilmesi için gerektiğinde askeri yöntemlerle toprakların egemenlik altına alınmasından ziyade, ekonomik araçların kullanılmasını savunmaktadır (Nye, 1988, s. 247). Bu sebeple enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerin de çıkarı da gözetilerek, bu kaynaklara ulaşmayı hedefleyen ekonomi politikalarını ön planda tutulmaktadır. Ancak enerji kaynaklarının halen önemli bir güç unsuru olduğu ve enerji kaynaklarını elde etmek için girişilen mücadelenin serbest piyasa ekonomisi ile bir ekonomik rekabete dönüştüğünü de söyleyebiliriz.

Soğuk Savaş'ın gereği olarak silahlanmanın getirdiği ekonomik yükler, ABD'nin Vietnam Savaşı ile içine düştüğü durum, petrol krizleri, Rusya'nın Afganistan Harekâtı, İran-Irak Savaşı gibi gelişmeler uluslararası ilişkilerde bu yeni oluşumun temelini atan olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür olaylarla enerji kaynaklarının temininde meydana gelen kesintiler, enerji güvenliği için uluslararası iş birliğini gerektiren tedbirlerin alınmasını gündeme getirmiştir. Enerji güvenliği kavramı, "ülkelerin ihtiyaç duyduğu enerjiyi kesintisiz, güvenilir, temiz ve en ucuz yollardan elde etmesi ve bu kaynakların mutlaka çeşitlendirilmesi" (Uğurlu, 2009, s.107) olarak tanımlandığında, neoliberalizmin öngördüğü tedbirler dünya genelinde enerji kaynaklarının akışında sürekliliğin sağlanmasına yöneliktir diyebiliriz.

Enerji güvenliğinin sağlanması için öngörülen neoliberal politikalar, kalkınmış ülkelere enerji kaynaklarını bünyesinde barındıran coğrafyalara yaptıkları yatırımlar ve büyük şirketleri ile el atma imkânı yaratmaktadır. Diğer yandan demokrasi ve ilerlemenin yayılması ile kaynak bölgelerde politik istikrarsızlıklardan meydana gelebilecek arz kesintilerinin önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Ancak bunlarla birlikte Soğuk Savaş döneminde askeri alanda devam eden güç mücadelesi enerji kaynakları üzerinde ekonomik araçlarla sürdürülen bir rekabete dönüşmüştür.

TASNİF DIŞI

ABD, dünyada bir numaralı politik ve askeri güç olarak bu rekabetin içinde yer almaktadır. Ancak AB, Japonya, Rusya ve Çin gibi bölgesel güçler de özellikle kendi bölgelerinde bulunan kaynaklara hâkim olabilmek için bu rekabete dâhil olmaktadırlar (Giber, 2010, s.10). Neoliberalizmin savunduğu ortak çıkarlara ulaşmak için bu ülkelerin iş birliği içinde hareket etmeleri gerekmektedir. Ancak bu iş birliğinin her ülkenin karşıdakinin çıkarlarını da kabul ettiği sürece geçerli olacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerin bu kaynakları dünya pazarına sunabilmesi için gerekli koşulların oluşturulması, petrol ve doğal gazın diğer ülkelere taşınabilmesi için gerekli alt yapının inşa edilmesi, taşımanın yapıldığı yollarda gerekli güvenliğin sağlanması gibi konular enerji kaynaklarını arz ve talep eden ülkeleri ilgilendiren ortak meselelerdir. 21'inci yüzyıla gelindiğinde ülkelerin enerji güvenliği konusunda karşılıklı bağımlı hale geldikleri değerlendirilmektedir. Enerji güvenliğinin yarattığı karşılıklı bağımlılık, enerji kaynaklarını arz ve talep eden ülkelerin, hedefledikleri ekonomik sonuçları elde edebilmeleri için iş birliği yapmalarını gerektirmektedir.

(2) Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık

Ülkeler için enerji kaynaklarının ekonomik ve sosyal kalkınma açısından taşıdığı önem göz önünde bulundurulduğunda, enerji güvenliği kavramı, realist ve neoliberal fikirleri buluşturan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Elde etmek için kullanılan yöntemler değişime uğramış olsa da güç ve çıkar, devletler için ulaşılması gereken hedeflerin başında gelmektedir. Uluslararası sistem açısından sorun, devletlerin sistemi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme çabalarını sürdürdüğü bu ortam içerisinde karşılıklı çıkarları gözetten bir iş birliği modeli ortaya koymaktır (Keohane ve Nye, 1987, s.730). Askeri güç kullanmanın yarattığı maliyet ve ekonomik hedefleri gerçekleştirmedeki belirsizliğinin yanında, ulusal kamuoyunda yarattığı muhalefet, devletler tarafından ekonomik gücün daha etkin olarak kullanılmasını gündeme getirmiştir. Bu da ülkeler arası ekonomik karşılıklı bağımlılığı ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası ilişkiler teorilerinde ekonomik karşılıklı bağımlılığın, uluslararası alanda devletlerin farklı amaçları olsa da aralarındaki ilişkileri güçlendirecek bir etkisi olması beklenmektedir (McMillan, 1997, s.34).

Karşılıklı bağımlılık, devletlerin birbirlerine karşı duyarlı ve hassas oldukları bir ortamı tanımlamaktadır. Devletler bir diğer devletin eylemlerinden etkilendikleri alan içinde bu eylemlere karşı duyarlı ve başka bir yerde meydana gelen bir olayın geniş

TASNİF DIŞI

ve maliyetli etki alanı içinde kaldıklarında bu devlete ve olaya karşı hassastırlar (Keohane ve Nye, 1977, s.9). Baldwin (1980, s.477) ise bağımlılık kavramından hareketle ülkelerin birbirlerine karşı duyarlı olduklarından bahsetmektedir. Bağımlılığın yarattığı sonuçlar itibarı ile ilişkilerin kaçınılmaz ve zorunlu olduğu düşünülürse, karşılıklı bağımlılık devletler arası ilişkilerin kesilmesi sonucu ortaya çıkan maliyet olarak tanımlanmaktadır.

Küreselleşmenin yarattığı etkileşim neticesinde dünyada meydana gelen olumlu ve olumsuz gelişmeler geniş çaplı etki yaratmaktadır. Bu sebeple ülkeler diğer ülke ve bölgelerde meydana gelen gelişmelere karşı duyarlı olmak zorundadırlar. Karşılıklı bağımlılık devletler arası ilişkilerin eşit koşullarda devam ettiği bir süreç olarak değerlendirilmemektedir. Uluslararası iş birliğinin pekiştirilmesini amaçlayan bu süreçte gelişmiş ülkelerin rolü büyüktür.

Holsti (1978, s.513,514) karşılıklı bağımlılığı, sanayileşmiş ülkelerin kendi aralarında ve sanayileşmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilerin öne çıkan özelliği olarak tanımlamaktadır. Gelişmiş ülkeler, diğer devletleri uluslararası sorunların çözümünde sorumlu ve iş birliğine yönelik politikaların etkili olacağı yönünde uyarmaktadır. İhtilaflar, karteller ve kendi kendine yeterlilik politikaları, mevcut sorunları daha da karmaşık hale getirmektedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin bu yönde davranışları, sanayileşmiş ülkeler için de önemli maliyetler ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple uluslararası iş birliği, öncelikle sanayileşmiş ülkeler için faydalı sonuçlar yaratmaktadır. Dolayısıyla dünyada artan karşılıklı bağımlılık pek de simetrik gerçekleşmemektedir.

Enerji kaynakları açısından karşılıklı bağımlılık ele alındığında bu asimetrik ilişki daha da açık olarak ortaya çıkmaktadır. BP verilerine göre 2010 yılında dünyada kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %65'ini elinde bulunduran Orta Doğu ve Afrika'nın petrol tüketimindeki payı yaklaşık %13'tür (BP Statistical Review of World Energy June 2011, s.7,9). Enerji kaynaklarının dünya üzerindeki bu dengesiz dağılımı, kalkınmış fakat enerji kaynaklarına sahip olmayan devletler ile enerji kaynaklarını coğrafyalarında bulunduran gelişmekte olan ülkeleri ekonomik olarak karşılıklı bağımlı hale getirmektedir. Dolayısıyla başta petrol ve doğal gaz olmak üzere ekonomilerin temel yakıtı olan bu kaynakların aranıp bulunması, işlenmesi ve diğer ülkelere ulaştırılması, hem enerji kaynaklarını arz eden hem de talep eden ülkelerin çıkarıdır. Neticede enerji kaynakları ülkelere ekonomik olarak katkı yaptıkları sürece bir güç unsuru olarak değerlerini korumakta ve ülkelerin çıkarlarına hizmet etmektedir. Enerji güvenliğinde karşılıklı bağımlılık, gelişmiş

devletlerin iş birliği ortamında bu kaynaklara ulaşmalarını sağlarken, enerji kaynaklarına sahip olan gelişmekte olan ölkeler için de, bu kaynakları diğer devletlerle olan ilişkilerinde bir politika aracı olarak kullanma imkânı yaratmaktadır.

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra komşusu olan Rusya ve Çin ile ilişkileri karşılıklı bağımlılık çerçevesinde değerlendirilmelidir. Rusya ve Çin'in ekonomik ve askeri gücü göz önünde bulundurulduğunda, Kazakistan'ın bu ölkelerle çok simetrik bir ilişki içinde olamayacağı görölmektedir. Ancak Kazakistan'ın sahip olduğu enerji kaynakları ve Orta Asya'daki stratejik konumu Rusya ve Çin ile ilişkilerinde kendi ulusal güvenliğine katkı sağlayacak imkânlar sunmaktadır. Bunun yanında Rusya ve Çin'in Kazakistan üzerinde girişebilecekleri bir mücadele Kazakistan için ciddi güvenlik sorunlarını da beraberinde getirecektir. Bu sebeple Kazakistan'ın enerji kaynaklarını ve jeopolitik konumunu etkin bir şekilde kullanarak bu ölkelerle geliőtireceęi ilişkiler Çin ve Rusya arasında dengenin muhafaza edilmesi açısından da önemlidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. ORTA ASYA JEOPOLİTİĞİNDE KAZAKİSTAN

a. Yeni Mücadele Alanı Orta Asya

Orta Asya terimi Avrupalılar için uzun süre erişilemeyen bir bölgeyi tanımlamakta kullanılmıştır. 19'uncu yüzyılda Rusların Hindistan'a doğru ilerleyişinde İngiliz-Rus rekabeti ile gündeme gelen bu bölge, Soğuk Savaş döneminde fazla dile getirilen bir kavram olmamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve yeni bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkmasıyla Orta Asya yeniden gündeme gelen bir bölge olmuştur (Djalili ve Kellner, 2009, s.16). Bu dönemden itibaren Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan devletlerin egemenliklerini sürdürme mücadeleleri, Rusya'nın bu bölgede etkinliğini koruma çabaları, diğer küresel ve bölgesel güçlerin bölgede etkin olmak için yaptıkları girişimler, Orta Asya'yı yeni bir mücadele alanı olarak dünya sahnesine çıkarmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Doğu Avrupa ve Orta Asya'da meydana gelen jeopolitik boşlukları doldurmak ve rakip olarak görülen güçleri etkisiz kılmak amacıyla büyük güçler arasında bir mücadele boy göstermiştir. Orta Asya'daki mücadelenin aktörleri Rusya, ABD ve Çin'dir (Nogayeva, 2011, s.3). Orta Asya jeopolitik boşluğu içinde bu üç ülke arasında salınıp duran ve bir araya gelip henüz ortak bir siyasi güç oluşturamayan ülkeler ise Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan'dır (Tezkan, 2007, s.69). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan bu ülkeler, ulus devlet olma sürecinde başta ekonomik sıkıntılar olmak üzere birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır.

Fukuyama'nın (2008, s.14) ulus inşası olarak tanımladığı, ama daha çok devlet inşası olarak gördüğü süreçte, siyasi kurumlar oluşturmak ve ekonomik kalkınmayı desteklemek için teşkilatlanmak temel hedef olarak belirtilmektedir. Orta Asya devletlerinin bu inşa sürecinde karşılaştıkları kurumsal yapıyı oluşturmaya yönelik güçlükler, bu devletlerin temel problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin uluslararası alana hâkim olmaya başladığı dönemde bağımsızlıklarını kazanan bu ülkelerin, gerek Sovyetler Birliği döneminden kalma bağımlılıkları bulunan Rusya'ya, gerekse bölgede etkili olmaya çalışan ABD ve Çin gibi güçlü ülkelere karşı egemenliklerini koruyarak bu süreci gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bu dönemde küreselleşmenin gereklerini yerine getirecek ve

bağımsızlığı muhafaza edecek politikaların uygulanması Orta Asya devletlerinin ulusal güvenliği açısından önemlidir.

Kazakistan bu devletler içinde geniş coğrafyası, sahip olduğu enerji kaynakları, hem Rusya ve hem de Çin ile sınır komşusu olması itibarı ile ön plana çıkan ülkedir. Sahip olduğu bu jeopolitik konum Orta Asya'da etkili olmaya çalışan güçlerle ekonomik ve siyasi ilişkiler kurmasına, kalkınmasını destekleyecek kaynaklar yaratmasına ve mevcut zenginlik kaynaklarını ulusal güvenliğini garanti altına alacak bir güç unsuru olarak kullanmasına imkân sağlamaktadır. Bu sebeple Kazakistan jeopolitik konumu itibarı ile Orta Asya'da meydana gelen yeni yapılanma içerisinde önemli bir konuma sahiptir.

b. Kazakistan'ın Jeopolitik Konumu ve Orta Asya'daki Önemi

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını kazanan Kazakistan, 2. 724. 900 km² yüzölçümü ile dünyanın dokuzuncu, eski Sovyetler Birliği ülkelerinin ikinci en büyük ülkesidir. Toplam 12.185 km. kara sınırı olan Kazakistan, Rusya (6846 km.), Çin (1533 km.), Özbekistan (2203 km), Kırgızistan (1224 km.) ve Türkmenistan (379 km.) ile sınır komşusudur. Kazakistan Devlet İstatistik Kurumu verilerine göre 2012 yılı itibarı ile 16.698.000 olan nüfusun % 63,1'ni Kazaklar, % 23,7'sini Ruslar,% 2,3'ini Özbekler, % 2,1'ini Ukraynalılar, % 1,4'ünü Uygurlar, % 1,3'ünü Tatarlar, % 1,1'ini Almanlar ve % 4,5'ini diğer etnik gruplar oluşturmaktadır (<http://www.eng.stat.kz/Pages/default.aspx>). Bu özellikleri ile Kazakistan Çin ve Rusya gibi iki büyük güç ile sınır komşusu olan, altyapı olarak Rusya'ya bağımlı ve önemli miktarda Rus nüfusunu coğrafyasında barındıran bir kara ülkesi olarak Asya'nın merkezinde yer almaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Orta Asya devletleri, bu süreci kendi iradeleri dışında ve farkında olmadan gerçekleştirmişlerdir. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanması ne yönetimin ayrılıkçı taleplerinin, ne de ülkede meydana gelen ulusal özgürlük hareketinin sonucudur. Bağımsızlık, Moskova'nın mevcut yapıyı sürdürmekten vazgeçmesi sonucu gerçekleşmiştir (Cummings, 2005, s.1). Bu durum bağımsızlığını kazanan bu ülkelerde Sovyet yönetim tarzının etkinliğini devam ettirmesine sebep olmuştur.

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra geçiş dönemi olarak adlandırılan süreç, siyasi ekonomik ve jeopolitik alanda gelişmelere sahne olmuştur. Siyasi alanda Sovyet siyasi modeli ile ulusal yapılanma arasında totaliter bir yapıdan otoriter yapıya geçiş süreci yaşanmıştır. Ekonomik alanda da pazar ekonomisine geçişin

başlaması söz konusudur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Orta Asya'da ortaya çıkan devletlerin uluslararası ortamda kendilerini göstermeleri de geçiş döneminin jeopolitik boyutunu oluşturmaktadır (Djalili ve Kellner, 2009, s.47). Kazakistan'da meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmelerde de bu sürecin etkisi görülmektedir.

Kazakistan bağımsızlığını ilan eden son Sovyet Cumhuriyeti olarak Rusya ile ekonomik ilişkilerini sürdürmeyi ve Rusya'nın benimsediği reformları uygulamayı hedefleyen bir ekonomi politikası yürütmüştür. Ancak ekonomik istikrarı getirmeyen bu süreç Kasım 1993'te Kazakistan'ın ruble bölgesinden ayrılıp tengeyi ulusal para birimi olarak kabul etmesiyle son bulmuştur (Pomfret, 2006, s. 40).

1994 yılından itibaren IMF'nin tavsiyeleri doğrultusunda uygulanmaya çalışılan liberal politikalar, enflasyonun artması, vergi toplanmasında yaşanan zorluklar ve üretimin düşmesi gibi sorunlara yol açmıştır (Somuncuoğlu, 2002, s. 37-39). Bu dönemde devletin işlevleri ve faaliyet alanını belirleyecek düzenlemeler henüz tam olarak hayata geçirilmeden, Rusya'ya olan bağımlılığı etkisiyle yürütülen bu politikalar, ülkenin ekonomik açıdan büyük sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. Bu ekonomik sorunların yanında Kazakistan bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte çeşitli politik sorunlarla da karşılaşmıştır. 1991 yılında Kazak nüfusunun ülkede mutlak çoğunluğa sahip olmaması, Rus dilinin devlet dili olması yönündeki talepler ve çifte vatandaşlık gibi problemler, 1995 yılında kabul edilen ve devlet başkanının yetkilerini arttıran anayasa ile aşılmaya çalışılmıştır (Roy, 2000, s.187,188).

Nüfus ve sanayi altyapısı göz önünde bulundurulduğunda Kazakistan Rusya'ya en fazla bağımlı olan ülkedir. Kazakistan'ın BDT bünyesinde daha fazla entegrasyon sağlanmasına yönelik tavrı Rusya'ya olan bağımlılığın bir sonucudur. Kuzey bölgedeki Rus nüfusun yoğunluğu ve Rus yazar Aleksandr Soljenitsin'in Kazakistan'ın en verimli ve zengin kaynaklara sahip kuzey topraklarının Rusya'ya katılması yönündeki yorumları, Kazakistan'ın toprak bütünlüğü için tehlike olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple 1999 yılında Rusya ve Batılı ülkelerin tepkilerine rağmen başkentin Almatı'dan, kuzey bölgede bulunan Astana'ya taşınması toprak bütünlüğünün korunması konusunda kararlılığın bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Baycaun, 2002, s.80)

Bu sorunlarla birlikte 1998 yılında meydana gelen ekonomik kriz Kazakistan için bir dönüm noktası olmuştur. Krizin yarattığı olumsuz etkiler üretim ve ihracatta azalma gibi sonuçlar doğurmuştur. Ancak krizin sona ermesiyle birlikte dünyada petrol ve hammadde fiyatlarında meydana gelen artış, Kazakistan'ın bu süreçten

TASNİF DIŞI

hızla çıkmasını ve ekonomik büyüme gerçekleştirmesini sağlamıştır (Somuncuoğlu, 2002, s.46). Bu süreçte sahip olduğu doğal zenginlik kaynaklarının Kazakistan için önemi daha da net olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu dönemde petrolün ülkeye sağladığı ekonomik getirinin paylaşılmasına yönelik bir kriz yaşanmıştır.

2001 yılı Kasım ayında, mevcut anayasanın devlet başkanına sağladığı geniş yetkiler ile iktidarın bağımsızlıktan beri aynı elit kitlenin elinde olması, ülkede muhalefetin güçlenmesine sebep olmuştur. Enerji sektöründe ortaya çıkan yolsuzluk söylentilerinin de etkisiyle ülkede siyasi bir kriz ortaya çıkmıştır (Baycaun, 2002, s. 81). Ancak devlet başkanı Nazarbayev'in katı tutumu sonucunda bu muhalif hareket, yönetimin otoritesinin artmasıyla sonuçlanmıştır (Alkan, 2007, s.10). Bu durum her ne kadar Kazakistan'da demokrasinin yerleşmesine engel olarak değerlendirilse de iç politikada istikrarın sağlanması konusunda etkili olmuştur.

2001 yılından sonra dünyada meydana gelen gelişmeler neticesinde Orta Asya'nın önemi de artmıştır. Brezinski tarafından Avrasya Balkanları olarak tanımlanan bölge, ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın yanı sıra önemli petrol ve doğal gaz kaynakları ile ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında bu bölge her biri bölgenin egemenliği için birbiri ile zıtlaşan daha güçlü komşular için cazip edicidir. Avrasya Balkanları ismini doğrulayan da bu güç boşluğu ve güç emiliminin alışıldık bir birleşimidir (Brezinski, 2005, s.176). Orta Asya bu bölgenin büyük bir bölümünü kapsamaktadır.

Kazakistan bu bölgede hem Rusya hem de Çin ile sınır komşusu olması ve sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları ile önemli bir ülkedir. Rusya için diğer Asya devletlerine açılan bir kapı konumunda iken diğer Orta Asya devletleri için Rusya'ya karşı bir kalkan durumundadır. Çin'in bölgeye karşı artan ilgisi, kurduğu ekonomik ilişkiler ve Rusya'dan bağımsız olarak bölgedeki enerji kaynaklarına ulaşma hedefi, ABD'nin Afganistan vasıtasıyla bölgedeki varlığı, Kazakistan'ı jeopolitik anlamda bölgedeki en önemli devlet haline getirmektedir. Bu sebeple Kazakistan sahip olduğu bu konumu ulusal çıkarları doğrultusunda kullanmak ve bölgede etkili bir devlet olmak için bu büyük güçlerle ilişkilerini geliştirecek çok yönlü bir dış politika izlemektedir.

c. Kazakistan'ın Ulusal Güvenlik Politikası: Çok Yönlü Politika

Uluslararası alanda diğer devletler ve örgütlerle eşit ilişki kurmak ve bunun için kurumsal bir yapı oluşturmak devlet olmanın temel şartlarından biri ve egemenliğin göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Devletler bu ilişkileri, belirledikleri hedeflere

TASNİF DIŞI

ulaşabilmek için geliştirdikleri dış politika doğrultusunda gerçekleştirmektedirler. Kazakistan'da dış politikanın belirlenmesi ve uygulanmasında en önemli isim bağımsızlıktan beri devlet başkanlığı görevini yürüten Nursultan Nazabayev'dir.

Kazakistan tarafından Nursultan Nazarbayev liderliğinde uygulanan dış politikanın hedefleri, ülkenin bağımsız bir devlet olarak kalkınmasını, yabancı sermaye ve teknoloji yatırımları için gerekli koşulların sağlanmasını ve dış politikada çok taraflılık ve denge stratejisinin yürütülmesini kapsamaktadır (Amanov, 2007, s.75). Bu doğrultuda bölgesel iş birliğini geliştirecek uygulamalara ve ilişkilere öncelik verilmiştir. Kazakistan, bağımsız olduğu günden beri bölgedeki güçlü devletlerin etkisini dengelemeyi, bölgesel örgütler vasıtasıyla politik ve ekonomik iş birliğini geliştirmeyi ve böylece kendi ekonomik kalkınmasını ve uluslararası konumunu güçlendirmeyi hedefleyen çok yönlü bir dış politika izlemektedir (Weitz, 2010, s.1). Weitz bu açıklamasıyla Kazakistan'ın uyguladığı bu politika ile kendi politik ve ekonomik gelişmesinin de ön şartı olan bölgesel istikrarı hedeflediğini savunmaktadır.

Bu özellikleri ile Kazakistan'ın dış politikası iki dönem halinde ele alınabilir. Birinci dönem, 1991 ve 2001 yılları arasında kapsayan bağımsızlığın kazanılması, ekonomik ve siyasi yapılanmanın gerçekleşmesi açısından ağırlıklı olarak Rusya ile ilişkilerin geliştirildiği süreci kapsamaktadır. İkinci dönem ise, 2001 yılından itibaren Kazakistan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının etkisiyle ekonomik gelişmesini hızlandırdığı, enerji kaynaklarını da bir dış politika aracı olarak kullandığı ve bölgede önemli bir devlet olmak için bölgede etkili diğer devletler ve örgütlerle çok taraflı ilişkilerini geliştirdiği süreçtir.

(1) 1991-2001 Dönemi: Bağımsızlığın Güvence Altına Alınması

(a) Nükleer Silahların Sınırlandırılması

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Kazakistan'ın atacağı adımlar, ülkenin dünya ile bütünleşmesi ve diğer devletlerle eşit ilişkiler kurabilmesi açısından önemlidir. Özellikle bölgesel güvenliğin sağlanması konusunda atılacak adımlar, ülkenin uluslararası alanda varlığını garanti altına alacak niteliktedir. Soğuk Savaş boyunca iki kutuplu güçler dengesine dayanan uluslararası sistemde nükleer silahlar caydırıcılık özelliği ile çatışmanın önlenmesinde en önemli unsur olmuştur. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni düzende nükleer silahların varlığı önemli bir sorun haline gelmiştir.

TASNİF DIŞI

Kazakistan topraklarında bulunan Sovyetler Birliği döneminden kalma nükleer silahlar bağımsızlık sürecinde olan ülkenin dış politikası açısından sınırlayıcı bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği döneminden kalan ve nükleer savaş başlığı taşıyan binden fazla füze ile Kazakistan, bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte dünyanın dördüncü büyük nükleer gücü konumuna gelmiştir (Alkan, 2011, s.39). Çevresinde Rusya Federasyonu, Çin, Pakistan, Hindistan gibi nükleer silahlara sahip ülkelerin bulunması ve ülkede mevcut bu silahların kontrol edilebilmesi sorunu, Kazakistan'ın ulusal güvenliği için bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Diğer yandan Rusya'nın Sovyetler Birliği döneminden kalan nükleer silahlara tek başına sahip olmak istemesi, Rusya ile ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur (Uçarol, 2000, s. 828).

Bu durum ülkede bir fikir ayrılığını da beraberinde getirmektedir. Bir tarafta, nükleer silahları ülkenin sınır güvenliğini sağlayacak ve muhtemel saldırganları caydıracak bir güç olarak muhafaza etme fikri, diğer yanda bu silahların bir süre elde tutulması ve daha sonra Kazakistan'ın bağımsızlığının garanti altına alınması koşuluyla dünyadaki nükleer güçlere teslim edilmesi fikri savunulmaktadır (Aitken, 2010, s. 166). Bu düşünceler kapsamında ABD ve İngiltere ile yapılan görüşmeler neticesinde Kazakistan, büyük güçlerin garantörlüğü altında nükleer silahlardan arınma yolunu tercih etmiştir.

Özellikle ülkede icra edilen nükleer denemelerin halk arasında yarattığı tepki de bu süreçte etkili olmuştur. Bunun üzerine 1991 yılında Kazakistan henüz Sovyetler Birliği'nin bir parçası iken, nükleer silahların azaltılmasına karşı ilk adımı atmış ve Semipalatinsk Nükleer Deneme Alanını kapatmıştır. 1994 yılında da Nükleer Silahların Azaltılması Anlaşmasını (NPT) imzalayarak nükleer silahlardan arınmış bir devlet olarak dünya sahnesinde yerini almıştır (Kazakistan Dışışleri Bakanlığı-Kazakistan'ın Küresel ve Bölgesel Güvenlik Meseleleri, 2008).

Bu adımla Kazakistan topraklarındaki tüm nükleer silahlardan feragat etmiş ve tüm nükleer silah depolarını kapatmıştır. Bunun karşılığında da ABD, Rusya ve İngiltere'den resmi güvenlik garantisi elde etmiştir (Weitz, 2008, s. 59). Böylece Kazakistan, güvenlik için iş birliğini öngören yeni dünya düzeni içinde bu süreci destekleyen bir ülke olarak diğer devletlere karşı saygınlığını arttırmış ve içinde bulunduğu bağımsızlığını pekiştirme sürecinde kendisine destek yaratmıştır.

(b) Bağımsız Devletler Topluluğu ve Kazakistan

1991 yılında meydana gelen gelişmelerle Sovyetler Birliği dağılma noktasına gelmiş ve 8 Aralık 1991'de Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna, Sovyetler Birliği'nin sona erdiğini, yerine merkezi Minsk olacak Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulduğunu açıklamışlardır (Uçarol, 2000, s. 820). BDT, Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci içerisinde yöneticilerin imparatorluğu kurtarma çabası olarak değerlendirilebilir.

BDT, Soljenitsin'in, önce Slav cumhuriyetlerinin birliğinin sağlanması ve ardından diğer cumhuriyetlerin Rusya'ya külfet olmayacak gevşek bağlarla bu birliğe dâhil edilerek çağdaş sömürgeciliğin uygulanması fikrinden hareketle kurulmuştur (Oğan, 2002, s. 132). BDT'nin bu şekilde kurulması Sovyetler Birliği'nden sonra bölgede meydana gelen boşlukta bir Slav-Müslüman ayrışmasını gündeme getirmiştir. 13 Aralık'ta Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta düzenlenen toplantıda Orta Asya cumhuriyetlerinin oluşturacağı bir Türkistan Federasyonu kurulması gündeme gelmiştir (Aitken, 2010, s.136). Bu bloklaşmanın mevcut boşluk içerisinde bir çatışmayı da beraberinde getirmesi o dönemde üzerinde durulması gereken bir ihtimaldir.

Kazakistan'ın mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulduğunda, bu ayrışma ulusal güvenlik için önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Nazarbayev, BDT seçeneğinin ayrı bir federasyon kurmaktan daha tercih edilir bir çözüm olacağını savunmuştur (Aitken, 2010, s.136). Nazarbayev'in bu çabaları ile 21 Aralık'ta Almatı'da imzalanan anlaşma ile Kazakistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri topluluğa üye tüm devletlerle eşit haklara sahip olarak BDT'ye katılmıştır (Hüseynov, 2003, s.394). Bu gün hem Sovyetler Birliği'nin tamamen ortadan kalktığı hem de Kazakistan'ın ulus devlet olarak bağımsızlığının onaylandığı bir tarih olması açısından önemlidir.

BDT, Kazakistan'ın siyasi yapılanması ve dış politikası içinde önemli bir konuma sahiptir. Bölgede iş birliğinin sağlanması ve güvenli ortamın oluşturulması açısından BDT önem arz etmektedir. Sovyetler Birliğinin dağılması ile ortaya çıkan yeni ulus devletler için bir kurulma aracı olan BDT, Kazakistan için bölgesel iş birliğinin oluşturulması, ekonomik ve siyasi alanda istikrarın yakalanması için bir imkân olarak da görülmektedir. Bu yönü ile BDT, üye devletlere kendi özdeşliklerini ve tarihi benliklerini savunma imkânı veren yeni bir müşterek egemenlik kutbunu kurmak için ortaya çıkan bir jeopolitik enstitü anlamı kazanmaktadır (Dugin, 2006,

s.56). Bu özellikleri ile BDT, Kazakistan'ın bölgesel iş birliğini hedefleyen çok yönlü dış politikasının da ana yönlerinden birini oluşturmaktadır.

(c) Kolektif Güvenlik Anlaşması ve Kazakistan

BDT'nin kurulması her ne kadar Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra oluşabilecek çatışma ortamını engellese de, bölgede politik ve askeri alanda istikrarın sağlanması için daha kapsamlı adımların atılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Kolektif güvenlik anlaşması, yeni bağımsız devletlerin politik ve askeri alanda üzerlerine düşen görevlerin belirlenmesini amaçlamıştır. Böylece devletlerin bağımsızlıklarını pekiştirmelerinde ve ulusal ordularını teşkil etmelerinde gerekli olan istikrarlı iç ve dış ortamın yaratılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda 15 Mayıs 1992'de Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Ermenistan, Tacikistan ve Özbekistan devlet başkanları Taşkent'te Kolektif Güvenlik anlaşmasını imzalamışlardır. 1993 yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Belarus anlaşmaya dâhil olmuş, 1999 yılında ise Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan anlaşmadan çekilmiştir (Rekuta, 2006, s.1).

Kolektif Güvenlik Anlaşması yeni bağımsız olan bu devletlerin güvenliklerinin garanti altına alınmasını ve askeri teşkilatlanmalarının sağlanmasını hedeflemekle birlikte, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bölgede Rusya'nın etkinliğini devam ettirmesinin bir aracı olarak da değerlendirilmektedir (Arı, 2008, s.11). Askeri blok ve ittifakların Rusya'nın güvenliğini ve çıkarlarını tehdit edecek şekilde yayılması, 1993 Rus Askeri Doktrininde Rusya için mevcut ve potansiyel askeri tehditlerden biri olarak tanımlanmaktadır (The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation). Bu açıdan Kolektif Güvenlik Anlaşması, Rusya'nın çevresindeki ülkelerle askeri ve politik bütünleşmesinin sağlanması ve diğer askeri blokların bu çevreye yerleşmesinin engellenmesi açısından önem kazanmaktadır.

Bu anlamda bakıldığında Kazakistan, jeopolitik konumu itibarı ile Rusya için kritik öneme sahiptir ve Kolektif Güvenlik Anlaşması içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Diğer yandan Kazakistan ile Rusya arasında nükleer silahlar konusunda meydana gelen gerilimin, Kolektif Güvenlik Anlaşması ile azaldığı söylenebilir. Bu anlamda anlaşma Kazakistan için dengeleyici bir hamle olarak da değerlendirilebilir. Kazakistan BDT'nin kurulması ile bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garanti altına alırken, Kolektif Güvenlik Anlaşması ile de askeri güvenliği için başta Rusya Federasyonu olmak üzere diğer bölge ülkelerinin de desteğini sağlamıştır.

(ç) NATO ile İlişkilerin Kurulması

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra BDT ve Kolektif Güvenlik Anlaşması çerçevesinde Rusya'nın bölgedeki baskın konumu, Orta Asya ülkelerini, kendilerini Rusya'nın baskısından kurtaracak ve diğer bölgelerle ilişki kurmasını sağlayacak yeni arayışlara itmiştir. Bölge ülkelerinin askeri alanda NATO ile yaptıkları iş birliği, bu ülkelerin sınır güvenliğinin sağlanması, silah ve askeri donanımın modernizasyonu yolu ile orduların güçlendirilmesi, ihtiyaç duydukları yabancı yatırımları çekmeye yardımcı olan uluslararası meşruluk duygusu ve itibarının artırılması gibi amaçlar taşımaktadır (Nogayeva, 2011, s.204).

Kazakistan özellikle sahip olduğu enerji kaynaklarını ulusal ekonomisine katkıda bulunacak ve ekonomik güvenliğini sağlayacak şekilde kullanabilmek amacıyla küresel ve bölgesel güçlerle ikili ilişkiler kurmayı hedeflemektedir. Kendi ulusal güvenliğini sağlamak ve bölgesel güvenliğe destek sağlamak amacıyla Kazakistan, NATO ile ilişkilerine 1992 yılında Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi'ne (KAİK) üye olarak başlamış ve 1994 Mayıs'ında Barış İçin Ortaklık (BİO) kapsamında bir çerçeve anlaşması imzalanmıştır (<http://www.kazakhstanembassy.be/index.php/en/relations/with-nato>).

1995 Aralık ayında NATO ve BM desteği ile Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında uluslararası barışı destekleme görevleri için Orta Asya Barışı Koruma Taburu (CENTRASBAT) kurulmuş ve ortak tatbikatlar icra edilmiştir. Ancak bölgedeki gelişmeler bu ülkelerin askeri kaynaklarını ülkeleri içinde kullanmasını gerektirdiği için bu kuvvet işlevsel olarak kullanılamamıştır (DPT, 2000, s.23). Bu taburun teşkil edilmesi ve icra elden faaliyetler, bu ülkelerin Rusya Federasyonu'nun yönlendirmesi olmadan askeri alanda icra ettikleri ilk ortak teşebbüs olması açısından da önemlidir (Nogayeva, 2011, s.202).

d. Şanghay Beşlisi ve Kazakistan

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya ülkeleri ile Rusya ve Çin arasında gündeme gelen sınır sorunları, bölgede bir istikrarsızlık kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan 1991'den 1995'e kadar Çin ile ortak sınırın belirlenmesine ilişkin bir dizi görüşmelerde bulunmuştur. 26 Nisan 1996'da Şanghay'da toplanan Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devlet başkanları, Çin sınırına yakın 100 km. alan içinde askeri faaliyetlerin sınırlandırılmasını öngören, "Sınır Bölgesinde Askeri Alanda Güvenin Arttırılması Anlaşmasını" imzalamışlardır (Chung, 2004, s. 990). Bu anlaşma ile

TASNİF DIŞI

bölgede öncelikli olarak sınır güvenliğinin sağlanmasını hedefleyen ve Şanghay Beşlisi olarak adlandırılan oluşum ortaya çıkmıştır.

Şanghay Beşlisi oluşumu ile siyasi ve ekonomik açıdan bir değişim süreci geçiren Kazakistan, kendi güvenliği için çevresinde ihtiyaç duyduğu istikrarlı bir yapının sağlanması için önemli bir adım atmıştır. Bununla birlikte Şanghay Beşlisi Kazakistan'a, Rusya'nın yanı sıra Çin gibi bölgede etkinliğini arttırmaya çalışan bir ülke ile güvenlik alanında iş birliği yapma olanağı sağlamıştır.

Şanghay Beşlisi oluşumu ile bölge ülkelerinin tamamı için tehdit teşkil eden etnik ayrımcılık, terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı ve yasadışı göç gibi sorunlarla ortak mücadele edilmesi için bir iş birliği ortamı sağlanmıştır (Yuan, 2010, s. 857). Bu kapsamda 3 Temmuz 1998'de Almatı'da icra edilen Şanghay Beşlisi zirvesinde bölgede barış ve istikrarın sağlanması amacıyla bu tehditlerle mücadelede ortak hareket edilmesi kararlaştırılmıştır (Chung, 2004, s. 990).

Diğer yandan Şanghay Beşlisi üyelerinin askeri ve güvenlik konularında da iş birliği içinde olması kararlaştırılmıştır. 2000 yılında Duşambe'de toplanan zirvede Rusya'nın Çeçenistan'a karşı tutumu ve Çin'in Tayvan üzerindeki hakları desteklenmiştir. Ayrıca Afganistan'da mevcut durumla da ilgilenilmesi gerektiği belirtilmiştir (Zyberk, 2007, s.1). Kazakistan bu oluşum vasıtasıyla, ağırlıklı olarak Rusya ile sürdürülen iş birliği sürecini, diğer bölge ülkelerinin de katılımıyla genişletme imkânı bulmuştur.

(2) 2001-1012 Dönemi: Çok Yönlü Politika

(a) Avrasya Ekonomik Topluluğu ve Kazakistan

Kazakistan için ekonomik, siyasi ve askeri güvenliğin sağlanması adına bölgede istikrarlı bir ortamın oluşturulması öncelikli unsur olarak görülmektedir. Bunun için bölgesel iş birliğini sağlayacak yapılanmaların oluşturulması üzerinde önemle durulmaktadır. Bölgesel iş birliği anlaşmaları doğrultusunda başlatılan girişimlerden en önemlisi Avrasya Ekonomik Topluluğu'dur. Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya Federasyonu arasında kurulan topluluk bir ekonomik iş birliği teşkilatıdır. Üye ülkeler arasında gümrük birliği kurulmasını ve bu şekilde ortak ekonomik alan oluşturulmasını hedefleyen anlaşma, 2000 yılında imzalanmış, 2001 yılında ise yürürlüğe girmiştir. (Şanlı, 2008, s. 24).

TASNİF DIŞI

Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun ana işlevi Sovyetler Birliği döneminde birleştirilmiş bir ekonomik sisteme dâhil olan üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari bağları güçlendirmektir. Bunun için gümrük vergi oranlarının düşürülmesi, bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması, üye ülkelerin Dünya Ticaret Örgütü ve diğer uluslararası ekonomik örgütlerle olan ilişkilerinin düzenlenmesi hedeflenmektedir. Avrasya Ekonomik Topluluğu BDT'ye nazaran daha işbirlikçi ve kabul edilebilir bir örgütlenme olarak kendini göstermekte ve BDT içinde meydana gelen dış ticaret işlemlerinin dörtte üçünü kapsamaktadır. (Weitz, 2008, s. 27). Üye ülkeler göz önünde bulundurulduğunda AET, KGAÖ'nün ekonomik kanadı olarak da değerlendirilebilir.

AET anlaşma metninin⁵ 13'üncü maddesine göre, örgütün faaliyetlerine ilişkin kararlar üçte iki oy çokluğu ile alınmaktadır. Üye ülkelerden Rusya Federasyonu'nun 40, Kazakistan ve Beyaz Rusya'nın 20, Kırgızistan ve Tacikistan'ın ise 10'ar oyu bulunmaktadır. Ülkelerin oy oranlarını örgüt bütçesine yaptıkları katılım belirlemektedir. Bu durumda KGAÖ'de olduğu gibi AET de, Rusya'nın öncülüğünde faaliyet gösteren bir örgüttür. Rusya için bölgedeki ekonomik çıkarları sadece ticaret hacminin artırılması olarak görülmemektedir. Bölge ülkelerinin Rus ekonomik sisteminin rotasında tutulması ve Rusya ile entegrasyonun sağlanması daha önemlidir (Nogayeva, 2011, s. 156). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda AET, Rusya'nın çevre ülkelerinin ekonomik açıdan kontrol altına almasında önemli bir araçtır.

Kazakistan için AET, bölgesel iş birliğinin artırılması açısından önem arz etmektedir. Dugin'in (2006, s.193) "Avrasyacılık eski Sovyet sahasının entegrasyonudur" şeklinde yaptığı tanımlama göz önünde bulundurulduğunda BDT'nin bir Avrasya Birliği'ne dönüştürülmesinde, AET'nin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Bu kapsamda Kazakistan, 1995 yılında Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında bir gümrük birliği anlaşması imzalanmıştır. 1996'da Kırgızistan 1999'da Tacikistan bu anlaşmaya dahil olmuş ancak uygulamada bu proje başarılı olmamıştır (Pomfret, 2005, s. 46).

Bu konuda daha somut adım 6 Ekim 2007'de Duşanbe'de gerçekleştirilen bir toplantıda atılmıştır. Topluluğun Hükümetler Arası Konsey Toplantısı'nda Nazarbayev, Putin ve Belarus Devlet Başkanı Lukashenko üç ülke arasında gümrük

⁵ Anlaşmanın tam metni için bakınız: <http://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/EAEC.pdf> (Erişim tarihi: 20 Aralık 2011)

TASNİF DIŞI

birliği oluşturulması sürecinin hızlandırılması için bir anlaşma imzalamışlardır. 2008 yılı Nisan'ında ise oluşturulacak gümrük birliğinin hukuki yapısını tanımlayan belgeler imzalanmıştır (Weitz, 2008, s.30). Böylece BDT'nin AB'ye benzer bir birlik haline getirilmesi hedeflenmiştir.

Gümrük birliğinin oluşturulması, bu üç ülkenin Dünya Ticaret Örgütü ile gerçekleştirecekleri üyelik görüşmelerinde de ortak tavır almaları açısından faydalı bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Gümrük birliğine yönelik ilk adımı gümrük kanunlarının uyumlu hale getirilmesi oluşturmaktadır. Müteakiben ülkeler sermaye ve iş gücünün serbest dolaşımı konusunda görüşeceklerdir. Rusya, Kazakistan ve Belarus'un ekonomilerini birbirlerine 2012 yılından itibaren tamamen açmaları hedeflenmektedir (NY Times, 5 Temmuz 2010). Üç ülke arasında gümrük birliği uygulaması 01 Ocak 2012 tarihinde itibaren yürürlüğe girmiştir. Rusya Devlet Başkanı Medvedev, 2015 yılında Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında Avrasya Ekonomik Birliği kurulmasını hedeflediklerini belirtmiştir (<http://en.rian.ru/russia/20120101/170583110.html>).

Bu kapsamda Kazakistan'ın kurulmasında öncülük ettiği Avrasya Ekonomik Topluluğu küreselleşmenin hâkim olduğu uluslararası ortamda bölgesel iş birliğinin artırılması ve bağımsızlığın ekonomik kalkınma ve ticari ilişkilerle desteklenmesi açısından önemli bir örgütlenmedir.

(b) NATO ile İlişkilerin Geliştirilmesi

NATO'nun bölge ülkeleri ile ilişki kurması ABD'nin Orta Asya'da mevcudiyeti anlamı taşıdığından Rusya ve Çin tarafından olumlu karşılanmamaktadır. Ancak 2001 yılı sonrasında ABD, icra edilen Afganistan Harekâtı ile bölgeye yerleşmiş bulunmaktadır. Kazakistan'ın bu dönem sonrasında NATO ile kurduğu ilişkiler ve icra ettiği faaliyetler özellikle uluslararası güvenlik ve terörizmle mücadele açısından önem arz etmektedir. Bu dönemde Kazakistan ve NATO arasında terörizmle mücadelede iş birliğine yönelik daha net adımlar atılmıştır.

Kazakistan 2002 yılında silahlı kuvvetlerinin imkân ve kabiliyetlerini NATO ile iş birliği yapacak şekilde geliştirmeyi hedefleyen Barışı Planlama ve Denetleme (PARP) sürecine dâhil olan ilk Orta Asya ülkesi olmuştur. Bunun yanında Kazakistan Orta Asya ülkeleri arasında NATO ile Bireysel Üyelik Faaliyet Planı (IPAP) kapsamında görüşmelerde bulunan tek ülkedir. Kazakistan'ın Irak'a mayın temizleme faaliyetlerinde görev almak üzere 30 uzman göndermesi de demokrasiyi

destekleme konusunda ABD ile dayanışma içinde olduğu şeklinde algılanmıştır (Weitz, 2008, s. 39, 40).

ABD'nin NATO vasıtasıyla bölge ülkeleri ile kurduğu ilişkilerin Rusya ve Çin'de rahatsızlık yaratması kaçınılmazdır. Bu sebeple Kazakistan yetkilileri bir devletle geliştirilen dostluk ilişkilerinin diğer devletlere yönelik olmadığına ilişkin açıklamalar yapmışlardır (Nogayeva, 2011, s.199). Bu doğrultuda Kazakistan'ın NATO ile kurduğu ilişkilerin, devletin askeri imkân ve kabiliyetlerini arttırmayı, uluslararası alanda barışa destek veren bir ülke olarak itibar kazanmayı ve bölgede bir denge unsuru olarak etkin bir ülke haline gelmeyi hedeflediği söylenebilir.

ABD'nin NATO vasıtasıyla Orta Asya'da mevcudiyeti, Rus yetkililerin gözünde Sovyetler Birliği döneminde hayal bile edilemeyecek bir stratejik güçlük olarak değerlendirilmektedir (Lacoste, 2008, s. 269). Rusya bu duruma karşı Kolektif Güvenlik Anlaşması çerçevesinde bir örgütlenmeye giderek ABD'nin bölgedeki etkisini dengelemeye çalışmaktadır.

c. BDT İçinde Askeri Yapılanma: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

2002 yılı Mayıs ayında Rusya'nın, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Beyaz Rusya ve Ermenistan ile yaptığı anlaşma ile Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü kurulmuştur. Örgütün kurulmasıyla Moskova'da konuşlandırılacak Birleşik Askeri Komuta altında Orta Asya'da teşkil edilecek Acil Müdahale Güçleri ve Ortak Hava Savunma Sistemi ile bölgenin askeri güvenliğinin sağlanması hedeflenmiştir (Allison, 2004, s.471). 28 Nisan 2003 tarihinde Duşanbe Zirvesi'nde örgütün hukuki statüsü belirlenmiş ve oluşum süreci tamamlanmıştır. KGAÖ 16 Aralık 2003 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından onaylanarak uluslararası örgüt statüsü kazanmıştır.

KGAÖ çerçevesinde yapılan anlaşmalarla Rusya Orta Asya'daki varlığını Garanti altına almıştır. 2005 yılında, Rusya'nın Kırgızistan'la Bişkek'te askeri birliklerini konuşlandırması için yaptığı anlaşma Özbekistan'da rahatlık yaratmıştır. Ancak Rusya'nın girişimleri ile 1998 yılında Kolektif Güvenlik Anlaşması'ndan çekilen Özbekistan, 2006 yılı Ağustos ayında KGAÖ'ye üye olarak kabul edilerek bu kriz aşılmıştır (Allison, 2008, s.194). Bu durum, KGAÖ vasıtasıyla Orta Asya'da barış ve istikrarın sağlanması adına önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Rusya'nın, KGAÖ'yü katı bir askeri ittifak haline getirme düşüncesine en hızlandırıcı etkiyi 2008 yılında Gürcistan Savaşı yapmıştır. Savaşın hemen ardında 2009 yılı Şubat'ında Putin Moskova'daki zirvede, Orta Asya'nın güvenliğinin

TASNİF DIŞI

sağlanması için üye devletlerin askeri birim ve birliklerinden oluşan bir yapı oluşturulması çağrısını yapmıştır. 16.000 askerden oluşacak bu yapılanmaya Rusya'nın 8.000, Kazakistan'ın 4.000, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın toplam 4. 000 askerle katılması planlanmıştır. Özbekistan ve Beyaz Rusya kendi iç sorunlarını gerekçe göstererek bu oluşuma katılmayacağını, yalnızca uyuşturucu ile mücadele gibi operasyonlara destek vereceğini belirtmiştir (Mowchwan, 2009, s. 2). Bu oluşumla Bölgede NATO'ya karşı askeri bir ittifakın sağlanması hedeflenmiştir.

KGAÖ bünyesinde 2001 yılından itibaren üye ülkelerin topraklarında çeşitli tatbikatlar icra edilmiştir. Örgütün 2012 yılında bugüne kadar en kapsamlısı olması hedeflenen tatbikatı "İş Birliği-2012" adı altında 03-08 Eylül tarihleri arasında Kazakistan'da icra edilecektir. KGAÖ Sekreteri Nikolya Bordyuja, KGAÖ üyelerinin yakın zamanda kendi bölgeleri dışında BM Güvenlik Konseyi görev yönergesi altında da barışı koruma görevleri yürütebileceğini belirtmiştir (<http://turkkazak.com/site/?p=23960>).

Kazakistan, Rusya ile olan askeri ilişkileri ve örgüte yaptığı katılımı örgüt içinde etkinlik açısından Rusya'dan sonra ikinci sırada olan ülkedir. 2012 yılında KGAÖ Dönem Başkanlığı görevini yürütmesi ile örgüt içinde etkin bir konuma sahiptir. KGAÖ, Kazakistan'ın askeri güvenliği açısından bölgesel iş birliğinin sağlanmasında kurumsal bir yapı içerisinde faaliyet göstermesine imkân sağlamaktadır,

(ç) Şanghay İş Birliği Örgütü ve Kazakistan

Şanghay Beşlisi olarak anılan bu oluşum bölgede barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması ve sürdürülmesine yönelik faaliyet göstermiş ve 15 Haziran 2001'de Özbekistan'ın da katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü kurulmuştur (Çomak, 2009, s.11). Örgüt bu dönemden sonra faaliyet alanını bölge ile ilgili ekonomik ve güvenlik konularında genişleterek etkin bir bölgesel örgütlenme olarak gündemde yerini almıştır. Rusya'nın ve diğer kıta içi güç olan Çin'in ABD'ye karşı tutumu bu iki ülkenin müşterek hareket etmesini gerekli kılmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü bu anlamda bölgede mevcut sorunlara çözüm getirilmesi ve iş birliğinin artırılması açısından faaliyet gösteren önemli bir organizasyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kazakistan için bölgede etkin olan güçler ve diğer bölge ülkeleri ile ilişkilerin bire bir ilişkilerden ziyade bölgesel örgütlenmeler ve uluslararası organizasyonlar vasıtasıyla kurulması, dış politikanın etkinliği açısından daha ön planda tutulan bir

TASNİF DIŞI

uygulamadır. Bağımsız Devletler Topluluğu, Kolektif Güvenli Anlaşması Örgütü vasıtasıyla Rusya ile NATO aracılığı ile ABD ile ikili ilişkiler geliştirilirken ŞİÖ bölgede ekonomik gücü giderek artan Çin ile kurulan ilişkilerde araç olan bir örgütlenmedir. Bunun yanında ŞİÖ, bölgede ABD'ye karşı ortak tavır alan Çin ve Rusya arasında çıkar dengesinin kurulmasını, bölge ülkeleri ile karşılıklı çıkarların tanınmasını ve stratejik iş birliğinin önünün açılmasını sağlamıştır (Nogayeva, 2011, s.246).

ŞİÖ yarattığı bu güvenlik ve iş birliği ortamıyla Orta Asya'da istikrarın sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır. Çin ve Rusya'nın başını çektiği örgüt, resmi çok taraflı yapısıyla bir taraftan üye Orta Asya ülkeleri adına, bölgenin Çin ve Rusya arasında bir mücadele alanı olması konusundaki kaygıları azaltırken, diğer taraftan da bu ülkeleri iki kıta içi güçten birine taraf olma ikileminden uzak tutmaktadır (Bailes, Dunay, Guang ve Troitskiy, 2007, s.15). Örgütün bölge için bir diğer önemi ekonomi alanında hayata geçirilmesi planlanan düzenlemelerdir. 2004 yılında Bişkek'te gerçekleştirilen zirvede ekonomik ve teknolojik iş birliği projelerinin uygulanması için başta ulaşım ve enerji alanında olmak üzere sanayi sektörlerine öncelik verilmesi ve Şanghay İş Birliği Örgütü Serbest Ticaret Bölgesi oluşturulması gündeme gelmiştir (Çomak, 2009, s.17). Çin tarafında ortaya atılan bu önerinin dikkat çekici tarafı enerji kaynaklarının taşınmasına yönelik girişimdir. Çin'in artan enerji ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda ŞİÖ'nün enerji alanında da bir iş birliğini beraberinde getireceği değerlendirilmektedir.

Kazakistan açısından bakıldığında ŞİÖ, hem bölgede istikrarın sağlanması hem de enerji kaynaklarının ekonomiye katkı sağlaması açısından fırsatlar sunmaktadır. Bu kapsamda 2006 yılında Şanghay'da icra edilen toplantıda Rusya devlet başkanı Vladimir Putin tarafından ortaya atılan ortak bir enerji politikasının belirlenmesi ve iş birliğinin sağlanmasına yönelik ŞİÖ bünyesinde bir enerji kulübü oluşturulması fikri gündeme getirilmiştir (Matusov, 2007, s.84). ŞİÖ'nün, gündeme gelen öneri ile Kazakistan'ın sahip olduğu enerji kaynakları üzerinde Rusya ve Çin arasında olabilecek muhtemel mücadeleyi önleyici bir rol üstlenebileceği değerlendirilmektedir..

(d) Kazakistan'ın Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı 2010 Dönem Başkanlığı

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Orta Asya'dan Kuzey Amerika'ya kadar geniş bir coğrafyadan 56 üyesi ile dünyanın en geniş alanda faaliyet gösteren

TASNİF DIŞI

bölgesel güvenlik örgütüdür. AGİT güvenliği politik-askeri, ekonomik-çevresel ve insani yönleri ile ele almaktadır. Bu anlamda silahların kontrolü, güven ve güvenlik artırıcı önlemler, insan hakları, demokratikleşme ve ekonomi alanlarında faaliyet göstermektedir (<http://www.osce.org/who>). AGİT, özellikle 11 Eylül olaylarının ardından Orta Asya'ya olan ilgisini arttırmış ve bölgede yasadışı uyuşturucu ve silah trafiğini engellenmesi, sınır güvenliğinin sağlanması ve terör örgütlerinin finanse edilmesinin önlenmesine yönelik tedbirleri gündeme getirmiştir (Weitz, 2008, s.49). Avrupa'nın enerji güvenliği konusunda yaşadığı sıkıntılar ve bölgenin enerji kaynakları açısından sahip olduğu potansiyel göz önünde bulundurulduğunda Orta Asya'nın Avrupa için önemi daha da artmaktadır.

Avrupa bünyesinde AB ve NATO'nun AGİT ile benzer roller üstlenmesi ve Avrupa ülkelerinin siyasi, ekonomik ve askeri açıdan bu iki örgütün şemsiyesi altına girmeleri, AGİT'in etkinliğinin azalmasına yol açmıştır (Karabulut, 2011, s.70). Ancak Orta Asya ülkeleri için durum biraz farklıdır. Her ne kadar bu ülkeler NATO ve AB ile ilişki içine girmiş olsalar da, bu örgütlere tam üyelik gibi bir durumun uzak bir ihtimal olması AGİT'in bölgede etkili bir organizasyon olarak kabul edilmesini sağlamaktadır. Özellikle örgütün seçimlere gözlemci göndermesi ve seçimlerin yasal ve adaletli şekilde uygulanması yönünde bildirdiği görüşler, demokratikleşme yolundaki bölge ülkeleri için önem arz etmektedir (Weitz, 2008, s.49). Bağımsızlıklarını kazandıkları günden itibaren otoriter yönetimlerle idare edilen Orta Asya ülkelerinin uluslararası alanda meşruiyetlerinin artması ve kabul görmeleri açısından demokratikleşme konusunda AGİT'in desteğini sağlaması gerekmektedir.

Orta Asya'nın Avrupa için önemi ise üç alanda kendini göstermektedir. Birincisi; Orta Asya AB'nin son genişleme dalgası sonrasında birlik sınırlarına yakınlaşmış istikrarsızlık yaratabilecek bir bölgedir. İkincisi; Orta Asya ülkeleri AB ile önemli ekonomik ilişki içerisinde oldukları ve kayda değer ticaret hacmine sahiptirler. Üçüncü olarak da bölge AB'nin enerji arz güvenliği açısından önemli rol oynamaktadır (Hatipoğlu, 2008, s. 3,4). Bu sebeple bölgenin siyasi ve ekonomik olarak istikrarlı bir yapıda olması Avrupa içinde önemlidir. 2007 yılında Madrid'de toplanan AGİT zirvesinde 2010 yılında Kazakistan'ın örgütün dönem başkanlığını yürüteceği yönünde karar çıkması bölgenin Avrupa için önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Kazakistan'ın bu görevi üstlenmesi, uluslararası alanda kendinden bir dünya devleti olarak söz edilmesi açısından önemlidir. Ayrıca Kazakistan'ın AGİT dönem başkanlığına seçilmesini AB ve AGİT bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

TASNİF DIŞI

AB'nin Kazakistan'a olan ilgisi öncelikli olarak sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervlerinden kaynaklanmaktadır. Petrolde % 76, doğal gazda ise % 40 oranında dışa bağımlı olan AB'nin önümüzdeki 20-30 yıl içinde bu bağımlılık oranının petrolde % 90, doğal gazda ise %70'e çıkması beklenmektedir (Yüce, 2006, s.198). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, Kazakistan'ın AGİT dönem başkanlığı görevi AB için Orta Asya enerji kaynaklarına erişmek için bir araç olarak da değerlendirilebilir.

Bunun yanında bir Orta Asya ülkesine AGİT dönem başkanlığının verilmesi, demokratikleşme ve istikrarın sağlanması adına önemlidir. Bu yolla enerji iletim hatlarının güvenliğinin ve arzın sürekliliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda Kazakistan Dışışleri Bakanı Marat Tazhin 29 Kasım 2007'de Madrid'de icra edilen AGİT Bakanlar Konseyi Toplantısında ülkede daha demokratik ve liberal bir yönetimi sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılacağını, AGİT'in tavsiyeleri doğrultusunda hareket edileceğini belirtmiş ve Kazakistan'ın bölgesel güvenlik ve iş birliğine katkıda bulunacağını vurgulamıştır (<http://en.government.kz/documents/publication/page09>).

Diğer taraftan Kazakistan'ın AGİT dönem başkanlığı görevini üstlenmesi Rusya tarafından da desteklenmektedir. AGİT'in 2004 yılında ODIHR vasıtasıyla BDT ülkeleri için demokratikleşme ve insan hakları konusunda yaptığı açıklamalar Rusya tarafından BDT ülkelerinin iç işlerine müdahale olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir (Weitz, 2008, s.50). Rusya Kazakistan'ın dönem başkanlığı görevini yürütmesi ile AGİT'in uyguladığı bu politik baskıyı ortadan kaldırmayı ve AGİT'i NATO'ya karşı bir dengeleme unsuru olarak kullanmayı hedeflemektedir.

AGİT dönem başkanlığı Kazakistan için bir dış politika başarısı olarak değerlendirilmektedir. Bu görev siyasi açıdan Kazakistan'da demokratik reformların ve ekonomik liberalleşmenin hayata geçirilmesinde hızlandırıcı bir etken olabilir. Ayrıca Kazakistan'ın uluslararası alanda itibarının artması ve dış yatırımların ülkeye çekilmesi açısından da kritik öneme sahip bir görevdir.

Bunlarla birlikte Kazakistan'ın yürüttüğü çok yönlü dış politikada enerji kaynaklarının etkinliği açısından da örnek teşkil etmektedir. Kazakistan'ın 27 Ağustos 2007 tarihinde İtalyan ENI şirketinin dünyanın en büyük petrol yataklarından olan Kaşagan bölgesindeki faaliyetlerini çevreye verdiği zarar nedeniyle üç ay süreyle durdurması ve yabancı şirketlerle enerji alanında yapılan anlaşmaların Kazakistan hükümeti tarafından tek taraflı feshedilebileceğine dair

TASNİF DIŞI

kararı, AGİT dönem başkanlığı diplomasisinde kritik bir safhayı teşkil etmiştir (Radikal, 22. 12. 2007). Bu, Kazakistan'ın AGİT dönem başkanlığı için enerji faktörünü bir koz olarak kullandığının göstergesidir.

2. KAZAKİSTAN'IN ÇOK YÖNLÜ POLİTİKASINDA ENERJİNİN ROLÜ

Günümüzde enerji güvenliği kavramı önemli bir konu olmanın yanı sıra küresel ve bölgesel güvenlik için jeopolitik açıdan da belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda Kazakistan'ın ulusal güvenliğinde enerji kaynakları önemli rol oynamaktadır. Bağımsızlığın kazanılmasından itibaren Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev politikasını, ekonomik büyüme ve bu büyümenin getirisini ülke nüfusuna yansıtabilme üzerine odaklamıştır. Otoriter bir yönetimle de olsa gerçekleştirilen ekonomik büyüme hedefi bu politikanın meşruiyetini sağlamaktadır (Anacker, 2004, s.522). Bu hedefin gerçekleştirilmesinde Kazakistan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının katkısı büyüktür.

Kazakistan yönetimi yüksek petrol ve doğal gaz fiyatları ile bu kaynaklar üzerindeki uluslararası rekabetin ülkeye önemli ekonomik gelir sağlayacağını farkındadır. Bu sebeple Kazakistan'ın enerji politikası, ekonomik hedeflere ve doğal kaynaklardan azami gelir elde etmeye odaklı, çok yönlü dış politika ile paralel yürütülmektedir (Domjan ve Stone, 2010, s.36; Yesdauletova, 2009, s. 31).

Bölgedeki konumu da göz önünde bulundurulduğunda sahip olduğu enerji kaynakları, Kazakistan'a ulusal güvenliğin sağlanmasında en önemli unsur haline gelen ekonomik güvenlik için önemli fırsatlar sunmaktadır. Kazakistan sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları ile bu kaynaklarda dışa bağımlı olan ve ithalat kaynaklarını çeşitlendirerek Orta Doğu'ya olan bağımlılıklarını azaltmayı hedefleyen gelişmiş ülkelerin yatırımları ve enerji alanındaki iş birliği projeleri için elverişli bir ülke haline gelmektedir (Li, Sun, He, Tang ve Xu, 2009, s. 804).

Orta Asya enerji kaynaklarının dünya pazarına ulaştırılması, enerji güvenliği alanında söz sahibi olmak isteyen bölgesel ve küresel güçler ile sahip oldukları kaynakları kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmek isteyen ülkelerin ulusal güvenlik politikalarının bir parçası haline gelmiştir. Kazakistan petrol bakımından Rusya'dan sonra bölgenin ikinci büyük üreticisidir ve 2010 yılı GSYH'de petrol ve doğal gazın payı % 28,3'tür. Yine 2010 yılında üretilen 79,7 milyon ton petrolün 71, 2 milyon tonu ihraç edilmiştir. Kazakistan'ın petrol üretimini 2015 yılında 95 milyon tona çıkaracağı ve 2020 yılında petrol ve doğal gaz ihraç eden ülkeler arasında ilk 10'a gireceği değerlendirilmektedir (Kazakhstan Oil And Gas Tax Guide 2011, s. 2).

TASNİF DIŞI

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015
GSYH (Milyar Dolar)	24,6	30,8	43,2	57,1	81	104,9	133,4	115,3	148,1	205
GSYH Büyüme Oranı (%)	9,8	9,3	9,6	9,7	10,7	8,9	3,3	-1,2	7,3	7,4
Petrol Üretimi (milyon ton)	47,3	51,5	59,5	61,5	65	67,5	70,6	76,5	79,7	95
Petrol Üretimindeki Artış (%)	11,1	8,1	13,5	3,3	5,4	3,6	4,5	7,7	4	10,5
Petrolün GSYH'da Payı (%)	12,1	12,7	13,9	17,5	19,3	20,5	21,8	22,3	28,3	----

Tablo 2: Kazakistan'ın Petrol Üretimi ve GSYH İlişkisi

Kaynak: Kazakhstan Oil And Gas Tax Guide 2011

Ancak Kazakistan, çıkardığı petrol ve doğal gazı dünya pazarlarına ulaştırma konusunda sıkıntı çekmektedir. Bu sebeple bölgede enerji kaynaklarının taşınmasına yönelik faaliyette olan ve hayata geçirilecek boru hatları Kazakistan için önem arz etmektedir. Bu projeler Rusya ve Çin'in bölgeye yönelik politikalarının bir parçası haline gelmiştir. Bu ülkelerin enerji güvenliğinde önemli yer tutan bu projeler aynı zamanda bölgeyi kontrol altına almak için de bir araç niteliği taşımaktadır.

Kazakistan'ın çok yönlü politikasında önemli yeri olan enerji kaynaklarının boru hatları ile dünya pazarına açılmasında izlenen güzergâhlar bu politikanın yönleri olarak da değerlendirilebilir. Bu sebeple Kazakistan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının durumu ve bu kaynakların hangi yollarla dünya pazarına ulaştırılacağı belirlenmesi dış politikada hangi ülkelere öncelik verileceği konusunda değerlendirilmeler yapılmasına yardımcı olabilir.

a. Kazakistan'ın Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları

Kazakistan sahip olduğu enerji kaynakları ile dünya enerji ihtiyacının karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bir tarafta Çin ve Hindistan gibi Asya'nın gelişen ekonomileri, diğer tarafta da enerji kaynakları açısından büyük oranda dışa bağımlı olan Avrupa, enerji ihtiyacını karşılamak için Orta Asya'ya ilgi duymaktadır. 18'inci yüzyılın sonlarından itibaren Mackinder'in kalpgâh ve iç hilal olarak adlandırdığı bölgede İngiltere ve Rusya arasında meydana gelen ve Büyük Oyun olarak adlandırılan mücadele, 1990'lardan sonra bölgenin enerji kaynaklarını ele geçirme mücadelesi veren güçler arasında tekrar yaşanmaktadır (Dekmejian ve Simonian, 2001, s.6). Yeni Büyük Oyun olarak adlandırılan bu mücadelede enerji kaynaklarını kontrol etmek bölgenin kontrolünü ele geçirme mücadelesi veren

TASNİF DIŞI

Ülkeler için ana hedef haline gelmiştir. Kazakistan, sahip olduğu kaynaklar ve bu kaynakların taşınmasında kullanılacak geçiş güzergâhları için elverişli konumu ile yeni büyük oyunun merkezinde yer almaktadır.

Kazakistan 2010 yılı sonunda 39,8 milyar varil olarak belirlenen petrol rezervleri ile dünya petrol rezervlerinin % 2,9'una, 1,8 trilyon m³ doğal gaz rezervi ile de dünya doğal gaz rezervlerinin %1'ine sahiptir (BP, 2011, s. 6, 20). Bu özellikleri ile Kazakistan petrol kaynakları bakımından bölgede ikinci, doğal gaz kaynakları bakımından da üçüncü sırada yer almaktadır.

	PETROL			DOĞAL GAZ		
Ülkeler	Kanıtlanmış Rezervler (Milyar Varil)	Dünya Rezervleri payı	Üretim (Milyon ton)	Kanıtlanmış Rezervler (Trilyon m ³)	Dünya Rezervleri payı	Üretim (milyar m ³)
Kazakistan	39,3	% 2,9	81,6	1,8	% 1	33,6
Rusya	77,4	% 5,6	505,1	44,8	% 23,9	588,9
Türkmenistan	0,6	---	10,7	8	% 4,3	42,4
Özbekistan	0,6	---	3,7	1,6	% 0,8	59,1

Tablo 3: Rusya ve Orta Asya'da Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri ve Üretimi
Kaynak: BP Strategical Review of World Energy June 2011

Kazakistan'ın bir diğer avantajı da Hazar'a kıyısı olan bir ülke olmasıdır. Kazakistan'ın Hazar Bölgesinde sahip olduğu rezervler tüm Hazar rezervlerinin 2/3'üne karşılık gelmektedir. Kazakistan'da 214'ün üzerinde petrol ve doğal gaz yatağı keşfedilmiştir. Bunlardan en büyük rezervlere sahip olanlar Kaşagan, Karaçaganak ve Tengiz'dir (Nogayeva, 2011, s. 105).

(1) Kaşagan Petrol Sahası

Kaşagan, Atyrau şehri yakınlarında ve 3000 km² alanıyla Kazakistan'ın en geniş hidrokarbon rezerv sahasıdır. Kaşagan'ın 13 milyar varil yeniden işlenebilir (38 milyar varil) petrol ve 489,5 milyar m³ doğal gaz rezervine sahip olduğu değerlendirilmektedir (Campaner, Yenikeyeff, 2008, s. 5). Büyük çoğunluğu 2002 yılında keşfedilen Kaşagan rezervlerine tamamen ulaşıldığında Kazakistan'ın mevcut kanıtlanmış rezervleri kadar daha petrolün kullanıma girmesi söz konusudur.

Kazakistan bağımsızlığını kazanmasından itibaren petrol ve doğal gaz sektöründe önemli gelişme göstermiştir. Özellikle Kaşagan sahasında yapılacak çalışmalarla 2020 yılında Kazakistan'ın petrol üretiminin yıllık 200 milyon tona doğal

TASNİF DIŞI

gaz üretiminin ise 114 milyar m³'e çıkarılması hedeflenmektedir (Campaner, Yenikeyeff, 2008, s. 6).

Kazakistan yüksek olan petrol fiyatlarından istifade etmek için Kaşagan petrol yataklarını bir an önce üretime açmayı hedeflemektedir. Bunun için 1997 yılında Kazakistan hükümeti ulusal petrol şirketi OKIOC (Offshore Kazakhstan International Operating Co.) ile bir Üretim Ortaklığı Anlaşması (PSA) imzalamıştır. 1998 yılında OKIOC sekiz yabancı şirketle anlaşma yaparak bu ortaklığı genişletmiş ve 2001 yılında İtalyan ENI Şirketinin bir alt kuruluşu olan Agip ile birleşerek Agip KCO (Agip Kazakhstan North Operating Company) adını almıştır (Babalı, 2009, s. 1298). Şirkete ortak olan yabancı petrol şirketleri arasında 2008 yılına kadar devam eden hisse alım satımlarının ardından, Agip KCO başkanlığında yürütülen ortaklık anlaşmasında taraf olan şirketler ve payları Tablo 4'te görüldüğü şekildedir.

Agip KCO (PSA yeniden görüşülmeden önce)			2008 Yılı Yeni Kaşagan Ortaklığı		
Eni	İtalya	% 18,52	Kazmunaigaz	Kazakistan	% 16,81
ExxonMobil	ABD	% 18,52	ExxonMobil	ABD	% 16,81
Shell	İngiltere- Hollanda	% 18,52	Shell	İngiltere- Hollanda	% 16,81
Total	Fransa	% 18,52	Total	Fransa	% 16,81
Conoco	ABD	% 9,26	Eni	İtalya	% 16,81
Kazmunaigaz	Kazakistan	% 8,33	Conoco	ABD	% 8,39
Inpex	Japonya	% 8,33	Inpex	Japonya	% 7,56

Tablo 4: Kaşagan Petrol Sahasında Ortaklık Payları

Kaynak:<http://www.oilandgaseurasia.com/news/p/0../news/181>,
<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=KZ>

Kaşagan sahasında üretimin 2005 yılında başlaması planlanmış fakat çeşitli lojistik, teknolojik ve çevresel sebeplerle ertelenmek zorunda kalınmıştır. Hazar Denizi'nin donması, çıkan petrolünün bölgenin ekolojik yapısına zarar verecek bol miktarda hidrojen sülfür içermesi ve elde edilecek kaynakların taşınması için gerekli boru hatlarının henüz inşa edilmemiş olması bu ertelemenin başlıca sebeplerini teşkil etmektedir. Ayrıca projenin maliyetinin Agip KCO tarafından 2007 yılında 57 milyar dolardan 136 milyar dolara çıkarılması, üretimin gecikmesinde etkili olmuştur (Urbaniak, Gerebizza, Wasse ve Kochladze, 2007, s. 7).

Kazakistan tarafından hoş karşılanmayan bu durum neticesinde 2008 yılında ortaklık yeniden değerlendirilerek Kazakistan şirketi Kazmunaigaz'ın ortaklıktaki payı %16,81'e çıkarılarak projenin yönetimi bu şirkete devredilmiştir (Campaner, Yenikeyeff, 2008, s. 10). Kazmunaigaz mevcut rezervleri en verimli şekilde

kullanarak mali kaynakları arttırmak ve bunu yeni rezervler bulma, mevcut rezervleri genişletme ve üretimi arttırmada kullanmak amacıyla kurulmuştur (Olcott, 2007, s.8). Kaşagan sahasının yönetiminin ulusal bir şirkete geçmesi projenin uygulanabilirliği ve getirisi açısından önemlidir.

2013 yılında üretilmeye başlanması planlanan Kaşagan petrol ve doğal gazı için kilit nokta Kazakistan-Çin arasında yapılması planlanan boru hattıdır. Rusya ve Çin ortaklıkta yer almamaktadır. Ancak projenin hayata geçmesi ve üretimin başlamasında bu iki ülkenin yapacağı hamlelerin önemi büyüktür.

(2)Tengiz Petrol Sahası

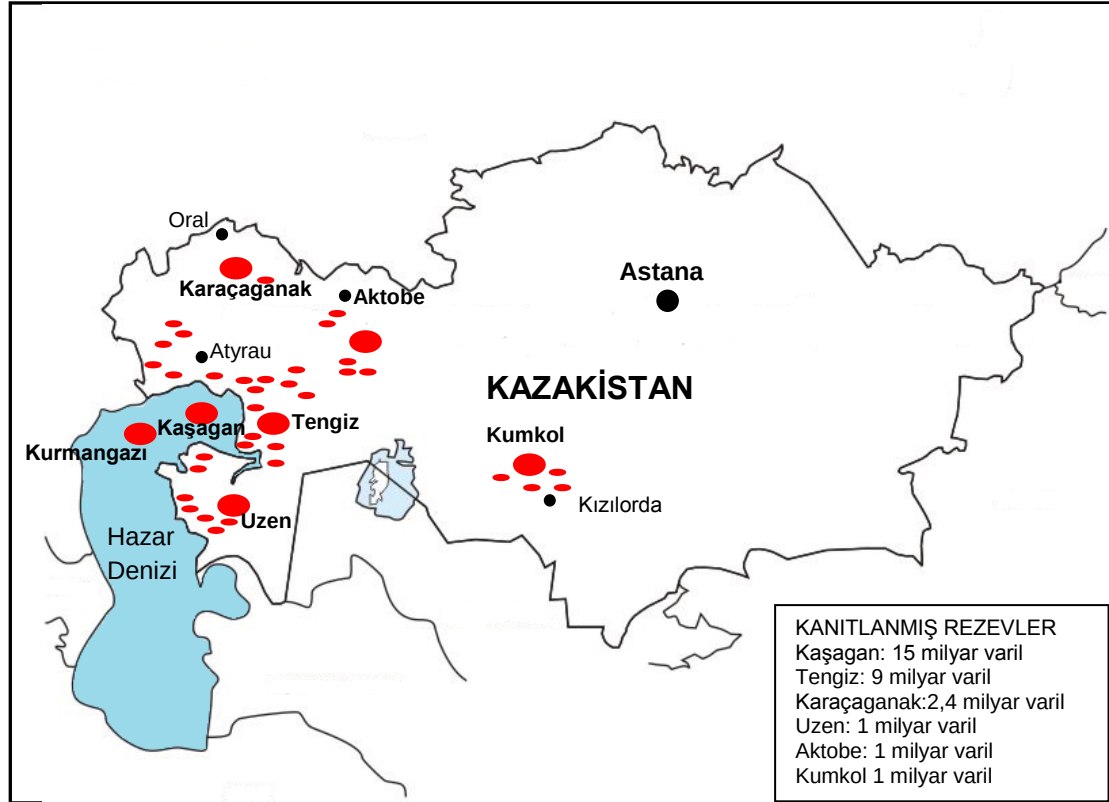
Tengiz petrol sahası tahmini 9 milyar varil potansiyeli ile Kazakistan'ın üretimde olan ve yabancı ortaklıkla faaliyete geçirilen ilk büyük petrol sahasıdır. Tengiz sahası 1979 yılında Sovyet jeologlar tarafından keşfedilmiş, ancak Sovyet araştırmacıların Kazakistan yerine Batı Sibiryada hidrokarbon kaynaklarına odaklanması sebebi ile üretime geçmemiştir (Campaner, Yenikeyeff, 2008, s. 9).

1993 yılında Chevron ve Kazakistan petrol şirketi (KPO) 40 yıl süreli bir anlaşma imzalayarak Tengizchevroil şirketini kurmuşlardır. Bu ortak girişimde Chevron % 50, Exxonmobil % 25, Kazmunaigaz vasıtasıyla Kazakistan Hükümeti % 20 ve Rus LucArco % 5'lik paya sahiptir (EIA, 2010, s.2). Tengiz Projesinin 40 yıl sonunda toplam maliyetinin 20 milyar dolar olacağı ve tam kapasite ile üretime geçildiğinde günlük 750.000 varil petrol üretileceği değerlendirilmektedir (Babalı, 2009, s. 1299).

Tengiz projesinde Rusya'nın payı küçüktür. Çıkarılan petrol Tengiz ile Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Novorossisk Limanı arasında inşa edilen (Caspian Pipeline Consortium) boru hattı vasıtasıyla taşınmaktadır.

(3) Karaçaganak Petrol Sahası

Karaçaganak, Kazakistan'ın kuzeybatısında Rusya sınırına yakın bir hidrokarbon rezerv alanıdır. Sahada 8-9 milyar varil petrol ve 1,3 trilyon m³ (47 trilyon fit³) doğal gaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir. 2008 ve 2009 yıllarında günlük 230.000 varil civarında petrol üretimi yapılmıştır. (EIA, 2010, s. 3.)

Harita 1: Kazakistan'ın Hidrokarbon Rezerv Sahaları

Kaynak: Kazakistan Enerji ve Mineral Kaynaklar Bakanlığı, www.eia.doe.gov

<http://205.254.135.7/EMEU/cabs/Kazakhstan/pdf.pdf>

Karaçaganak sahası 1979 yılında keşfedilmiş, 1992 yılında işletilmesi Kazakistan devlet şirketi Kazakhgaz tarafından devralınmıştır. Ancak aynı yıl ENI ve BG Şirketleri ile yapılan görüşmeler neticesinde bu şirketler bölgeye bir ekip göndererek çalışmalara başlamışlardır. 1995 yılında Gazprom, Agip ve BG bir Üretim Ortaklığı Prensipl Anlaşması (PSPA) imzalamıştır. 1997 yılında da Kazakistan devleti, sahada pay sahibi olan ENI (% 32,5), BG (% 32,5), Chevron (% 20) ve Lukoil (% 15) şirketlerinden oluşan Karaçaganak Petrol İşletmesi (KPO) ile 40 yıl süreli bir üretim ortaklığı anlaşması (PSA) imzalamıştır (O'Hearn, Eliot ve Samsanov, 2003, s. 238).

Karaçaganak Kazakistan'ın proje başlangıcında pay sahibi olmadığı tek büyük rezerv alanıdır. Ancak 2010 yılı Ağustos ayında Kazakistan Hükümeti Kazakistan'ın en büyük petrol işletmesi olan Kazmunaigaz'ın da projede pay sahibi olması için görüşmelere başlamıştır (EIA, 2010, s. 3). 14 Aralık 2011'de Kazakistan'ın sahada % 10 pay sahibi olması için ortaklarla bir anlaşma imzalanmıştır (Nurshayeva, 2011). Karaçaganak petrolü de Tengiz-Novorossisk hattına yapılmış bir bağlantı ile taşınmaktadır.

(4) Uzen Petrol Sahası

Uzen Petrol sahası Kazakistan'ın güneybatısında yer almaktadır. İşletme hakkı tamamen Kazakistan ulusal şirketi Kazmunaigaz'a ait olan sahanın bölgedeki diğer küçük sahalarla birlikte 1,35 milyar varil petrol rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir. 1961 yılından beri faaliyette olan sahada 2008 yılında günlük 134.000 varil üretim yapılmıştır, sahada yapılan iyileştirme çalışmaları ile üretimin artırılması hedeflenmektedir (EIA, 2010, s.3).

(5) Aktobe Petrol Sahası

Aktobe petrol sahası tahmini 1 milyar varil petrol rezervi ile Kazakistan'ın kuzeybatısında yer almaktadır. Sahada 2009 yılında günlük 120.000 varil petrol üretimi yapılmıştır. (EIA, 2010, s.3).

Aktobe petrol sahası Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kazakistan petrolü üzerindeki faaliyetleri açısından da önemlidir. 1997 yılında Çin'in ulusal petrol şirketi CNPC, AktobeMunaiGaz Şirketinin % 60,3 hissesini alarak Aktobe sahasında faaliyet gösterme hakkı elde etmiştir. 2003 yılında şirketteki hisse payını % 85,42'ye çıkaran Çin petrol alanındaki faaliyetlerini Kazakistan ile ortak inşa edilmesi planlanan Atyrau-Alashankou Boru Hattı ile desteklemiştir (Olcott, 2010, s.7).

(6) Kumkol Petrol Sahası

Güney ve Kuzey Kumkol olarak ayrılan bu sahada 2008 yılı içinde günlük toplam 130.000 varil üretim gerçekleştirilmiştir. Kuzey Kumkol rezervlerinin 97-300 milyon varil, Güney Kumkol rezervlerinin 116 milyon varil olduğu tahmin edilmektedir (Olcott, 2007, s. 65).

Kumkol Kazakistan'da Çin'in faaliyet gösterdiği bir diğer petrol sahasıdır. 2005 yılında Çin CNPC vasıtasıyla, Kanada'da kayıtlı ancak bütün yatırımları Kazakistan'da olan PetroKazakhstan Şirketinin (Petrokaz) hisselerini satın alarak Güney Kumkol Petrol sahasına tek başına sahip olmuştur (Liao, 2006, s.66). Ancak Kazmunaigaz şirketi daha sonra mülkiyet hakkını kullanarak Güney Kumkol'un % 33,3'ünü geri almıştır. Kuzey Kumkol Sahası ise % 50 Lukoil, % 50 CNPC ortaklığı ile işletilmektedir (EIA, 2010, s. 3).

b. Çok Yönlü Politika ve Enerji kaynaklarının Taşınma Güzergahları

Kazakistan'ın önemli petrol ve doğal gaz kaynakları olmasına rağmen bir kıta içi devlet olması ve açık denizlere kıyısı bulunmaması mevcut enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırabilmesi için boru hatlarından oluşan bir enerji iletim ağı altyapısını gerektirmektedir. Mevcut hatların büyük bölümü Sovyetler Birliği zamanından kalmadır ve enerji kaynaklarının Rusya üzerinden ihraç edilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum Kazakistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını arttırmanın yanında petrol sahalarında yapılacak üretimin de artmasına engel olmaktadır.

Bu sebeple Kazakistan'da inşa edilecek boru hatları ve bu projelerde pay sahibi olmak bölge enerji kaynakları üzerinde bir kontrol aracı olarak değerlendirilmektedir. 1990'lı yıllarda bölge petrolünün taşınması için üç güzergâh mevcuttu:

1. Bölgenin kuzeyinden geçen Rusya güzergâhı: Karadeniz'de bulunan Novorossisk limanına kadar boru hattı ve buradan itibaren tankerlerle petrolün taşınmasına imkân sağlamaktadır.

2. Batıya doğru olan Kafkasya ve Türkiye güzergâhı: Boru hatları ile Ceyhan'a kadar ve buradan itibaren Akdeniz'den, ya da Gürcistan'ın Karadeniz kıyısına kadar boru hattı ile ve Karadeniz'den deniz yolu ile petrolün taşınmasına imkân sağlamaktadır.

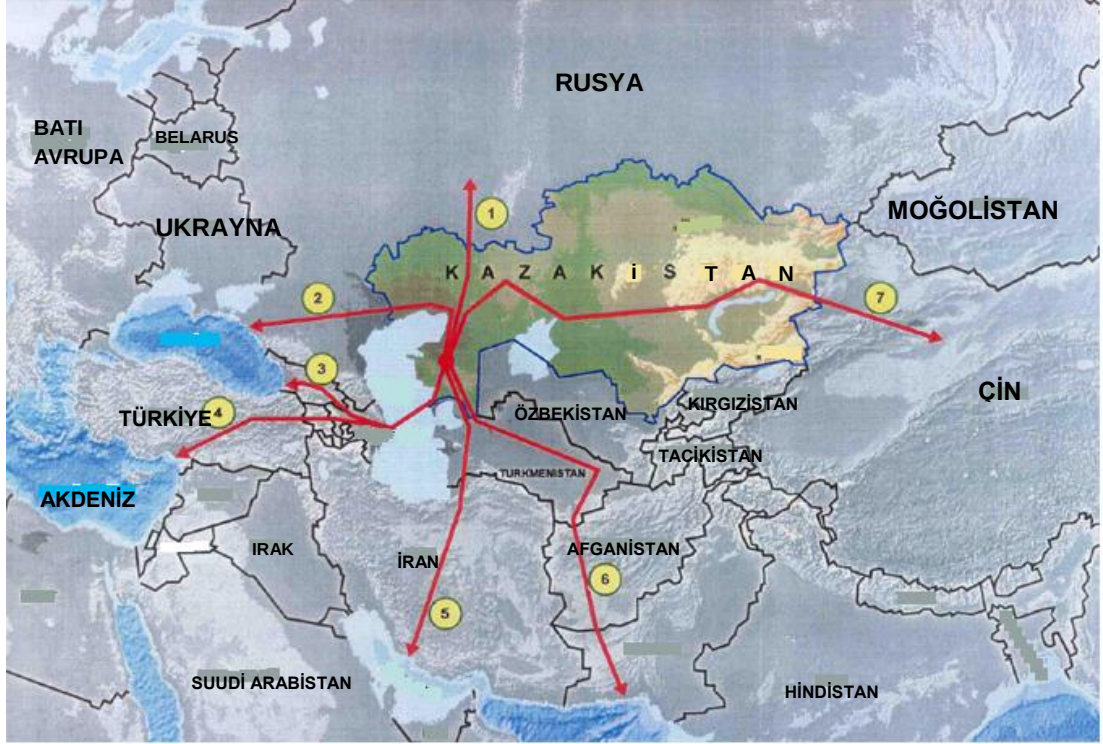
3. Güney yönünde İran güzergâhı: İran üzerinden Basra Körfezine ulaştırılacak petrolün dünyaya dağıtılmasına imkân sağlamaktadır (Kahraman, 2008, s.134).

Ancak 2001 yılından itibaren Asya'da Çin ve Hindistan'ın ekonomik yükselişi ve artan enerji ihtiyaçları, ABD'nin Afganistan'da konuşlanması ve İran'ın bölgede bir tehdit olarak görülmesi sebebi ile Orta Asya kaynaklarının taşınması için Afganistan ve Çin yönünde alternatif güzergâhlar belirlenmiş ve projeler geliştirilmiştir (Harita 2). Özellikle Çin'in 2000'li yıllardan itibaren bölge ülkeleri ile kurduğu ilişkiler ve yaptığı yatırımlar boru hatları üzerinden yürütülen bir diplomasi olarak değerlendirilmektedir.

Kazakistan'ın enerji kaynaklarının dünya pazarına ulaştırılmasında kullanılan ve kullanılması planlanan boru hatları ve bu yatların yapımında pay sahibi olan ülkelerin incelenmesi hem Kazakistan'ın çok yönlü dış politikasının hem de bölge

TASNİF DIŞI

kaynaklarını kontrol etme mücadelesi veren ülkelerin değeriendirilmesinde yardımcı olmaktadır.

Harita 2: Kazakistan Enerji Kaynaklarının Taşınma Güzergâhları

Kaynak: US-Kazakhstan Business Association

c. Kazakistan Petrolünün Taşınmasında Kullanılan Boru Hatları

(1) Rusya Yönündeki Petrol Taşıma Güzergâhları

(a) Uzen-Atyrau-Samara Boru Hattı

Uzen-Atyrau-Samara Boru Hattı, Kazakistan petrolünün Rusya üzerinden ihraç edilmesini sağlayan iki ana boru hattından biridir. 1232 km, uzunluğundaki hat Atyrau rezervlerini Samara'da Rusya'nın Transneft Boru hattı sistemine bağlamaktadır. Sovyetler Birliği döneminden kalan bu hat diğer alternatif hatlar yapılmadan önce Kazakistan petrol ihracatının ana güzergâhı olarak kullanılmıştır. (Campaner, Yenikeeff, 2008, s. 29).

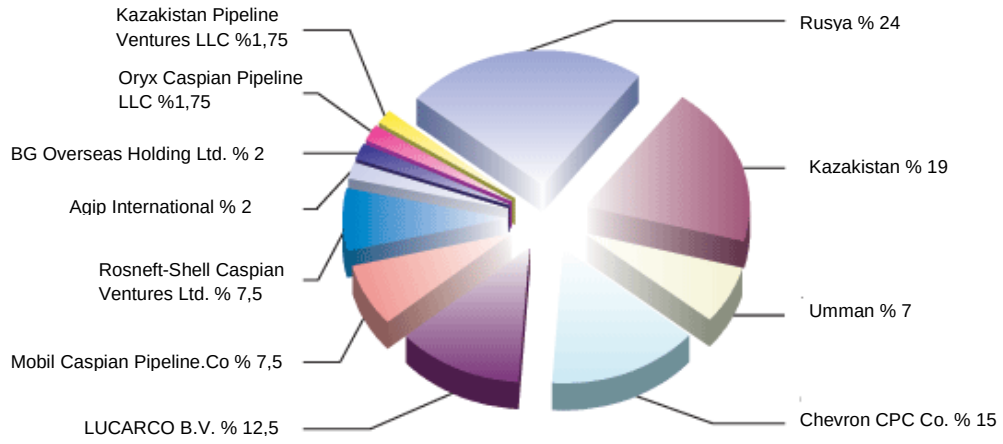
2002 yılında Kazakistan Rusya ile 15 yıllık bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Kazakistan yılda en az 17,4 milyon ton (günlük 350.000 varil)

TASNİF DIŞI

petrolü bu hat üzerinden ihraç edecektir (Olcott, 2007, s. 67). Bölgede faaliyet gösteren diğer devletlerin ve çok uluslu petrol şirketlerinin, Kazak petrolünün taşınmasına imkân sağlayacak alternatif hatlar geliştirmelerine rağmen, Rusya bu anlaşma ve hat üzerinde yaptığı kapasite artırma çalışmaları ile hattı faal tutma çabası içerisinde dir.

(b) Tengiz-Novorossisk (CPC) Boru Hattı

2001 yılından beri faaliyette olan hat Tengiz petrol sahasını Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossisk limanı ile birleştirmektedir. Boru hattı Şekil 1'de görülen 3 hükümet ve 7 farklı devletten 10 şirketin oluşturduğu bir ortaklık tarafından inşa edilmiştir. Ancak Rusya 2008 yılında Umman'ın % 7'lik payını satın alarak ortaklıktaki payını % 31'e çıkarmıştır. (Downstreamtoday, 6 Kasım 2008). Bu özelliğı ile CPC Rusya topraklarında özel sektöre ait tek boru hattıdır.

Grafik 1: CPC Organizasyon Yapısı

Kaynak: CPC 2011 Annual Results

Kazakistan petrol ihracatının yaklaşık 1/3'ünü yıllık taşıma kapasitesi 28 milyon ton olan bu hat üzerinden gerçekleştirmektedir. 2002 yılından beri ortaklık üyeleri boru hattının kapasitesinin yıllık 67 milyon tona çıkarılmasına yönelik projeler geliştirmektedirler (IEA, 2008, s.52). Ancak bu proje henüz hayata geçirilememiştir. Kaşagan sahasında henüz tam kapasite ile üretimin başlamamış olması ve bu bölgedeki belirsizlik CPC boru hattının kapasitesini artırma çalışmalarını da olumsuz etkilemektedir.

Kazakistan petrol ihracatının % 60'ından fazlasını Rusya üzerinden gerçekleştirmektedir. Kazakistan'da faaliyet gösteren petrol şirketleri Rus boru hattı ağına olan bu bağımlılığı daha fazla arttırmak istememektedirler. Ayrıca Rusya'nın

TASNİF DIŞI

Transneft sisteminde dolaőan petrolün daha az kaliteli olması da CPC hattının kapasitesini artırma projesini olumsuz etkilemektedir (IEA, 2008, s. 50).

Bunun yanında daha sonradan devreye giren Tengiz ve Kaőagan petrolerinin Hazar Denizi transit gečilerek Bakü'ye ulaőtırılması ve Çin'in Kazakistan ile ortak geliőtirdiđi projelerle Asya pazarına aktarılması söz konusudur. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda CPC boru hattı Rusya için Hazar Petrolünü kontrol altında tutma adına kritik öneme sahip bir hattır.

Harita 3: Petrol Taşıma Güzergâhları

Kaynak: IEA, Perspectives on Caspian Oil and Gas Development 2008

(2) Rusya Yönüne Alternatif Güzergâhlar

(a) Kazakistan Hazar Taşıma Sistemi ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı

BTC Boru hattı Kazakistan'ın petrol ihracatı için Rusya güzergâhına alternatif niteliğinde olan bir hattır. 2006 yılından beri faaliyette olan hattın toplam uzunluğu 1768 km. (443 km. Azerbaycan, 249 km. Gürcistan ve 1076 km. Türkiye) olup, yıllık taşıma kapasitesi 50 milyon tondur (BP, Bakü-Tbilisi-Ceyhan Pipeline). Bakü'den Ceyhan Limanı'na kadar uzanan hat vasıtasıyla Hazar petrolü Akdeniz üzerinden dünya pazarlarına ulaőtırılmaktadır.

TASNİF DIŞI

Kazakistan 2006 yılında yıllık 7,5 milyon ton petrolü BTC hattı üzerinden ihraç edebileceğini belirterek bu projeye iştirak etme kararını açıklamıştır. 2007 Ağustos ayında Kazakistan Başbakanı Karim Massimov, CPC Boru Hattı'nın kapasitesi artırılmadığı takdirde BTC Projesinin Kazakistan'ın petrol ihracatı için önemli bir alternatif olduğunu vurgulamıştır (Yenikeyeff, 2008, s.14). BTC Projesi Kazakistan için çok yönlü dış politikada enerji kaynaklarının gerektiğinde Rusya'ya karşı bir araç olarak kullanılmasına imkân sağlamaktadır.

Kazakistan'ın BTC Projesi'ne katılımı petrolün Hazar Denizi'nden tankerlerle Bakü'ye ulaştırılması ile gerçekleştirilecektir. Bu kapsamda Kazakistan ve Azerbaycan 16 Haziran 2006'da başlangıçta yılda 7 milyon ton petrolün taşınmasını öngören bir proje için anlaşma imzalamışlardır. Kazakistan Hazar Taşıma Sistemi (KCTS) olarak adlandırılan ve 2012 yılı içinde tamamlanması planlanan bu projeye göre Tengiz ve Kaşagan petrol sahalarına yakın olan Eksene bölgesinden Hazar Denizi kıyısındaki Kuryk limanına 730 km. lik petrol boru hattı döşenmesi ve bu limandan tankerlere yüklenecek petrolün Bakü'ye taşınması planlanmaktadır (Guliyev ve Akhrarkhodjayeva, 2009, s. 3178). Böylece üretime geçmesi ertelenen ve 2013 yılında faaliyete geçmesi planlanan Kaşagan petrolünün ihraç edilebilmesi için önemli bir proje gerçekleştirilecektir.

BTC Boru Hattı, Kazakistan'ın petrol ihracat yollarını çeşitlendirmesi ve petrol ihracatında Rusya'ya olan bağımlılığını azaltması açısından önemli bir hattır. Ayrıca Kazakistan'ın jeopolitik anlamda ABD'nin desteğini sağlaması ve ülkesindeki doğrudan yabancı yatırımları da güvence altına alması açısından önem teşkil etmektedir. 1991-2007 yılları arasında Kazakistan'daki ABD yatırımı 13,6 milyar dolardır ve bu Kazakistan'daki doğrudan yabancı yatırımların % 30'unu oluşturmaktadır (Yesdauletova, 2009, s. 33).

Kazakistan için petrol ihraç yollarını çeşitlendirmesi ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltması için diğer bir alternatif de son yıllarda enerji ihtiyacı artan Çin'dir.

(b) Çin Güzergâhı: Atyrau-Alashankou Boru Hattı

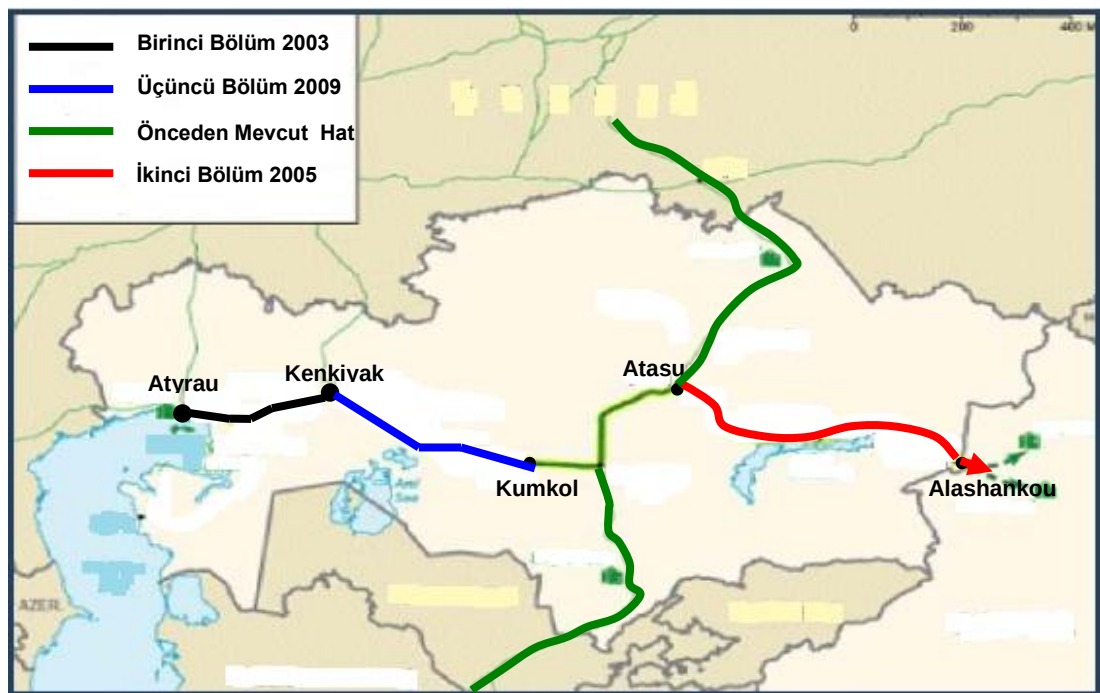
Yıllık 20 milyon ton taşıma kapasitesi olan bu hat 3000 km. uzunluğunda olup, Kazakistan için üçüncü bir ülke topraklarından geçmeden petrol ihraç etmesine imkân sağlayan tek hattır. Kazakistan'ın Hazar petrolünü Çin'e ihraç etmesine olanak sağlayan ve CNPC ve KMG ortak girişimi olan bu proje üç bölümden oluşmaktadır (EIA, 2010, s. 4) .

TASNİF DIŞI

Birinci Bölüm: 2003 yılında tamamlanan Kenkiyak-Atyrau Boru Hattı Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ülke içinde inşa edilen ilk boru hattıdır. İnşa edildiğinde Çin sınırına ulaşmayan bu bölüm ilk zamanlarda Kenkiyak Atyrau istikametinde petrol taşıma maksadıyla kullanılmış, proje tamamlandığında akış istikameti tersine çevrilmiştir

İkinci Bölüm: 15 Aralık 2005’de tamamlanan ve 2006 yılından beri Kazakistan petrolünü Çin’e taşıyan Atası-Alashankou Boru Hattıdır.

Üçüncü Bölüm: 2009 yılında tamamlanan ve Kenkiyak-Atyrau hattı ile Atasulashankou hattını bağlayan Kenkiyak-Kumkol Boru Hattıdır (Harita 4).

Harita 4: Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı

Kaynak: Energy Information Administration

Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı, zengin Kaşagan yataklarının üretime geçmesi için hızlandırıcı niteliği olan bir projedir. Bu hat sayesinde Kazakistan, talep güvenliği için çeşitlilik yaratma imkânı bulmakta ve Rusya ve Avrupa yönüne petrol ihraç ettiği hatların da kapasitesinin artırılması ve yeni hatların inşa edilmesi için yabancı yatırımları da ülkeye çekmektedir.

Bu hat Çin açısından da güvenli bir tedarik güzergâhı özelliği taşımaktadır. Böylece Çin hem ithalat kaynaklarını çeşitlendirmekte, hem de yurt dışında petrol ve doğal gaz arama, işletme ve boru hattı inşası projelerine yatırım yapmayı

TASNİF DIŞI

hedefleyen enerji güvenliği stratejisini de hayata geçirmektedir. 2000 yılında Ulusal Halk Kongresi'nde gündeme gelen Çin'in enerji planı Sincan bölgesinden başlayan ve Şanghay'a kadar uzanarak ülkeye yayılan 4200 km. uzunluğunda petrol ve doğal gaz boru hattı inşa edilmesini hedeflemektedir (Koolae, Tishehar, 2009, s. 271). Kazakistan ile Çin arasında inşa edilen bu boru hattı bu projenin Kazakistan ayağı olarak değerlendirilebilir.

	2006	2010	2015
CPC	23	50	55
Atyrau-Samara	15	25	30
Hazar Taşıma Sistemi-BTC	6-10	20	30-50
Kazakistan-Çin	10	20	30

Tablo 5: Kazakistan'ın Petrol İhracat Boru Hattı Kapasiteleri 2006-2015 (Milyon ton/yıl)

Kaynak: <http://www.kazakhembus.com/index.php?page=energy-sector>

ç. Kazakistan Doğal Gazının Taşımada Kullanılan Boru Hatları

Orta Asya doğal gazı Rusya'nın hem ülke içi tüketiminde hem de ihracatında önemli paya sahiptir. Kazakistan, hem sahip olduğu rezervler ile hem de Özbekistan ve Türkmenistan doğal gazını Rusya'ya ulaştıran güzergâhta olması itibarı ile doğal gaz ihracatında önemli rol oynamaktadır. Kazakistan, sahip olduğu zengin rezervler ve 2003 yılından itibaren artan doğal gaz üretimi ile doğal gaz ihracatı yapma potansiyeline sahip bir ülkedir. Doğal gaz konusunda Kazakistan'ın temel problemi ihracatı tamamen Rusya üzerinden yapmak zorunda kalmasıdır.

Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Doğal Gaz Üretimi (Milyar m³)	12,6	20	22,6	23,9	26,8	29,8	32,5	33,6
Doğal Gaz Tüketimi (Milyar m³)	17,6	25	26,8	28,1	26,4	27,2	24,5	25,3

Tablo 6: Kazakistan'ın Doğal Gaz Üretim ve Tüketimi

Kaynak: BP Strategical Review of World Energy June 2011

Uluslararası Enerji Ajansı tahminlerine göre 2015 yılında Kazakistan'ın doğal gaz üretimi 43 milyar m³ olacaktır (IEA, 2009, s.431). Bu durumda Kazakistan'ın

Rusya dışında ihracat güzergâhlarından istifade ederek mevcut doğal gaz kaynaklarını ekonomik çıktıya dönüştürecek alternatiflere ihtiyacı vardır. Bu alternatiflerin yaratılması hem kapasitesinin artırılması ve önemli ölçüde yenilenmesi gereken Rus doğal gaz ağının bu işlemlere tabi tutulması sürecini hızlandıracak hem de doğal gaz fiyatı konusunda Kazakistan'ın Rusya ile pazarlıkta elini güçlendirecektir.

(1) Orta Asya Merkez (CAC) Doğal Gaz Boru Hattı

Orta Asya Merkez Doğal Gaz Boru Hattı, Orta Asya doğal gazını Rusya'ya ve Rusya üzerinden Avrupa'ya taşıyan güzergâhtır. 1960 ve 1980 yılları arasında inşa edilen bu hattın önemli bir bölümünün yenilenmesi ve taşıma kapasitesinin artırılması gerekmektedir. Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan doğal gazının ihraç edilmesinde kullanılan ve 2008 yılı itibarı ile yıllık taşıma kapasitesi 60 milyar m³ olan bu hattın kapasitesinin 2014 yılında 100 milyar m³/yıl olacak şekilde artırılması planlanmaktadır (Campaner ve Yenikeeff, 2008, s.34, Cohen, 2008, s. 170).

CAC, Orta Asya'ya yayılan ve Sovyetler Birliği döneminde Sovyet ülkelerine gaz dağıtımını yapan boru hattı ağıdır. Bugün Rusya bu ağ sayesinde Orta Asya doğal gazını kontrol etmektedir. Orta Asya ülkeleri için tek ihracat imkânı olan bu ağ Rusya'ya doğal gazı istediği gibi fiyatlandırma olanağı sağlamaktadır. Ancak Çin ve Avrupa devletlerinin bölgede geliştirdikleri projeler ve yaptıkları yatırımlar Rusya'nın mevcut tekel konumunu sarsmaktadır. Bu alternatif ihracat olasılıkları, Orta Asya ülkelerine doğal gazın Avrupa'ya satış fiyatına göre fiyatlandırılması konusunda Rusya'ya baskı yapma imkânı sağlamıştır. Bunun üzerine Gazprom 2008 yılında Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ulusal gaz şirketleri ile bu prensip doğrultusunda anlaşma yapmak zorunda kalmıştır (Pirani, 2009, s. 27).

Orta Asya doğal gazı için alternatif ihracat güzergâhlarının ortaya çıkması Rusya'nın Merkez Doğal Gaz Boru Hattı'nda planladığı yenileştirme ve kapasite artırımı işlemleri için de hızlandırıcı bir etki yapmaktadır. 2007 yılının Aralık ayında Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan CAC Boru Hattı ağının batı bölümünün yenilenmesi ve Hazar Denizi kıyısında olan bu bölüme paralel yeni bir hat inşa edilmesi için bir anlaşma imzalamışlardır (EIA, 2010, s.7).

(2) Hazar Kıyısı Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

20 Aralık 2007'de Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan arasında imzalanan anlaşma neticesinde Hazar Denizi kıyısında Türkmenistan'dan başlayacak ve

TASNİF DIŞI

Kazakistan'da devam edecek bir doğal gaz boru hattı inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Toplam uzunluğu 1700 km olacak hattın (yaklaşık 500 km Türkmenistan, 1200 km. Kazakistan) ilk etapta yılda 20 milyar m³ doğal gaz (10 milyar m³ Kazakistan, 10 milyar m³ Türkmenistan) taşınması planlanmaktadır (Gazprom, 2011, s. 19). Kazakistan ve Türkmenistan hattın kendi topraklarında olan bölümünü inşa edecek, buna karşılık Rusya CAC Doğal Gaz Boru Hattında kapasite artırımı çalışmalarını yürütecektir (Campaner ve Yenikeyeff, 2008, s.34).

Bu proje Hazar doğal gazının Rusya üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. 2015 yılında kapasitesi 30 milyar m³/yıl olması planlana bu hat tamamlandığında yılda toplam 90 milyar m³ Orta Asya doğal gazı Rusya üzerinden ihraç edilecektir. Bu anlaşma Kazakistan'ın kendisini Rusya doğal gaz ihracat güzergâhına teslim ettiği şeklinde yorumlanmıştır (Cohen, 2008, s. 172).

Bu proje aynı zamanda Rusya için ABD ve AB tarafından desteklenen, Türkmenistan ve Kazakistan doğal gazının Hazar Denizi'ne inşa edilecek bir boru hattı ile Bakü-Erzurum hattına bağlanarak Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını öngören Nabucco projesine de bir alternatif niteliğindedir.

(3) Trans Hazar ve Nabucco Projesi

Son yıllarda Rusya ve Avrupa arasında meydana gelen doğal gaz krizi ve Orta Doğu'nun istikrarsız yapısı ABD ve Avrupa'nın Hazar enerji kaynaklarına olan ilgisini arttırmıştır. Bu sebeple Hazar enerji kaynaklarının Rusya'ya alternatif yollardan ithal edilmesi için ABD ve AB destekli projeler geliştirilmektedir. Nabucco Projesi bu kapsamda AB tarafından desteklenen, Hazar ve Orta Doğu doğal gazının Türkiye ve Balkanlar üzerinden Avrupa'ya taşınmasını hedefleyen doğal gaz boru hattı projesidir (Bauzovorovski, 2010, s. 177). Orta Doğu'daki istikrarsız yapı ve Irak'taki gelişmeler Nabucco projesinde Orta Asya ülkelerinin ve Azerbaycan'ın önemini daha da arttırmaktadır. Bu sebeple projenin temelini Orta Asya gazını Azerbaycan'a ulaştıracak olan Trans Hazar Boru Hattı projesi oluşturmaktadır.

Trans Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Projesi 1990'lı yıllarda Türkmenistan doğal gazının hazar denizi üzerinden Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye güzergâhı ile Avrupa'ya ulaştırılması şeklinde gündeme gelmiştir. Ancak Nabucco Projesi'nin gündeme gelmesi ile bu proje genişletilmiş ve Kazakistan da projeye dâhil olmuştur. Yenilenen projeye göre Trans Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Kazakistan'ın zengin Tengiz hidrokarbon rezervlerinin bulunduğu Aktau ile Bakü arasında inşa edilecek ve buradan Bakü-Tiflis-Erzurum Hattına bağlanacaktır. Toplam uzunluğu 1592 km.

TASNİF DIŞI

olan hattın 600 km. uzunluğundaki bölümü Kazakistan'da, 300 kilometrelik bölümü Hazar Denizi'nde inşa edilecek, 692 kilometrelik kısmını ise Bakü-Tiflis-Erzurum Hattı oluşturacaktır (Campaner ve Yenikeyeff, 2008, s.38).

Trans Hazar Boru Hattı projesinin önündeki en büyük engel Hazar Denizi'nin statüsü hakkındaki belirsizliktir. AB doğal gaz tedarikinde tekel konumunu sürdürmeyi hedefleyen ve bu sebeple Nabucco projesine karşı olan Rusya, Hazar Denizi'nin statüsünü bu projeye karşı bir koz olarak kullanmaktadır. 2007 Ekim ayında Tahran'da toplanan Hazar'a kıyıdaş devlet başkanları zirvesinde Rusya ve İran, Hazar'da inşa edilecek boru hatları için kıyıdaş devletlerin hepsinin onayının alınması gerektiğini savunmuşlardır. Kazakistan ve Azerbaycan'ın bu görüşe karşı çıkmasıyla zirve sonuç bildirisine böyle bir kararın eklenmesi engellenmiştir (Cohen, 2008, s.110). Her ne kadar resmi olarak böyle bir karar alınmasa da Hazar Denizi'nde inşa edilecek boru hatlarının diplomatik bir mücadeleyi de beraberinde getireceği açıktır.

Bu sebeple Trans Hazar Projesi batıya doğal gaz ihracatı yapılabilmesi açısından cazip bir proje olsa da Kazakistan açısından üç engel bulunmaktadır:

1. Doğal gaz üretiminin sınırlı olması ve mevcut rezerv alanlarının tam kapasite ile üretim yapamaması (Tengiz, Kaşagan).
2. Projenin maliyetine ilişkin problemler.
3. Rusya'nın bu projeye karşı olması ve projeyi engelleme imkân ve kabiliyeti (Socor, 02 Mart 2007).

Bu engellerin içinde en önemlisi Rusya'nın tutumudur. 2008 yılında Gürcistan müdahalesinin ardından Rusya ile meydana gelecek anlaşmazlıkların maliyetinin daha fazla olacağı düşüncesi Orta Asya ülkelerinde hâkim olmuştur (IEA, 2008, s.45). Bu yüzden Kazakistan Rusya ile mevcut politik ve ticari ilişkilerini olumsuz etkileyecek bir tavır takınmak istememektedir. Bununla birlikte gündeme gelen Hazar Kıyısı Boru hattı projesi de Trans Hazar Boru Hattı'nın Kazakistan için önemini azaltmaktadır. Tüm bu etkenler neticesinde Kazakistan Hazar'ın statüsü konusundaki tartışmalarda tarafsız kalacağı ve Hazar'ın statüsü netleşinceye kadar Trans Hazar projesine katılmayacağı değerlendirilmektedir (Coyle, 2 Aralık 2011).

(4) Kazakistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı Ağı

Çin'in yerli petrol kaynaklarının yetersizliği ve kömürün ekonomik ve çevresel etkilerinin maliyeti sebebi ile enerji güvenliği için geliştirdiği çeşitlilik stratejisinin bir

TASNİF DIŞI

parçasını da 2015 yılında kullanım oranının % 8-10 olması hedeflenen doğal gaz teşkil etmektedir (Karaca, 2004, s. 135). Enerji ithalatında kaynaklarını çeşitlendirmeyi hedefleyen Çin, Rusya'nın güvenilirmez tavrı ve boru hatları inşasında işi ağırdan alması sebebiyle Orta Asya'ya öncelik vermektedir (Cohen, 2008, s.173). Bu sebeple Çin önemli altyapı yatırımları ile Orta Asya doğal gazına yönelmekte ve ihtiyacının bir bölümünü bu bölgeden karşılamayı hedeflemektedir. Bu kapsamda Kazakistan ve Türkmenistan doğal gaz açısından Çin için önemli iki kaynak ülke olarak ön plana çıkmaktadır.

18 Ağustos 2007'de Kazakistan ve Çin, Kazakistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı inşası ve işletilmesi için anlaşmıştır. Bu anlaşmayı müteakip Kasım 2007 de Kazakistan ve Çin'in ulusal petrol ve doğal gaz şirketleri KMG ve CNPC bu hattın inşası için anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmaya göre boru hattı iki bölümden oluşacaktır. Birinci bölüm Kazakistan'ın güneyinde Türkmenistan-Çin Doğal gaz Boru Hattı'nın bir bölümü olarak inşa edilecek ve Türkmen gazını Çin'e taşıyacak, ikinci bölüm ise Kazakistan'ın Hazar kıyısındaki doğal gaz kaynaklarını Çin'e bağlayacaktır (Campaner ve Yenikeeff, 2008, s.36).

Orta Asya doğal gazını Çin'e taşıyan boru hattının 1833 km. uzunluğundaki (188 km. Türkmenistan, 530 km. Özbekistan, 1115 km. Kazakistan) birinci bölümü 2009 yılında tamamlanmış ve 2010 yılında bu üç ülkeden Çin'e 4, 38 milyar m³ doğal gaz taşınmıştır. Kazakistan'ın Beyneu ve Shymkent şehirleri arasında uzanan 1480 km. uzunluğundaki ikinci bölümün inşasına 2010 yılında başlanmıştır. Hat tamamlandığında yılda 5-10 milyar m³ doğal gazın bu hat üzerinden taşınması hedeflenmektedir(<http://www.hydrocarbonstechnology.com/projects/centralasiachina/gasp/>).

Kazakistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı Orta Asya gazının Rusya'dan bağımsız olarak ihraç edilmesine imkân sağlayan bir hattır. Ancak Rusya'nın bu hatta eklemlenerek Çin'e doğal gaz ihraç etmesi mümkündür. Bununla birlikte Orta Asya doğal gazının Avrupa yerine Çin'e ihraç edilmesi Rusya'nın Avrupa pazarındaki üstünlüğünü devam ettirebilmesi açısından daha kabul edilebilir bir durumdur. Bu sebeple Rusya bu projeye kendisine alternatif olan Batı destekli diğer projelere gösterdiği kadar sert bir muhalefet sergilememektedir.

Çin Orta Asya'yı enerji güvenliği stratejisindeki hedeflerinin yanı sıra bir ekonomik genişleme alanı ve etki sahası olarak görmektedir (Cohen, 2008, s.173). Bu yaklaşımın Rusya'nın Orta Asya politikası ile kesiştiği göz önünde

TASNİF DIŞI

bulunduruluğuunda enerji alanında hayata geçirilen projelerin Rusya'nın çıkarlarına da hizmet ettiği sürece etkinliğini koruyacağı değerlendirilmektedir.

TASNİF DIŞI

3. KAZAKİSTAN - RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ

a. Rus Dış Politikası'nın Gelişimi

(1) 1991-1993 Dönemi: Avrupa ile Bütünleşme Çabaları

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'nun dış siyasetinin stratejik rotası ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Rusya Federasyonu'nun Batı'ya mı yoksa Doğu'ya mı yönelmesi gerektiği sorunu ekonomik, kültürel ve güvenlik alanlarında çeşitli fikirlerle tartışılmıştır. Dağılma sürecinde Boris Yeltsin'in de desteklediği Alexandr Soljenitsin'in, "Sovyetler Birliği'nin tasfiye edilmesi ve Beyaz Rusya, Ukrayna ve Rusya'dan oluşacak bir Rus Birliği kurulması" fikri çok etkili olmuştur. Slav kimliği artan yeni birlik, Avrupa-Asya beraberliğini önde tutan ve iki kütleyi dengelemeye çalışan Gorbaçov'un yenildiğini ve oluşan eksenin yüzünü Batı'ya çevirmesi gerektiğini savunmaktadır (Ertan, 2001, s.10). Böylece Rusya'nın 1991 yılından itibaren Avrupa ile bütünleşmeyi ön planda tutan bir dış politika izlemesi gerektiği ve bağımsızlığını kazanan Orta Asya devletlerinin bu sürecin dışında tutulması düşünülmüştür.

Rusya'nın Batı'ya yönelmesi gerektiğini savunan kesim, Batı'ya karşı diğer alternatifleri kusurlu görmekte ve Soğuk Savaş'ın sona ermesini Batı medeniyetinin politik, askeri, ekonomik ve kültürel alandaki zaferi olarak değerlendirmektedir (Tsygankov ve Tsygankov, 2004, s.56). Rusya'nın tarihi misyonu gereği Avrupa'nın bir parçası olduğu düşüncesinin yanında yükselen Batı karşısında hissedilen geri kalmışlık duygusu ve Batı-Doğu gerilimi de bu düşüncenin oluşmasında etkili olmuştur (Okumuş, 2005, s.212). Batıcı yaklaşımla ideolojik ve siyasi müttefik olarak görülen, zengin ve medeni ülkelerle iş birliğine girilerek, Rusya'nın siyasi, ekonomik ve manevi dirilişinin sağlanacağı savunulmuştur (Hekimoğlu, 2007, s.254). Ancak bu fikirler her ne kadar ideolojik olarak Sovyetler Birliği ile zıt görüşleri ortaya koysa da esas amacın Rusya'nın eski gücüne kavuşturulması olduğu görülmektedir. Farklı olarak bu amaç için uluslararası alanda etkili olmaya başlayan demokrasi, piyasa ekonomisi, insan hakları gibi değerlerin ön plana çıkarılması gerektiği savunulmaktadır.

Bunların yanında Avrupa ile bütünleşme fikrini savunanların temel varsayımları Doğu-Batı arasındaki karşılaşmanın, Kuzey-Güney arasında bir karşılaşma şekline dönüşme sürecinde olduğu şeklindedir. Bu görüşe göre Avrupa ve Rusya benzer konumda olup gelecekte benzer tehditlerle karşılaşacaklardır. Göç, aşırı dincilik, terörizm ve güneyden gelebilecek askeri tehditlere karşı Rusya ve Avrupa ortak

TASNİF DIŞI

hareket ederek tedbir almalıdırlar (Yapıcı, 2007, s.26). Böylece Batı yanlısı fikirleri savunanlar Rusya'nın bu problemleri Avrupa ile ekonomik ve politik iş birliği içinde çözebileceğini ileri sürmektedirler. Fakat bu değerlendirmede Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan ve Rusya üzerinden Avrupa'nın güneyle bağlantısını sağlayan Orta Asya'nın göz ardı edildiği göze çarpmaktadır. Bu yapılanma sürecinde Orta Asya devletlerinin de kendi güvenlikleri doğrultusunda farklı arayışlara gireceği kaçınılmaz bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Bu dönemde Rusya'nın sonunda sanayileşmiş Avrupa ülkeleri arasına katılması hedeflenmekte ve bu amacı gerçekleştirmek için, Batılı büyük sanayileşmiş ülkelerle birlikte BM, AGİK, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerde önemli rol oynamanın ve sonunda da NATO'ya üye olmanın yolları aranmaktadır (Rahr, 1992, s. 29). Rusya'nın ekonomik anlamda daha fazla güçlenmesini hedefleyen Batıcılar, bu amaç doğrultusunda Rusya'nın güvenliği için askeri önlemlerden ziyade ekonomik ve politik getiri sağlayacak davranışları ön planda tutmuşlardır.

Batıcıların savunduğu bu fikirler uygulamada beklenen sonuçları ortaya koymamıştır. Rusya'nın bu dönemde Batı'dan beklediği ekonomik ve siyasi desteği yeterli ölçüde bulamaması, Batılı Devletlerin ve ABD'nin NATO'nun genişlemesine verdiği destek, Rus diasporasının haklarının garanti edilememesi ve Batı'nın halen Rusya'ya karşı duyduğu güvensizlik, Batı yanlılarının savunduğu fikirlerin zamanla zayıflamasına sebep olmuştur (Hekimoğlu, 2007, s.256). Bu sebeple Batı yanlısı görüşler Rus Dış Politikasında 1991-1993 yılları arasında etkili olmuş, daha sonra etkisini yitirmiştir.

Bunun yanında Rusya'nın tarihi ve kültürel olarak Asya ile de bağlantılı olduğunu ve imparatorluk döneminde genişlemenin ağırlıklı olarak Asya yönünde gerçekleştiğini savunan Avrasyacılık fikri Batıcılar karşısında etkili olmaya başlamıştır. Avrasyacılık fikrine göre Rusya'nın Avrasya'ya hâkim olmak için ilave bir çaba göstermesine gerek yoktur. Zira Rusya, Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisi'nin çıkış noktası olan kalpgâhı doğal olarak kapsamaktadır. Yapılması gereken eski Sovyet ülkelerinin kontrol altında tutulması ve Doğu ve Batı arasında dengenin sağlanmasıdır (Akgül, 2009, s. 31). Bu düşünce Rusya'nın 1993 yılında kabul ettiği askeri doktrininde de kendisini göstermiştir.

(2) 1993 Rus Askeri Doktrini ve Yakın Çevre Politikası

Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş döneminde yürüttüğü güçlü askeri politikaların yarattığı ekonomik güçlükler ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni uluslararası ortam, Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenlik ve dış politikasında belirleyici etkenler olmuştur. Bu dönemde Rusya uluslararası sistem içindeki güçler dengesizliğini tamamlamak, kendi gücünü toparlamak ve dışarıdan gelebilecek etkilere karşı durmak amacıyla eski Sovyet alanında bağımsız olmuş ülkelere özel bir ekonomik ve askeri yaklaşım içinde olmuştur (Erişen, 2004, s. 174).

Batı yanlısı politikaların başarısızlığı, Batı'nın Rusya'ya karşı olumsuz tavrı, Çeçenistan'da meydana gelen gelişmeler, NATO ve ABD'nin genişlemesi gibi etkenler sonucunda Avrasyacılık hareketinin de etkisiyle 1993 yılından sonra Rusya'nın yakın çevresinde kontrolünü sağlayabileceği bir politikanın uygulanması kararlaştırılmıştır (Akgül, 2009, s. 37). Buna göre Rusya'nın büyük güç kimliği yakın çevresinde bir güç yoğunluğuna gidilerek gerçekleştirilebilir. Yakın çevre kavramıyla, BDT çerçevesinde oldukça sıkı bir yapı şeklinde örgütlenerek Rus nüfuzuna alan açma hedefi meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır (Okumuş, 2005, s.214).

Yakın Çevre Politikası'nın kaynağı 2 Kasım 1993'te Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyinde kabul edilen Rus Askeri Doktrini'dir. Rusya'nın askeri güvenliğine yönelik tehdit ve tedbirleri ortaya koyan bu doktrinde, silahlı çatışmalara karşı devletin tutumu, Rus Silahlı Kuvvetleri'nin kullanım esasları, askeri tehlikenin kaynakları ve yakın çevrede askeri güvenliği tesis etmenin esasları ele alınmıştır. Rusya için mevcut ve potansiyel tehlikelerin sıralandığı bölümde iki madde dikkat çekmektedir:

1. Askeri blok ve ittifakların Rusya Federasyonu'nun askeri güvenlik çıkarlarını tehlikeye sokacak şekilde genişlemesi.

2. Yabancı ülkelerde yaşayan Rus vatandaşlarının hak ve özgürlükleri ile yasal çıkarlarının baskı altına alınması (Basic Provisions of the Military Doctrine of Russian Federation).

Bu maddelerden Rusya'nın, yakın çevre doktrinini uygulama ve BDT ülkelerinde askeri varlığını sürdürme amacıyla bu ülkelerde yaşayan Rus nüfusunu bir koz olarak kullanacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Rusya, enerji kaynaklarını da bu amaç doğrultusunda etkin bir araç olarak kullanmaktadır. Rusya, Rus azınlıklarının haklarının korunmaması durumunda bu ülkelere karşı enerji ve

TASNİF DIŞI

hammadde ihracı da dâhil olmak üzere tüm ekonomik yaptırımları uygulayacağını defalar dile getirmiştir (Özcan, 2005, s. 233).

Rusya'nın 1993 Askeri Doktrini'nde yakın çevre ile ilgili benimsediğı prensipler ve bu doğrultuda uyguladığı politikalar 2000 yılında kabul edilen Ulusal Güvenlik Konseptinde de kendisini göstermiştir. Rusya Federasyonu'nun yakın çevre olarak tanımladığı ülkeleri dört gruba ayırmak mümkündür:

1. Sovyetler Birliğı'nin Avrupa kısmını oluşturan Ukrayna, beyaz Rusya ve Moldova.
2. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'dan oluşan Orta Asya ülkeleri.
3. Güney Kafkasya'da bulunan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan.
4. SSCB'ne son katılan ve ilk ayrılan Estonya, Letonya ve Litvanya'nın oluşturduğu Baltık Ülkeleri (Hekimoğlu, 2007, s.136, 137).

Bu bölgeler hakkında kısa bir değerlendirme yapacak olursak; Rusya Federasyonu Baltık ülkeleri ve Ukrayna üzerinde enerji kartını etkin bir şekilde oynayarak bu ülkeleri kontrol altında tutmayı başarmıştır. Bu sayede 2004 yılında Ukrayna'da ortaya çıkan Turuncu Devrim'i kendi lehine çevirmiş ve doğal gaz sayesinde diplomatik bir başarı kazanmıştır. Rusya eksi Sovyetler Birliğı ülkelerinin çoğuna gaz tedarik etmektedir. Devrimden bir yıl sonra Gazprom, Ukrayna'dan Rus doğal gazı için piyasa fiyatı üzerinden ödeme yapmasını talep etmiş ve Ukrayna 1000 m³ doğal gaz için 50 dolar yerine 230 dolar olan yeni fiyattan ödeme yapmazsa gaz akışının kesileceğini belirtmiştir. Oysa Rusya ile iş birliğı içinde olan Beyaz Rusya'ya doğal gazı 47 dolardan vermeye devam etmiştir (Mackinnon, 2009, s.403).

Rusya benzer şekilde Gürcistan'ı da enerji kaynaklarını kullanılarak ekonomik açıdan baskı altına almıştır. 2006 yılı Ocak ayında Rusya'dan Gürcistan'a doğal gaz ve elektrik taşıyan hatlarda meydana gelen patlamalarla akış kesilmiştir. Her ne kadar Rusya Federasyonu bunun terörist bir saldırı olduğunu ileri sürse de saldırı hiçbir örgüt tarafından kabul edilmemiştir (Stegen, 2011, s 6509). Bunun ardından 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a icra ettiğı harekât ile ülke dışında yaşayan etnik Rusların korunması amacıyla yakın çevredeki ülkelere askeri müdahaleler yapabileceğini göstermiştir (Gayoso, 2009, s. 250). Ayrıca bu müdahale Batı'ya,

TASNİF DIŞI

Gürcistan'ın enerji kaynaklarının taşınmasında güvensiz bir yol olduğunu belirten bir mesaj niteliğinde de olmuştur.

Böylece Rusya yakın çevresinde mevcut küçük, ekonomisi zayıf ve enerji kaynakları açısından kendisine bağımlı ülkeler üzerinde enerji gücünü etkin olarak kullanmaktadır (Newnham, 2011, s. 142). Rusya bu yolla kendisi ile iş birliği içinde olan ülkeleri mükâfatlandırırken, karşı tavır alanları cezalandırarak diğer bölgesel ve küresel güçlere de yakın çevresinin tek hâkimi olduğu mesajını vermeye çalışmaktadır.

	2005	2006	2007	2008
Ermenistan	56	110	110	110
Beyaz Rusya	46	46	110	125
Gürcistan	63	110	235	235
Moldova	80	110	170	190
Ukrayna	50	95	130	160

Tablo 7: Rusya'nın Tedarikçisi olduğu Yakın Çevre Ülkelerine uyguladığı Doğal Gaz Fiyatları (bin m³/dolar)

Kaynak: Newnham, 2011, s. 139

Orta Asya ülkeleri sahip oldukları enerji kaynakları ve Rusya'nın Asya ve Orta Doğu'ya açılan kapısı olmaları sebebiyle yakın çevrenin farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Özellikle enerji kaynakları açısından Orta Asya ülkelerinin Rusya ile karşılıklı bağımlılık çerçevesinde değerlendirilebilecek ilişkileri mevcuttur. Orta Asya ülkelerinin, Sovyetler Birliği döneminden beri Rus endüstrisine hammadde sağlayan fakat sanayileşmeden pay alamayan ülkeler olması Rusya'ya olan bağımlılıklarını arttırmaktadır. Yine bu ülkelerin sahip oldukları zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarını taşıyacak boru hatlarının olmayışı bağımlılığın diğer bir boyutudur (Özcan, 2005, s.231). Rusya'nın ise bu ülkelere enerji kaynaklarından ziyade güvenlik açısından bağımlılığı bulunmaktadır. Çünkü Rusya'nın Orta Asya'da zayıflaması ile meydana gelecek boşluk, özellikle bölgenin zengin enerji kaynakları sebebi ile diğer bölgesel ve küresel güçler tarafından süratle doldurulacaktır (Tsygankov, 2012, s.2).

Bu açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda Rusya Yakın Çevre Politikasını, Avrasya coğrafyasını bir yayılma ve savunma alanı olarak belirleyerek siyasi ve askeri anlamda kontrol altında bulundurmak, yeni bağımsız devletlerdeki Rus azınlıkların hak ve çıkarlarını korumak, bölgede çatışmalara sebep olabilecek

etnik ve dini akımları engellemek, bölgedeki petrol ve doğal gaz rezervleri ile bunların çıkartılma, taşınma ve pazarlama sürecini kontrol etmek amacıyla oluşturmuştur (Akgül, 2009, s.54). Yakın Çevre Politikası bu amaçlar doğrultusunda Rusya'yı Sovyet topraklarında tek hâkim güç kılmayı hedefleyen Avrasyacılık fikrinden hareketle oluşturulmuştur ve uygulamadaki yansımaları günümüzde de devam etmektedir.

(3) Rusya'nın Avrasyacılık Politikası

1993 yılından itibaren Rusya'nın ekonomik, politik ve güvenlik alanında Batı ile bütünleşme isteğinin hüsrarla sonuçlanması üzerine Rus diplomasisi kararlı ve tek taraflı olarak Batı karşıtı (özellikle de ABD karşıtı) yönde gelişme göstermiştir. Bu değişim Rusya'nın Avrasya'nın merkezinde bütünleştirici bir güç olma isteğini yansıtmaktadır (Lynch, 2001, s. 8). Bu görüşü esas alan Avrasyacılık düşüncesi Rusya'da 1920'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Avrasyacılık Rusya açısından tarihsel ve 18 ve 19'uncu yüzyıllardan itibaren Rusya'nın sıcak denizlere açılma girişimlerinin Batılı güçler tarafından önlenmesi sonucu şekillenen bir olgudur. Batı'nın bu tavrı Rusya'nın Asya'ya yönelmesine, tarihi ve kültürel olarak kendisini Asyalı bir devlet olarak kabullenmesine sebep olmuştur.

Klasik Avrasyacılık olarak 1920'lerde ortaya çıkan bu fikir Rusya'nın coğrafyasında farklı etnik unsurları ortak bir amaç doğrultusunda bir araya getirmeyi hedeflemiştir. Avrasyacılığın fikir babası olan Trubetskoy, Rusya'nın hiçbir zaman ulus devlet olarak tek bir etniğin çevresinde toplanmadığını, Rusya-Avrasya kültüründe tüm ulusların ve etnik grupların kültürüne değer verildiğini belirtmiştir (Özsağlam, 2006, s. 115). Bu yüzden Rusya'nın Batı devlet yapısından farklı bir devlet yapısına sahip olduğu vurgulanmıştır. Avrasyacılık Batı'nın tüm yayılmacı sistemlerinin karşıtı ve alternatifi olarak görülmüş ve yayılmacı etnik milliyetçilik yerine Avrasya milliyetçiliği kabul edilmiştir (Korkmaz, 2004, s.114).

Sovyetler Birliği döneminde farklı ulusları bir arada tutma amacı ile savunulan Avrasyacılık fikri, Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın yakın çevre güvenlik politikasında da kendisini göstermiştir. Bu dönemde Rusya askeri güvenlik, ekonomik iş birliği nüfus ve dil gibi unsurlar üzerinden bu politikasını başta Orta Asya olmak üzere BDT devletleri üzerinde uygulamaya başlamıştır (Nogayeva, 2011, s. 130).

Rusya'ya en büyük destek ortaya attığı Avrasya Birliği fikri ile Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'den gelmiştir. Nazarbayev'e (1997, s. 97)

TASNİF DIŞI

göre, eski Sovyet sahasının gelişmesi için bir yandan milli devletler oluşturulmalı, diğer yandan da milli-bağımsız devletler topluluğu ülkelerinin daha ileri beraberliğinin geliştirilmesi sağlayacak Avrasya Birliği kurulmalıdır. Bunun için de ekonomik, savunma, diplomatik, ekolojik alanlarda yeni anlaşmaların yapılması gerekmektedir. Nazarbayev bu fikirlerle 03 Haziran 1994'te BDT ülkelerinin başkanlarına "Avrasya Birliği Devletlerinin Teşekkülü" başlıklı bir proje göndermiştir. Bu projeden sonra Avrasyacılığın teoriden somut bir siyasi uygulamaya dönüştüğünden söz etmek mümkün olmuştur (Dugin, 2006, s. 3).

Fakat Nazarbayev'in bu girişimi diğer ülkeler tarafından BDT'nin tekrarı gibi algılanmış ve ilk zamanlarda çok ilgi görmemiştir. Rusya'da ise Nazarbayev'in bu çıkışı, Kazakistan'ın ekonomik sorunlarını dolaylı yoldan çözme girişimi veya Asya'da kendi statüsünü yükseltme arzusu şeklinde algılanmıştır. Batıcılar Avrasya Birliği'ni az gelişmiş bir bölgenin tekrar Rusya'ya yük olması şeklinde, milliyetçiler ise yabancı ve Müslümanların Rusya ile etkileşim içine girme isteği olarak görmüşlerdir (Dugin, 2006, s. 8, 9).

1996 yılında Primakov'un Dışişleri Bakanlığı görevine gelmesiyle Rus Dış Politikası'nda Avrasyacılığın etkisi daha da görülmeye başlamıştır. Primakov, Rusya'nın imparatorluk sahasında bütünleşmeyi yeniden sağlaması için gereken ekonomik maliyetleri ödemesi gerektiğini, hedeflenen büyük güç olma statüsünün bazı maliyetleri de beraberinde getirdiğini savunmuştur (Lynch, 2001, s. 9). Bu dönemde ekonomik hedeflere öncelik verilerek dış politikada faydacı bir jeopolitik model oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda:

1. Eski Sovyet alanında Rusya'nın liderliği ekonomik anlamda yeniden tesis edilmelidir. Eski Sovyet alanında politik ve ekonomik anlamda (Avrupa Birliği gibi) bir birliğin tesis edilmesi politik ve ekonomik istikrarı da beraberinde getirecektir.

2. Bunun gerçekleştirilmesi için Rusya yeterli jeopolitik kaynaklara sahiptir. (Sovyetler Birliğinden miras kalan, nükleer silahlar, BM Güvenlik Konseyi oy hakkı, çevre ülkelerdeki askeri üsler, silah, hammadde ve enerji kaynaklarında bölgede tedarikçi ülke olması gibi)

3. Avrupa, ABD, Çin, Hindistan gibi ülkeler yakından takip edilmeli ve Rusya'nın Avrupa'yı, Asya Pasifik Bölgesi ile bağlayan taşımacılık ve iletişim altyapısının yarattığı fırsatlardan istifade edilmelidir (Kolossoff ve Turovsky, 2001, s. 149, 150).

TASNİF DIŞI

Bu politik model, Avrasyacılığı dış politikada daha fazla benimseyen Putin'in 2000 yılında iktidara gelmesi ve petrol fiyatlarında meydana gelen artışla Rusya'nın ekonomik anlamda bir toparlanma sürecine girmesinin de etkisiyle bu dönem sonrasında daha geniş uygulama alanı bulmuştur.

(4) Putin Dönemi ve Avrasyacılığın Yükseliş

Putin Devlet Başkanı olmasıyla birlikte iç politikada istikrara öncelik veren, Federal devletin yasama, yürütme ve yargı alanında yetkilerini genişleten ve ekonomi üzerinde devletin kontrolünü arttıracak bir politika benimsemiştir (Bremmer ve Charap, 2007, s. 84). Bu dönemde Rusya'nın dış politikada belirlenecek hedeflere ulaşabilmesi için iç politikada devletin gücünün artırılması ve ekonomik istikrarın yakalanması temel şart olarak görölmüştür.

Putin, Rusya'nın modern bir devlet olabilmesi için Batılı olması gerektiğine inanmakla birlikte, bunun ilk aşamada devletin sıkı kontrol altında tutulması ile sağlanabileceğini düşünmüştür. Bu doğrultuda daha az demokratik fakat daha iyi yönetilebilen bir devlet sistemi öngörölmüş, Batı tarzı oluşturulan kurumlar sıkı kontrole tabi tutulmuştur (Akgöl, 2009, s.72).

Dünyada ekonomik alanda meydana gelen küreselleşmenin ekonomisi zayıf ölkeleri olumsuz etkilemesinin, Rusya ve çevresindeki ölkelerin ekonomik olarak dış etkilere bağımlı olmasına sebep olduğu değerlendirilmektedir. Bu sebeple ekonomik alanda Avrupa ve Asya ile iş birliği içinde olunması gerektiğine dikkat çekilmektedir. (2000 Rusya Dış Politika Doktrini). Bu dönemde çok kutuplu dünya düzenine vurgu yapılarak Rusya'nın ulusal çıkarlarının BDT ölkeleri ile eşit ilişkiler içerisinde birleştirici kurumsal yapılara giderek savunulabileceğine değinilmiştir (2000 Ulusal Güvenlik Belgesi). 2000 yılında Ulusal Güvenlik Belgesinde ulusal çıkarlarla ilgili olarak dile getirilen bu söylem dış politikada Avrasyacı bir yaklaşımın kabul edildiğinin göstergesidir.

Avrasyacılık, küreselleşmenin yarattığı olumsuz etkilere karşı bir savunma aracı olarak görölmektedir. Nazarbayev'e (2003, s.76) göre küreselleşme bir yandan teknolojik ve ekonomik gelişme sağlayarak dinamik bir büyümeye yol açmakta, ancak diğer yandan kültürü, tarihi özgünlüğü, inanç ve etnik emsalsizliği erozyona uğratmaktadır. Bu durum ölkelerin jeopolitik öznelliklerini kaybetmesine neden olmaktadır. Kapalı toplum üzerinde ısrar ederek küreselleşme ile mücadele etmeye çalışan ölkeler ise sadece bir yere kadar başarılı olmakta, belli bir zaman sonra bu ölkelerde de durgunluk başlamakta ve sosyal dinamizm kaybolmaktadır.

Avrasyacılık bu aşamada açıklık ve dinamizmin gelenek ve muhafazakârlıkla uyum içinde olduğu üçüncü yoldur. Avrasyacılık, kültürel ve milli özdeşliği koruyarak sosyal bir modernleşme ve ekonomik bir gelişme sağlama sürecidir (Dugin, 2006, s. 42, 43). Nazabayev'in Avrasya Birliği fikrinin çıkış noktaları olan bu düşünceler askeri alanda Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, ekonomik alanda Avrasya Ekonomik Topluluğu gibi yapılanmalarla kendisini göstermektedir.

Avrasyacılık Rusya'nın tek kutuplu dünya düzenine karşı uygulamaya çalıştığı ekonomik, askeri kültürel ve tarihi içeriği olan bir politikadır. Rusya'nın eski gücüne kavuşturulması ve dünyada yeni bir kutup olarak ortaya çıkması için eski Sovyet alanında mevcut kaynakların kullanılması bu politika sayesinde mümkün kılınmaya çalışılmaktadır. Avrasyacılık Politikası'nın savunucusu Dugin bu politikayı Rusya'nın dünya hâkimiyeti mücadelesi olarak görmekte hedefin bir Avrasya İmparatorluğu yaratmak olduğunu belirtmektedir. Dugin'e göre bu imparatorluk bir bölgesel ya da ulus devlet olmamalıdır. Komşu ülkelerde deniz sınırlarına ya da müttefik bloklara sahip olmalı, yerel, etnik, dini ve kültürel özellikler dikkate alınmalıdır (Dugin, 2003, s. 47-49). Bu özellikler Avrasya devletlerini ve halklarını Batı yayılcılığına karşı bir arada tutan unsurlar olarak görülmektedir.

Dugin bu fikirleri ile Rusya merkezli bir Avrasya İmparatorluğunu savunmaktadır. Ancak Putin Avrupa ve Asya arasında dengeli bir politika yürütmekte ve Avrasyacılığın Avrupa'dan bağımsız bir olgu olmadığını belirtmektedir. Putin, Rusya'nın yayılcı hedeflerden vazgeçmiş Avrupalı bir büyük güç olduğunu savunmaktadır. Bu büyük güç statüsü Rusya için bir hedeften çok Rusya'nın dünya ile bütünleşmesinde bir araç niteliğindedir (Tsygankov, 2007, s. 382). Putin'in Avrasyacılık politikası çok kutupluluğu esas alan ve ideolojik olmaktan çok faydacılık prensibine dayanan bir anlayışı ortaya koymaktadır.

Bu düşüncelerle Putin'in Avrasyacılık Politikasının amacının Rusya'nın yakın çevresinde başka bir gücün etkinliğine müsaade etmemek olduğu açıktır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan ülkelerin zayıf ve istikrarsız yapılarından kaynaklanabilecek terörizm, bölgesel çatışmalar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, radikal dinci akımlar gibi tehditlerin yanı sıra, bu bölgede ABD ve Çin'in etkinliğinin artması Rusya'yı daha da endişelendirmektedir. Putin döneminde Avrasyacılık politikası özellikle Orta Asya bölgesinde Rusya'nın ekonomik, askeri ve siyasi varlığını sürdürmeyi hedeflemektedir.

TASNİF DIŞI

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan Harekâtı ile Orta Asya'da varlığını arttırması Rusya'nın yakın çevre politikasının etkinliğinin azaldığı şeklinde değerlendirmelere yol açmıştır. Fakat Orta Asya ülkelerinin NATO ile giriştikleri ortaklık projeleri ve Avrupa ülkeleri ile geliştirilen enerji kaynakları odaklı projeler Rusya'nın yakın çevresinin kontrolüne odaklı Avrasyacılık politikasını daha etkin şekilde uygulamasını gerektirmektedir. Bu kapsamda Rusya'nın Kazakistan ve Beyaz Rusya ile gerçekleştirmeye çalıştığı gümrük birliği, Kolektif Güvenlik Anlaşması çerçevesinde gerçekleştirilen örgütlenme Avrasyacılık politikasının etkinliğini arttırmaya yönelik girişimler olarak değerlendirilmektedir (Akgül, 2009, s. 78).

Avrasyacılık politikası açısından değerlendirildiğinde, ekonomik ve askeri güvenlik alanında sahip olduğu jeopolitik özelliklerle Orta Asya, Rusya'nın çıkarları için en önemli bölge olarak kendini göstermektedir. Orta Asya coğrafi özellikleri ile Rusya'nın çok kutuplu dünya düzeni düşüncesi için üç açıdan önem arz etmektedir:

1. Orta Asya özellikle enerji kaynaklarının Batı'ya alternatif olarak Doğu'nun yükselen ekonomik güçlerine (Çin, Hindistan) ihraç edilmesinde güzergâhı olması açısından, Rusya'nın ekonomik çıkarları için önem arz etmektedir.

2. Orta Asya Rusya'nın ekonomik ve askeri etkinliğinin azaltılması amacıyla diğer güçler tarafından kuşatılmasına karşı güvenlik çevresinin önemli bölümünü oluşturmaktadır.

3. Rusya Orta Asya'yı Bölge ülkeleri ve Asya'daki diğer güçlerle teşkil ettiği ortak uluslararası örgütlenmeler vasıtasıyla dünyada saygınlığını arttırmasını sağlayacak bir araç olarak görmektedir. ŞİÖ çerçevesinde Afganistan'daki sorunlar gibi bölgesel sorunlara müdahil olma girişimleri bu yaklaşımın sonucudur (Brenton, 2011, s.23,24).

Putin döneminde Rus Dış Politikası Rusya'nın ekonomik gücünü arttırmaya, böylece uluslararası alanda söz sahibi olan bir ülke olarak tekrara sahneye çıkmasına odaklanmıştır. Enerji kaynakları bu amaca ulaşmada temel araç olarak görülmektedir. Rusya'nın Orta Asya politikasında da enerji kaynakları üzerinde bölgede kontrolü elinde bulundurma hedefi ön plana çıkmaktadır. Hem 2001 yılından sonra meydana gelen gelişmeler hem de Brenton'un Rusya'nın Orta Asya'daki hedefleri açısından bir değerlendirme yapıldığında Orta Asya ülkeleri arasında Kazakistan hem coğrafi konumu hem de sahip olduğu enerji kaynakları bakımından en önemli ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

b. Rusya'nın Orta Asya Politikası'nda Kazakistan'ın Yeri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu daha çok Batı ile bütünleşmeye yönelik hedeflere öncelik vermiş ve bu süreçte Orta Asya ülkeleri bir engel olarak görülmüştür (Nogayeva, 2011, s. 129). Öyle ki, Sovyetler Birliği henüz dağılmadan A. Soljenitsin, Sovyetler Birliği'nin bir an önce tasfiye edilmesini, yük olan cumhuriyetlerin bırakılmasını Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'dan meydana gelecek bir Rus/Slav Birliği oluşturulmasını açıkça teklif etmiştir. Soljenitsin'in bu görüşleri, Sovyetler Birliği'nde yaygın bir biçimde tartışılmış ve büyük ilgi görmüştür. Boris Yeltsin de, Orta Asya, Kafkaslar ve Baltık Cumhuriyetlerini dışarıda bırakan Rusya'nın kendi içinde bir yapılanmaya yönelmesi düşüncesini aynen paylaştığını ifade etmiştir (Elma, 2009, s. 131). Ancak Rusya'nın topraklarına göre Orta Asya'nın işgal ettiği özel coğrafi konum dikkate alındığında Moskova'nın, kendi güvenliği için bu toprakların kontrol altında tutması gerektiği anlaşılmış ve Orta Asya ülkeleri Bağımsız Devletler Topluluğuna dâhil edilmiştir.

2000 yılı Ocak ayında kabul edilen "Ulusal Güvenlik Konseptinde" Rusya'nın dünyadaki politik, ekonomik ve askeri etkisini azaltmaya yönelik girişimler, bu kapsamda NATO'nun doğuya doğru genişleme çabaları ve Rusya sınırı yakınlarında yabancı üslerin kurularak diğer güçlerin bölgedeki askeri varlığını arttırması birer tehdit olarak belirtilmiştir (Russia's National Security Concept, 2000). Bu sebeple Orta Asya stratejik bakımdan Rusya'nın yumuşak karnı olarak ortaya çıkmakta ve bu bölgeye başka bir devletin sızmasını önlemek Rusya için önem arz etmektedir.

Bu özellikleri ile Orta Asya Rusya'nın güvenlik anlayışının merkezinde yer almaktadır. Birçok Rus analizcinin gözünde BDT'nin dış sınırlarının korunması bizzatıhi Rusya'nın birinci savunma hattını oluşturmaktadır. Bu bakımdan Orta Asya Rus güvenlik çevresinin önemli bir halkası olarak kabul edilmektedir. Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik güvenlik anlayışı özellikle askeri yönü ile ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda bakıldığında Rusya için Orta Asya'da en önemli ülke Kazakistan'dır. Kazakistan Orta Asya'da bir istikrarsızlık durumunda ve özellikle Çin ile ilişkilerin bozulmasında bir tampon bölge ve stratejik kalkan görevi yapacaktır (Djalili ve Kellner, 2009, s. 67).

Rusya için Orta Asya'nın diğer bir stratejik önemi bölgenin enerji kaynaklarıdır. Rusya 2010 yılında gerçekleştirdiği 505,1 milyon ton petrol üretimi (toplam dünya üretiminin %12,9'u) ve 588,9 milyar m³ doğal gaz üretimi (toplam dünya üretiminin % 18,4'ü) ile enerji kaynakları üretiminde dünyada başı çeken ülkelerden biridir (BP

TASNİF DIŞI

Statistical Review of World Energy June 2011, s. 10, 22). Enerji kaynaklarının Rus ekonomisinde belirleyici bir rolü bulunmaktadır. 2000 yılından itibaren Putin ile birlikte bir yönetimin kendini toparlama sürecine girmesi ve yükselen petrol fiyatları Rusya'nın ekonomik gücüne önemli katkı yapmıştır. Ancak enerji, sadece Rus ekonomisinin değil, Rus dış politikasının ve güvenliğinin de temelini teşkil etmektedir (Öztürk, 2007, s.65).

Rusya'nın enerji kaynakları açısından Orta Asya'ya bağımlılığı bulunmamaktadır. Tam tersine Rusya Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarını, Sovyetler Birliği'nden miras kalan taşıma altyapısı sayesinde bu ülkelerin tek ihracat rotası olduğu için, bölgeyi kendisine bağımlı kılacak bir araç olarak kullanmaktadır. Ekonomik kalkınmasının tamamen petrol ve doğal gaz üzerine kurmuş olan Rusya için Orta Asya'da özellikle Hazar petrol ve doğal gazının kendisini saf dışı bırakacak güzergâhlardan dünya pazarlarına taşınması hem bir ekonomik kayıp yaratacak hem de yaptıkları yatırımlarla başka devletlerin bu bölgede etkin olması gibi bir sonucu ortaya çıkaracaktır. Bu sebeple Orta Asya enerji kaynaklarının bu ülkelerle kurulacak ilişkiler ve geliştirilecek taşıma projeleri ile kontrol altına alınması Rusya'nın mevcut güvenlik anlayışının önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Kazakistan, Hazar kıyısındaki zengin petrol ve doğal gaz kaynakları, Orta Asya'ya hâkim olan geniş coğrafyası, topraklarında barındırdığı önemli miktardaki Rus nüfusu ve Rusya ile yürüttüğü ekonomik ilişkileri ile Rusya'nın Orta Asya politikasının merkezindeki ülke olarak değerlendirilebilir. Kazakistan Rusya ile mevcut ticaret hacmi açısından da önemli bir ticaret ortağı konumundadır. BM verilerine göre Rusya, Kazakistan'ın 2009 yılında ihracatında % 8, 2'lik, ithalatında ise % 31,3'lük bir paya sahiptir (<http://data.un.org>).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İhracat	1498	1968	2838	2918	3476	4202	5790	3000	4480
İthalat	2549	3282	4813	7182	9867	13127	14678	10000	10820

Tablo 8: Kazakistan-Rusya İhracat ve İthalat hacmi (milyon dolar)

Kaynak: IMF Direction of Trade Statistics Yearbook 2009, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=37737&tx_ttnews%5BbackPid%5D=27&cHash=bac11b38caf1389e764b194849156bd1

Bu sebeple Rusya Orta Asya'da meydana gelen bölgesel oluşumu dikkatle takip etmesi gerektiğini düşünmüştür. Esas amaç, bu bölgenin ekonomik olarak Rusya'ya kapanması engellemek ve Orta Asya Devletlerinin Rus karşıtı eğilimler içine girmesinin önlemek olmuştur. Bu dönem içerisinde Orta Asya devletlerinin

TASNİF DIŞI

Rusya'ya karşı ekonomik ve politik baskı aracı olarak kullanılmasına fırsat verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır (Onay, 2008, s. 193). Bu fikirler ıőıđında Rus Dış Politikası 1991 yılından itibaren Batı eğilimli Atlantikçilik fikrinden Orta Asya'yı daha fazla önemseyen Avrasyacılık düşüncesine doğru bir evrim geçirmiőtir. Kazakistan, özellikle 2000 yılı sonrası ön plana çıkan Avrasyacılık politikasında Rusya'nın en önemli ortağı konumundadır.

c. Kazakistan'ın Çok Yönlü Politikası ve Rusya

Kazakistan bağımsızlığından bugüne kadar diğer ölkelerle ilişkilerinde ideolojiye dayanmayan faydacı ve çok yönlü bir politika izlemektedir. Bu çok yönlü politika Kazakistan'ın bulunduğu coğrafyada etkili olan güçler (Rusya, Çin, ABD) karşısında, bu güçlerle eşit ilişkiler kurarak ekonomik kalkınmasını ve ulusal güvenliğini garanti altına almayı hedeflemektedir (Hanks, 2009, s. 260). Böylece Kazakistan bölgede bir denge unsuru olarak bu güçler arasında kendi güvenliğini ve ekonomik kalkınmasını olumsuz etkileyebilecek gelişmelere de engel olmaya çalışmaktadır.

1995 yılından sonra meydana gelen gelişmelerde Kazakistan'ın çok yönlü politikasında Rusya ve Çin' e öncelik verildiği göze çarpmaktadır (Cutler, 2002, s. 72). Her ne kadar 11 Eylül Saldırısı sonrası ABD'nin Afganistan Harekâtı ile bölgede varlığını arttırması gündeme gelmiş olsa da, çalışmanın sınırlılığı, Kazakistan'ın enerji kaynakları açısından Rusya ile Çin'in coğrafi olarak bölgeye bitişik olmaları göz önünde bulundurularak Cutler'in bu yorumu dikkate alınmalıdır.

Rusya ve Kazakistan'ın Sovyetler Birliği döneminde aynı çatı altında olmalarından kaynaklanan tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan pek çok ortak noktası bulunmaktadır. Bu sebeple Rusya, Kazakistan'ın çok yönlü politikasında ana yönlerden birini teşkil etmektedir.

Bağımsızlıkla birlikte Kazakistan'ı Rusya ile diğer Orta Asya ölkelerinden daha fazla bir araya getiren iki faktör bulunmaktadır: Birincisi Kazakistan'da bulunan Rus nüfusunun fazlalığı, ikincisi ise Kazakistan'ın Rusya ile sınırı olan tek Orta Asya ölkesi olmasıdır (Weitz, 2008, s. 112). Bunlara Kazakistan'ın ekonomik kalkınmasında ve uyguladığı çok yönlü politikada önemli role sahip olan enerji kaynaklarının Hazar Havzası'nda bulunmasını ve enerji kaynaklarının ihracında kullanılan boru hatlarının Rusya topraklarından geçmesi gibi faktörleri de ekleyebiliriz.

Kazakistan ve Rusya arasında 25 Mayıs 1992'de imzalanan Dostluk, İş Birliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması ve 6 Temmuz 1998'de imzalanan 21'inci Yüzyıla Doğru Daimi Dostluk Bildirisi gibi anlaşmalarla bu faktörler ele alınmış ve sorunların iş birliği içinde çözülmesi kararlaştırılmıştır (Cohen, 2008, s. 86). Bu sorunların iş birliği içinde çözülmesine dair anlaşmalar yapılsa da, Kazakistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını arttıran bu faktörler, uyguladığı çok yönlü politikada Kazakistan'ın Rusya'ya öncelik vermesine sebep olmaktadır.

Diğer yandan Rusya diğer eski Sovyet ülkelerine karşı kullandığı Rus azınlıkları ve enerji kaynakları kozunu Kazakistan'a karşı çok etkili şekilde kullanmamakta ve Kazakistan ile iş birliği içerisinde hareket etme düşüncesini ön planda tutmaktadır. Bunda etkili olan faktörler ise diğer bölgesel ve küresel güçlerin Kazakistan'ın enerji kaynaklarına olan ilgisi, 11 Eylül 2001'den sonra ABD'nin Orta Asya'da artan varlığı ve Putin'in Rusya'nın Orta Asya'daki ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlarını korumaya yönelik yürüttüğü faydacı politikadır (Allison, 2004, s. 284).

Kazakistan ve Rusya'nın iş birliği içinde hareket etmesi iki tarafın da çıkarlarına hizmet eden bir karşılıklı bağımlılık durumunu ortaya çıkarmaktadır. Karşılıklı ekonomik bağımlılık olarak ele alabileceğimiz bu durumun iş birliğini arttıracakı değerlendirilmektedir. Ancak karşılıklı bağımlılıkta her zaman belli bir siyasi çatışma ihtimali de bulunmaktadır. Ülkeler için karşılıklı bağımlılığı yaratan unsurların bir silah olarak da kullanılması söz konusudur (Nye ve Welch, 2011, s. 354). Bu sebeple Kazakistan'ın çok yönlü politikası doğrultusunda Rusya ile kurduğu ilişkiler Kazakistan'ın jeopolitik konumu, Rus azınlıklarının durumu ve enerji kaynakları açısından değerlendirilmelidir.

(1) Kazakistan'ın Rusya için Jeopolitik Önemi

Kazakistan öncelikli olarak geniş toprakları ile jeopolitik anlamda Rusya'nın Orta Asya ülkeleri ile siyasi ve ekonomik açıdan bağlantısını sağlayan köprü konumuna sahip bir ülkedir. Kazakistan Orta Asya ülkeleri içerisinde Rusya ile Ortak sınırı olan tek ülke olduğu için Rusya'nın bu ülkelerle olan ulaşım ve iletişim hatları Kazakistan üzerinden geçmektedir. Bu özelliği ile Kazakistan Rusya için ekonomik ve askeri açıdan Orta Asya'ya giriş güzergâhı ve güneyden gelebilecek tehditlere karşı da bir tampon niteliğindedir (Allison, 2004, s. 284).

Bu tehditlerin başında Afganistan merkezli ve kuzeye doğru yayılma eğiliminde olan köktendinci akımlar, uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç ve bunlara ilave

TASNİF DIŞI

olarak Çin faktörü gelmektedir (Syroezhkin, 2000, s. 107). Kazakistan'ın Rusya ile olan yaklaşık 7000 kilometrelik sınırı göz önünde bulundurulduğunda Kazakistan bu tehditlere karşı Rusya için bir kalkan konumundadır.

Kazakistan'ın Rusya için bir diğer özelliği ülke sınırları içerisinde Sovyetler Birliği döneminden kalan askeri tesislerdir. Bugün Rusya'nın işletmeye devam ettiği ve toplam yüzölçümü 11 milyon hektarın üzerinde olan bu tesislerin en önemlisi Baykonur Uzay İstasyonudur. Rusya bu istasyonu 1994 yılında 20 yıllığına kiralamış, 2004 yılında yapılan bir anlaşma ile kira süresi 2050 yılına kadar uzatılmıştır (Nogayeva, 2011, s. 135). Bu üsler Rusya'nın Orta Asya'daki varlığının devamı açısından da önem arz etmektedir.

2007 yılında Baykonur Uzay İstasyonu'ndan fırlatılan bir roketin kazayla düşmesi sonucu iki ülke arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Kazakistan 60 milyon dolarlık bir zararın meydana geldiğini ve bunun tazmin edilmesini istemiştir. Bu tazminatın 2,5 milyon dolarının nakit olarak ödenmesi ve Uzay İstasyonu'nun Rusya, Kazakistan ve diğer Orta Asya ülkelerinin ortak çıkarı doğrultusunda kullanılması için anlaşmaya varılmıştır. Böylece Kazakistan mevcut uzay endüstrisini geliştirme imkânı bulmuştur (Lills, 2008). Bu olay da Kazakistan'ın elinde Sovyetler Birliği zamanından kalan imkânları, jeopolitik konumundan da faydalanarak kendi lehine kullanabileceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kazakistan özellikle 11 Eylül 2011 saldırısı sonrası meydana gelen gelişmeler neticesinde Orta Asya'daki konumu ile bölgenin kontrolü açısından stratejik öneme sahiptir. Bunun yanında sahip olduğu enerji kaynakları hem bir güç unsuru ve ihtiyaç olarak küresel ve bölgesel güçlerin hedefi, hem de bu kaynakların çıkarılması ve taşınması faaliyetlerinde bölgenin kontrolünün elde bulundurulması amacıyla bir araç konumundadır.

Kazakistan bu jeopolitik özellikleri ile önemli bir güç olmaya adaydır. Ayrıca bölgede meydana gelecek bir anlaşmazlıkta taraf olduğu ülkeye önemli avantajlar sağlayacak konum ve kaynaklara sahiptir. Bu durum özellikle 11 Eylül olaylarının ardında Kazakistan'ın bölgede çok yönlü politikasının manevra alanının genişlemesine imkân sağlamıştır (Djalili ve Kellner, 2009, s. 403). Ancak Kazakistan'ın geniş coğrafyasına rağmen nüfusunun azlığı ve nüfusu içinde Kazak olmayanların oluşturduğu büyük oran, bölgesel güç olmasının en önemli sınırlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

(2) Kazakistan'daki Rus Nüfusu

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte karşılaştığı temel sorunlardan biri ülkedeki Rus nüfusunun fazlalığı olmuştur. Bu durum Rusçanın resmi dil olarak kullanılması gibi ulus inşa sürecini olumsuz etkileyen sorunları da beraberinde getirmiştir. 1989 Sovyetler Birliği sayımında nüfusun %40,1'ini Kazaklar, % 37,4'ünü Ruslar oluşturmaktadır. Buna Ukrayna (% 5,4) ve Beyaz Rusların (% 1,1) eklendiğinde bağımsızlığın ilk yıllarında ülkede Slav nüfusunun mutlak çoğunluğu oluşturması gibi bir durumu da ortaya çıkarmaktadır (Cummings, 2005, s.2).

	Kazak	Rus	Özbek	Ukrayna	Uygur	Tatar	Alman	Diğer
1989	% 40,1	% 37,4	% 2,0	% 5,4	% 1,1	% 2	% 5,8	% 6,2
1999	% 53,5	% 29,9	% 2,5	% 3,6	% 1,4	% 1,7	% 2,4	% 5,1
2009	% 63,1	% 23,7	% 2,9	% 2,1	% 1,4	% 1,3	% 1,1	% 4,5

Tablo 9: Kazakistan'ın Etnik Dağılımı 1989-2009

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu

Bununla birlikte Rus nüfusunun büyük çoğunluğu ülkenin Rusya sınırına yakın kuzey bölgesinde yaşamaktadır. Kazakistan'ın kuzeyini etnik Rus vatani olarak gören ve ayrılıkçı taleplere sahip grupların varlığı göz önünde bulundurulduğunda ülkenin toprak bütünlüğü için bir tehdit oluşturmaktadır (Alkan, 2011, s. 66).

Kazakistan'daki Rus nüfusu her ne kadar 1991 yılından itibaren meydana gelen göç neticesinde azalmış olsa da halen Kazakistan'ın politikalarında sınırlayıcı etki yaratabilecek orana sahiptir.

(3) Hazar'ın Statüsü ve Paylaşım Sorunu

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra petrol ve doğal gaz kaynakları açısından zengin olan Hazar Havzası'nın kontrol altına alınması için küresel güçler arasında bir mücadele süregelmektedir. Hazar'ın önemi sadece sahip olduğu enerji kaynakları ile sınırlı değildir. ABD, Rusya ve Çin gibi küresel güçler için Hazar bölge ekonomisinin kontrol altına alınması önemli bir araç niteliğindedir (Labban, 2009, s. 5). Hazar'ın bu özelliği nedeniyle Hazar Havzası'nda yer alan devletler birçok büyük ve bölgesel oyuncunun politika gündeminde üst sıralarda yer almaktadır (Laçiner ve Özertem, 2008, s. 63).

TASNİF DIŞI

Kazakistan, sahip olduğu enerji kaynaklarının büyük bölümünü Hazar havzasında barındıran ve Hazar'a kıyısı olan beş ülkeden birisidir. Kazakistan toplam sahil uzunluğu 7010 km. olan Hazar'a 2340 km. kıyısı ile kıyıdaş ülkeler arasında en fazla paya sahip olan ülkedir. Hazar'a Rusya'nın 1930 km., Türkmenistan'ın 1200 km, Azerbaycan'ın 800 km. ve İran'ın 740 km. kıyısı bulunmaktadır (Yüce, 2006, s. 237). Sovyetler Birliği'nin dağılmadan sonra Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın da kıyıdaş ülke olmasıyla, o zamana kadar sadece Rusya ve İran arasında kalan Hazar'ın bu devletler arasında nasıl bölüşüleceği konusunda anlaşamamaları üzerine hukuki statü sorunu ortaya çıkmıştır (Metin, 2004, s. 143).

Hazar'ın statüsü Sovyetler Birliği ve İran arasında yapılan anlaşmalarla belirlenmemiştir. Daha önce yapılan anlaşmalar da Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla geçerliliğini yitirmiştir. Ortaya çıkan sorun Hazar'ın deniz mi göl mü olduğunun belirlenmesinin yanı sıra ne şekilde paylaşılacağı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. (İşcan, 2010, s. 68). Bu doğrultuda Hazar'ın statüsü ve paylaşımı konusunda üç fikir ortaya atılmaktadır (Soltan, 2001, s. 62):

Sınır Gölü yaklaşımına göre Hazar, uluslararası kara sınırlarının suyun ortay hattına kadar uzatılmasıyla oluşturulacak ulusal sektörlere bölünmeli ve kıyıdaş ülkeler kendi sektörlerinde deniz yüzeyi, ulaşım, biyolojik kaynakların kullanımı ve deniz dibinde mutlak egemen olmalıdırlar.

Açık deniz yaklaşımına göre ise Hazar BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne tabi olmalı, kıyıdaş ülkelere 12 millik kara suları ve ortay hattı aşmayacak şekilde 200 millik münhasır ekonomik bölgeler belirlenmelidir.

Eşit paylaşım yaklaşımına göre ise Hazar bir sınır gölü olarak tarif edilebilir ve buradan hareketle kıyıdaş ülkeler arasında deniz yatağı ve su yüzeyi dâhil olmak üzere % 20'lik eşit parçalara bölünmelidir.

Kıyıdaş ülkeler arasında bu üç yaklaşımdan herhangi birinde fikir birliğine varılamamıştır. Bunu yanında Hazar'ın coğrafi yapısı ve açık denizlerle bağlantısının bulunmaması da sorunu daha karmaşık hale getirmektedir. Özellikle İran tarafında savunulan eşit paylaşım ilkesi Hazar'ın yaklaşık yarısına sahip olan Rusya ve Kazakistan tarafından da olumlu karşılanmamaktadır (Yüce, 2006, s. 242).

Kazakistan Hazar'ın deniz olarak kabul edilmesi ve 1982 BM deniz Hukuku sözleşmesi⁶ kurallarına tabi olması gerektiğini savunarak bu tartışmadaki tutumunu ortaya koymuştur. Kazakistan'ın görüşüne göre Hazar'ın bir kapalı deniz olarak kabul edilmesi gerekmektedir. BM Deniz Hukuku sözleşmesinin 122 ve 123'üncü maddelerinde düzenlenen bu duruma göre; "Kapalı veya yarı kapalı bir denize sahilدار olan devletler, işbu sözleşme gereğince kendilerine ait olan hakların kullanılmasında ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde aralarında iş birliğinde bulunmalıdırlar." 1996 yılında Rusya ve Kazakistan arasında imzalanan anlaşma ile Rusya Kazakistan'ın Hazar'da icra edeceği petrol ve doğal gaz arama ve taşımacılık faaliyetlerini tanımış, bu konularda iş birliğine hazır olduğunu belirtmiştir (Diba, 2003, s. 48, 49).

Kazakistan her ne kadar BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin uygulanmasını savunsa da Hazar'ın deniz yatağının kıyı ülkelere eşit bölünmesi taraftarıdır. Kazakistan'ın Hazar'da bulunan petrol ve doğal gaz rezervleri Rusya ve İran'dan fazladır ve bu kaynakların ekonomik getirisine çok ihtiyaç duymaktadır. Kazakistan ülkesine daha fazla yabancı yatırım çekebilmek ve Hazar'ın enerji potansiyelinden en fazla şekilde faydalanabilmek amacıyla, Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesi fikrini desteklemektedir. Bu düşünce ile 1998 yılında Kazakistan ve Rusya arasında Hazar'ın kuzey bölümü deniz yatağını kendi aralarında ortay hat ile bölen bir anlaşma imzalanmıştır (Bahgat, 2007, s.164).

Kazakistan Hazar'ın paylaşımı konusunda genel anlamda Rusya ile iş birliği içerisinde bir tutum sergilemektedir ve konu ile ilgili tartışmalara direkt olarak katılmamaktadır. Kazakistan'da bulunan önemli miktarda Rus nüfusu ile özellikle Hazar enerji kaynaklarının taşınmasında ve enerji ihracatında Kazakistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığı bunun en önemli sebeplerindendir.

(4) Kazakistan'ın Enerji ihracatında Rusya'ya Bağımlılığı

Kazakistan bağımsızlığını kazanmasından itibaren coğrafi konumu ve demografik yapısı sebebi ile diğer Orta Asya ülkelerinden farklı bir politik tutum içerisinde olmuştur. Kazakistan'ın Rusya ile olan uzun sınırı ve ülkedeki etnik Rusların fazlalığı bunun temel sebebi olarak görülmektedir (İpek, 2007, s. 1180). Kazakistan'ın Bir kara ülkesi olması ve açık denizlere açılma imkânının bulunmaması ticari ilişkilerinde kendisini komşularına bağımlı hale getirmektedir.

⁶ Sözleşmenin tam metni için bakınız <http://did.ormansu.gov.tr/did/Files/UNCLOS.pdf> (Erişim tarihi 17 Mart 2012)

TASNİF DIŞI

Rusya ile geçmişten gelen tarihi, politik, ekonomik ve sosyal bağları bulunan Kazakistan bölgede tampon niteliğinde olan jeopolitik konumunun da etkisiyle bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren çok yönlü dış politikasında bu ülkeye eŐitler arasında birinci (primus inter pares) muamelesi yapmıştır (Cummings, 2005, s. 2).

Kazakistan ekonomisi bağımsızlıktan sonra da keşfedilen enerji kaynaklarının da etkisiyle doğal kaynaklara bağımlı haldedir. Ancak bu kaynakların ekonomiye etkisi ağırlıklı olarak hammadde ihracatına dayalı bir yapı içerisindedir. Mevcut altyapı Sovyetler Birliği zamanından kalma sanayi üretim altyapısının etkisindedir. Örneğin ülkenin kuzeyinden bulunan rafineriler Rusya'dan gelen petrolü iŐlemek için yapılandırılmıŐ ve bu hattan gelen petrole beslenmektedirler.

	Gzergh	Kapasite	Yapım Yılı	Açıklama
Uzen-Atyrau-Samara PBH	Rusya Samara'da Transneft BH Sistemine bağlanmaktadır	1.100.000 varil/gün	Sovyetler Birliği döneminde yapılmıştır.	2002 yılında yapılan anlaşma ile Kazakistan bu hat üzerinden 15 yıl boyunca yılda 17,4 milyon ton petrol ihraç edecektir
Tengiz Novorossisk PBH	Rusya Novorossisk Limanından Karadeniz'e ulaŐmaktadır	565.000 varil/gün	2001	CPC Ortaklığı içinde %31 ile en büyük pay Rusya'nındır.
BTC PBH	Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	2006 yılında Kazakistan yıllık 7,5 milyon ton petrolü bu hat üzerinden ihraç etmeyi kabul etmiştir	2006	Petrolün Kazakistan'dan tankerlerle Bakü'ye taşınması ve Hazar'ın statüsü sebebi ile hat inşası için çıkan engeller önemli sınırlılıktır.
Atyrau-Atasu-Alashankou PBH	Çin	20 milyon ton/yıl	1. Bölüm 2003 2. Bölüm 2006 3. bölüm 2009	Kazakistan'ın ihraç yollarını çeŐitlendirmesi ve Hazar bölgesinde üretimini arttırması açısından önemlidir.

Tablo 10: Kazakistan'ın Petrol İhracatında Kullandığı Boru Hatları

Kaynak: Olcott, 2007, s. 67

Mevcut boru hatları ise kuzey yönüne doğrudur ve çıkarılan petrolün Rusya'ya gönderilmesi için inşa edilmiŐtirler (Alkan, 2011, s.49). Kazakistan'ın özellikle petrol ihracatında kullandığı boru hatlarının çoğunluğu Rusya ynnedir ve ihracatın önemli bölümü bu gzerghtan yapılmaktadır.

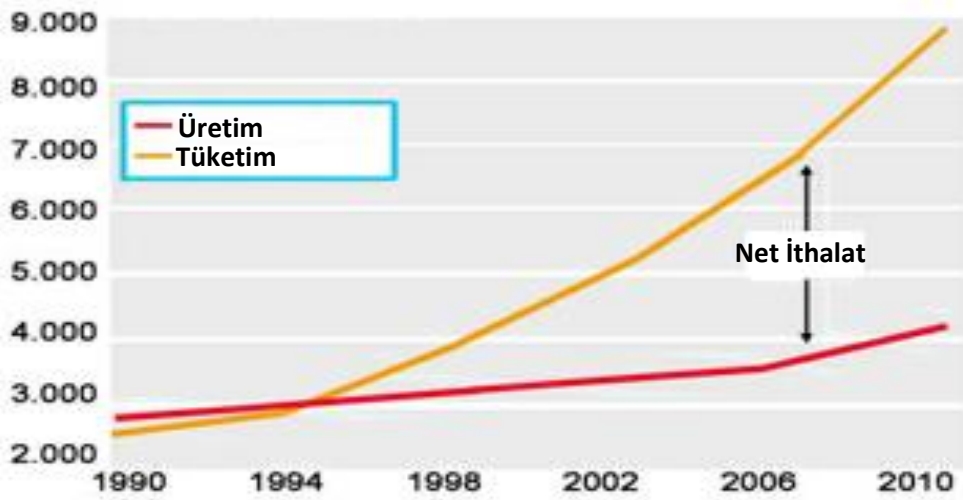
TASNİF DIŞI

Kazakistan'ın çok yönlü politikasında en büyük sınırlılığı ekonomik özelliği ile ülkenin bağımsızlığının pekiştirilmesine en fazla katkı sağlayacak enerji kaynaklarının ihracatında Rusya'ya bağımlı olmasıdır. Kazakistan bağımsızlığın kazanılmasından sonra Hazar Havzası'nda tespit edilen petrol ve doğal gaz kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesinde bölgede doğrudan yatırımlarla etkili olmaya çalışan diğer ülkeleri devreye sokarak Rusya'ya olan bu bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır.

4. KAZAKİSTAN - ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ

a. Çin Dış Politikası ve Orta Asya

Çin, 1978 yılında baőlattığı kalkınma stratejisine kadar sahip olduğu kömürü etkin bir őekilde kullanarak enerji konusunda kendi kendine yeterli bir devlet olmuőtur. Ancak 1990 yılından itibaren meydana gelen ekonomik büyümesi ile birlikte önemli derecede enerji ihtiyacı da ortaya çıkmıőtır. 1995 yılından itibaren ise enerji kaynakları ačíısından ürettiğinden fazlasını tüketen bir ülke konumuna gelmiőtir.

Grafik 2: Çin'in Petrol Üretim ve Tüketimi 1990-2010 (bin varil/gün)

Kaynak: Energy Information Administration China Country Analysis Brief

Çin, son dönemde doğal gaz ithalatını da arttırmasıyla enerji kaynakları ačíısından dıőa bağımlı hale gelmiőtir. Çin, ithalatının büyük bölümünü deniz yoluyla Malakka Boğazı üzerinden gerčíekleőtirmektedir. Bu bağımlılık Çin'i, terörizm, korsanlık, ambargo ve büyük devletlerin müdahaleleri sebebi ile enerji kaynaklarında meydana gelebilecek arz kesintilerine ve fiyat artışlarına karşı hassas hale getirmektedir (Kennedy, 2010, s.139). Bu sebeple Çin enerji güvenliği, ekonomik güvenlik ve ulusal güvenliği bir bütünsellik içinde değerlendirmekte ve enerji kaynaklarının sorunsuz ve kesintisiz olarak teminini dıő politikanın amacı olarak görmektedir (Karaca, 2012, s.94).

TASNİF DIŞI

Bu amaca ulaşmak için Çin, ulusal petrol şirketleri vasıtasıyla bir dışa açılım stratejisi uygulamaktadır. Bu stratejinin hedefi, Orta Asya, Güneydoğu Asya, Rusya ve Orta Doğu'da yatırımlar yapılması ve ülkeye akışı sağlayacak boru hatlarının inşa edilmesidir. Bu yatırımlar şu hususları kapsamaktadır:

- Kaynaklara sahip olan ülkede arama ve işletme haklarının satın alınarak üretimde pay sahibi olunması.
- Kaynaklara sahip olan ülkelerde enerji taşıma altyapısı inşa edilerek Çin'e akışın sağlanması.
- Diğer yabancı enerji şirketlerinin haklarının ele geçirilmesi (Wolfe ve Tessman, 2012, s.175).

Bu yolla Çin, dış politikasında ekonomik gücünü etkin olarak kullanmaktadır. Çin, ekonomik gücü vasıtasıyla enerji güvenliğini sağlayacak bu dışa açılımı gerçekleştirmek için dış politikasında; barış içinde yaşama, adil bir politik ve ekonomik dünya düzeni kurma, uluslararası ilişkilerde güç kullanmama, bütün uluslarla eşit ilişki kurma prensipleri ile hareket etmektedir. Bunun yanında Çin, daima gelişmekte olan ülkelerin yanında olduğunu ve hiçbir zaman bir süper güç olma hedefi gütmmediğini dile getirmektedir (Xinbo, 2001, s.297). Çin dile getirdiği bu söylemlerle dünyada tek bir gücün egemenliğine dayanan düzene karşı olduğunu belirtmekte ve özellikle enerji kaynaklarına sahip ancak kalkınmasını tamamlayamamış ülkelere güvence vermeye çalışmaktadır.

Çin'in dış politikasında etkili olan diğer bir husus ta bağımsızlık ve sınırsal bütünlüktür. Bu da Çin'in Tayvan politikası ile ilişkilidir. Tayvan'ın bağımsızlığını ilan etmesi meselesi Çin'in uluslararası ilişkilerde askeri güç kullanmama prensibinin kırmızı çizgisini oluşturmaktadır (Karaca, 2008, s. 121). Çin özellikle komşu olduğu ülkelerle geliştirdiği ilişkilerinde bu konuda kendisine destek sağlamaya çalışmaktadır. Orta Asya, Çin'in dış politikada belirlediği öncelikler kapsamında faaliyet gösterdiği önemli bir bölgedir.

Çin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Orta Asya ülkeleri ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirerek bölgede etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Çin, güvenlik ve askeri varlık açısından bölgede tarihten gelen bağları nedeniyle çıkarları bulunan Rusya'ya karşı daha az etkin bir görüntü sergilemektedir. ABD'nin son dönemde varlığını arttırdığı ve Rusya'nın büyük anlamda kontrolü elinde bulundurduğu bu bölgede Çin, ekonomik gücüyle etkili olmaya çalışmaktadır

TASNİF DIŞI

(Rumer, 2006, s.5). Çin'in, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile 3700 km. uzunluğunda ortak sınırı mevcuttur. 1992 yılında Çin, beş yeni Orta Asya ülkesi ile diplomatik ilişkiler kurmuş ve bu aşamada herhangi bir ülkeyi ön plana çıkarmadan temkinli bir politika yürütmüştür (Nogayeva, 2011, s. 241).

1990'ların sonunda Çin Komünist Parti Merkez Komitesi petrol, doğal gaz, tahıl ve suyu kapsayan "dört stratejik madde" ile ilgili bir kararı yürürlüğe koymuştur. Kazakistan bu dört maddeden üçünün dünya çapında tedarikçileri arasında bulunmaktadır. Bunun yanında Kazakistan, Orta Asya ülkeleri içinde en geniş topraklara ve zengin doğal kaynaklara sahip olan ülke olarak, Çin'in ekonomik gelişmesinde önemli konuma sahiptir. Bu sebeple Çin sınır komşusu olan bu ülkede stratejik, ekonomik ve kültürel etkinliğini artırma kararı almıştır (Cohen, 2008, s.91).

Kazakistan, Çin'in ekonomik hedeflerinin yanı sıra, batı bölgesinin güvenliği için de önem arz etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya ve yeni ortaya çıkan Orta Asya devletleri, Çin için önemli bir askeri tehdit olarak algılanmamaktadır. Bu bölge ile ilgili olarak Çin'in tehdit algısı daha çok Doğu Türkistan bölgesi ile Orta Asya ülkeleri arasındaki demografik benzerlikten kaynaklanmaktadır. Uygurların büyük çoğunluğunu oluşturduğu Doğu Türkistan bölgesinde bir milyonun üzerinde Kazak nüfusu bulunmaktadır (Burles, 1999, s. 9). Bu sebeple Kazakistan Çin için bölgede meydana gelebilecek ayrılıkçı ve köktendinci hareketlerin önüne geçilmesi açısından önem arz etmektedir.

Orta Asya'nın güvenlik açısından Çin için diğer önemi bölgede kendisine karşı blokların oluşmasıdır. Zira Tayvan ve diğer konularda ABD ile görüş ayrılıkları göz önünde bulundurulduğunda Orta Asya'da artan ABD varlığı Çin için olumsuz bir durum oluşturabilir (Nogayeva, 2011, s.242). Bu sebeple Çin sınır güvenliğinin sağlanması ve bölgede ayrılıkçı ve köktendinci hareketlerin önlenmesi için Rusya ve bölge ülkeleri ile ekonomik iş birliğinin yanında askeri ve politik iş birliğinin de gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Fikir birliğine varılan konu ise bölge ülkelerinin herhangi birinde meydana gelebilecek bir bölünmenin yaratacağı karmaşanın diğer ilkeleri de içine çekeceğidir (Pham, 2006, s. 57). Özellikle ŞİÖ bu amaç doğrultusunda kullanılmakta ve bölgede NATO ve ABD'nin etkinliğinin sınırlandırılması hedeflenmektedir.

Önemli bir tehdit olan terörle mücadele konusunda iş birliğinin güçlendirilerek Çin'in batı bölgesinde istikrarın sürdürülmesi hedeflenmektedir. Bu amaç

TASNİF DIŞI

doğrultusunda bölge ülkeleri ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilerek büyüyen iç talebi karşılayacak enerji kaynaklarının temin edilmesi, Rusya ile iş birliğinin artırılması ve uluslararası çok kutupluluk sürecinin ilerletilmesi gibi konulara öncelik verilmektedir (Nogayeva, 2011, s.143). Kazakistan'ın, Çin ve Rusya arasında köprü niteliğinde olan konumu ve zengin enerji kaynakları ile bölgede sağlanacak iş birliğinde önemli rolü bulunmaktadır.

Bu özellikleri ile Kazakistan Çin'in enerji ihtiyacının karşılanması ve Orta Asya'da daha etkin bir politika yürütmesinde ön plana çıkan devlettir. Çin ise Kazakistan'ın çok yönlü politikasında, bölgede etkili olmaya çalışan Rusya ve ABD'ye karşı bir denge unsuru oluşturmaktadır. Özellikle enerji kaynaklarının ihracatı açısından Kazakistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığının azaltılmasında ve enerji alanında yatırımların daha da artırılmasında Çin'in rolü büyüktür.

b. Kazakistan'ın Çok Yönlü Politikasına Çin'in Katkısı

Çin, Kazakistan tarafından yüzyıllar boyunca bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu durum, Çin'in bölgedeki gücünün dengelenmesi için Kazakistan'ı Rusya ile aynı saflarda olmaya yönlendirmiştir. Soğuk Savaş döneminde de Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin Çin yönünde icra edebileceği muhtemel operasyonlar için bir ileri üs konumunda olmuştur (Weitz, 2008, s. 102). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kazakistan 03 Ocak 1992'de Çin ile diplomatik ilişki kurmuş ve ele alınan ilk konu sınır sorunu olmuştur.

Kazakistan, Çin Hükümeti'nin 8 Şubat 1995'te yaptığı bir açıklamayla Çin'den güvenlik garantisi almıştır. Sınır konusundaki farklılıklar ise 23 Kasım 1999'da imzalanan ortak bildiri ile aşılmıştır 10 Mayıs 2002'de sınırın işaretlenmesine yönelik iki taraflı protokol ve 20 Aralık 2006'da ise kapsamlı sınır anlaşması imzalanmıştır (www.kazembchina.org).

Sınır sorununun çözüme ulaştırılmasında etkili olan konulardan biri de Batı Çin ve Doğu Kazakistan'da görülen etnik azınlıkların durumudur. Çin açısından muhtemel tehlike, sınır bölgelerinde Tibet benzeri karışıklıklar çıkmasıdır. Çin'in Sincan bölgesinde bir milyonu aşkın Kazak nüfusu yaşamaktadır. Kazakistan sınırı içinde de yaklaşık 140.000 Uygur bulunmaktadır. Her iki etnik grup ta gerginlik kaynağıdır. Bu anlaşmalar ile Çin'in Kazakistan'a göç etmek isteyen Kazak asıllı Çinlilere zorluk çıkarmaması ve Kazakistan topraklarında Uygur ayrılıkçı hareketlerine izin verilmemesi karara bağlanmıştır (Aitken, 2010, s. 224). Böylece geniş topraklarına rağmen az nüfusu bulunan ve etnik olarak Kazakların büyük

TASNİF DIŞI

çoğunluğu oluşturmadığı Kazakistan'da, ülke dışında yaşayan Kazakların anavatana dönmesine imkân yaratılmıştır.

Çin, Kazakistan'ın çok yönlü dış politikasının ana yönlerinden birini teşkil etmektedir. Kazakistan'ın Çin ile politik ve ekonomik ilişkilerine önem vermesinin iki ana sebebi mevcuttur: Birincisi; son dönemde üretimi artan ve hızla büyüyen Çin ekonomisi, Kazakistan'ın hammadde ihracatına dayanan ekonomisi için önemli bir pazardır. İkincisi; Çin'e karşı pasif bir politika izlenmesi sonucunda, büyümekte olan bu ülkenin politik ve ekonomik olarak Kazakistan'ın ulusal çıkarlarına ters düşecek şekilde genişleme olasılığıdır (Cohen, 2008, s. 91).

Ekonomik ve ticari ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda Kazakistan, Çin'in Orta Asya'daki en önemli ortağı konumundadır. 2005 yılında Çin ile Orta Asya arasında gerçekleşen 8,7 milyar dolarlık ticaretin yaklaşık 7 milyar doları Çin ile Kazakistan arasında yapılmıştır (Rumer, Trenin ve Zhao, 2007, s.171). 2010 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 20 milyar doları aşmıştır. 2015 yılında bu rakamın 40 milyar dolara çıkması hedeflenmektedir (www.silkroadintelligencer.com). 2010 yılı verilerine göre Çin,% 34,1 payla Kazakistan'ın ithalatında birinci, ihracatında ise %21,1 ile ikinci sıradadır. Ticarete yaşanan bu gelişmeyle Çin, Kazakistan'ın Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığının azaltılmasında da önemli rol oynamaktadır.

Ülke	İthalattaki Payı	Ülke	İhracattaki Payı
Çin	34,10%	AB	37,80%
AB	23,80%	Çin	21,10%
Rusya	18,70%	Rusya	4,90%
Ukrayna	4,80%	Türkiye	4,70%
Türkiye	3,00%	Kanada	4,60%

Tablo 11: Kazakistan'ın 2010 Yılı İthalat ve İhracat Ortakları

Kaynak:EUROSTAT,

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113406.pdf

Çin'in Kazakistan'ın çok yönlü dış politikasına en önemli katkısı enerji alanında gerçekleşmektedir. Çin, Kazakistan'daki önemli enerji sanayi yatırımlarını üstlenmekte ve Kazakistan'a mallarını dünya pazarlarına taşıyabileceği Rusya'ya alternatif bir ulaşım koridoru sağlamaktadır (Karaca, 2004, s.173). Böylece artan rekabet ile Kazakistan, ekonomisinin temelini oluşturan petrol ve doğal gazın çıkarılması, işlenmesi ve taşınması konularında ülkesine daha fazla yatırım çekme imkânı bulmaktadır. Enerji kaynakları üretiminde dünyada ilk ona girmeyi hedefleyen Kazakistan petrol ihracatını Rusya ve Basra Körfezi üzerinden gerçekleştirmektedir.

TASNİF DIŞI

Son yıllarda bu ihracat güzergâhlarına Çin de dâhil olmuştur (Zabortseva, 2012, s. 3). Çin'in devreye girmesi ile doğu istikametinde açılan ihracat güzergâhı Kazakistan'a, çeşitlilik yaratarak enerji talep güvenliğini artırma ve bu alanda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma imkânı sunmaktadır.

Çin Hükümeti, Güney ve Orta Asya'yı birbirine bağlayacak yol, liman ve boru hattı projelerine büyük miktarlarda yatırım yapmaktadır. Çünkü Çin'in bu bölgelerle artan ekonomik ilişkileri doğu-batı hattında yeterli kapasitede ve güvenli iletişim ve ulaştırma hatlarına ihtiyacı artırmaktadır (Marketos, 2009, s. 7). Atasu-Alashankou Petrol Boru Hattı Çin'in hem bu amaç doğrultusunda hem de enerji ihtiyacını karşılamak maksadıyla bölgede yaptığı yatırımlardan biridir. 2005 yılı Haziran ayında Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev ve Çin Başbakanı Hu Jintao arasında imzalanan stratejik ortaklık anlaşması ile geliştirilmesi kararlaştırılan bu hat üzerinden Çin'in Sincan bölgesine yılda 10 milyon ton petrol ihraç edilmesi hedeflenmiştir (Weitz. 2008, s. 110).

Atasu-Alashankou Boru Hattı vasıtasıyla Çin, 2006 yılından itibaren Kazakistan'dan petrol ithalatı yapmaktadır. 2006 yılında yıllık 2,2 milyon ton olarak gerçekleşen bu ithalat 2011 yılında 11 milyon tona çıkmıştır ve 2020 yılında 20 milyon tona ulaşması hedeflenmektedir (Reuters, 04 Ekim 2011). Kazakistan'ın 2020 yılı petrol ihracat hedefinin 110 milyon ton olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Kazakistan 2020 yılında petrol ihracatının yaklaşık % 20'sini Çin'e yapacaktır (<http://www.universalnewswires.com>).

Çin'in enerji alanında yaptığı bu tür yatırımlarla Kazakistan ekonomisine ve Kazakistan'ın çok yönlü dış politikasına katkısı büyüktür. Nitekim 2006 yılında Çin'e düzenlenen ziyarette Nazarbayev ve Hu Jintao Kazakistan ile Çin'in her alanda iş birliğine vurgu yapan bir ortak bildiri açıklamışlardır. Bu bildiride Hu Jintao Çin'in Kazakistan ekonomisine zarar verecek her türlü adımdan kaçınacağını belirtmiştir (Yermukanov, 2007, s. 14). Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Kazakistan ile Çin arasındaki ilişkilerin sorunsuz olduğu düşünülmemelidir. Özellikle Çin'in Kazakistan'da yürüttüğü enerji projelerinde çalışmak üzere kaçak yollarla ülkeye giren Çin vatandaşları ve iki ülke arasında gerçekleşen ticarete meydana gelen dengesizlik neticesinde Kazakistan üretiminin ülke içi pazarda Çin mallarına karşı rekabet gücünü yitirmesi, olumlu yönlerini belirttiğimiz son dönem Kazakistan-Çin ilişkilerindeki sorunlardır.

c. Kazakistan-Çin İlişkilerinde Güvenlik Sorunları

Kazakistan Asya'nın merkezinde coğrafyasının sağladığı imkânları kullanarak bağımsızlığını pekiştirmeye çalışmaktadır. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgede oluşan boşlukta Kazakistan'ın Rusya ve Çin'in arasında kalması da çeşitli güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Çin, büyük nüfusu, gelişen ekonomisi, ucuz malları sayesinde arttırdığı ihracatı, nükleer gücü ve çok kutuplu dünya düzeni politikası ile Kazakistan'ın bölgedeki en önemli iki sınır komşusundan biridir.

Çin'in Kazakistan'daki varlığı ulusal güvenlik açısından değerlendirildiğinde, bu duruma karşı hükümetin ve halkın tutumunda olumsuzluklar da görülmektedir. Kazakistan açısından Çin'in yarattığı en önemli güvenlik sorunu Çin'in bölgedeki demografik ve ekonomik genişlemesidir. Çin'in Kazakistan'a sınır olan Sincan eyaletinde son yıllarda Han Çinlilerinin hükümet tarafından planlı olarak bu bölgeye yerleştirilmesinin de bir sonucu olarak önemli miktarda nüfus artışı meydana gelmiştir. Bu durum bu bölgeden Kazakistan'a yasal ve yasadışı işçi göçünü de arttırmaktadır (Syroezhkin, 2011, s. 18,19). Kazakistan petrol endüstrisinde çalışan Çinli nüfusun artan miktarı da göz önünde bulundurulduğunda bu durum ülkede rahatsızlık yaratmaktadır.

Çin, gücü arttıkça komşuları üzerinde onların topraklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmek için baskı yaratmaktadır. Nitekim 2009 yılı sonlarında Kazakistan'dan bir milyon hektarlık bir alanda Çinli çiftçilerin tarım yapmaları için izin verilmesini istemiştir. Bu talep, hektar başına 15 Çinli gelmesi durumunda 15 milyon Çin nüfusunun ülkeye gireceği ve bunun Kazakistan'da bağımsızlığı azaltıcı bir unsur olacağı değerlendirilerek aşırı tepkilere sebep olmuştur (Bhadrakumar, 2009).

Kazakistan Çin ilişkilerinde diğer bir sorun Kazakistan'da artan Çin yatırımlarıdır. Çin bu yatırımları, otoriter bir rejimle yönetilen, yolsuzluk sorununun büyük boyutta olduğu Kazakistan'da bir politik araç olarak kullanmaktadır. Çin ekonomik gücünden istifade ederek devlet eliyle yapacağı dış yatırımlarda yardımları ve ödeme kolaylığı sağlanan dış borçları kolaylaştırıcı bir unsur olarak kullanmaktadır. Bu süreç şu şekilde gerçekleşmektedir:

- Yatırım yapılacak ülkenin otoriter devlet başkanına dış yatırımın kabulü karşılığında yardım ya da ödeme kolaylığı sağlanmış borç teklif edilmektedir.

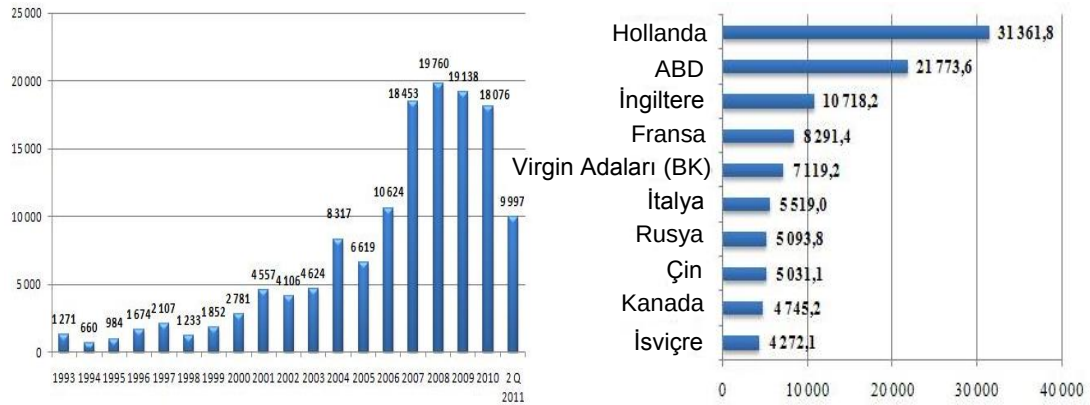
TASNİF DIŞI

- Yatırım ve yardımın hangi miktarda olacağı belirlendikten sonra, yatırım yapılan ülkenin otoriter devlet başkanı gelen yardımı destekçileri ve yönetimdeki koalisyon arasında paylaştırarak iktidarını güvence altına almaktadır (O'Neill, 2011, s.10).

Kazakistan'da bağımsızlıktan bugüne kadar Nazarbayev'in iktidarda olduğu ve ülkede otoriter bir yönetim sergilediği göz önünde bulundurulursa ülkeye giren Çin yatırımlarında bu sürecin işlediği değerlendirilebilir. Nitekim 2001 yılında petrol gelirleri ile ilgili olarak Nazarbayev hakkında yolsuzluk iddiaları gündeme gelmiş ve yabancı şirketlerden rüşvet alındığı ileri sürülmüştür (Alkan, 2011, s.97).

Doğrudan dış yatırımların ülke ekonomisine olumlu katkıları bulunmaktadır. Kazakistan'da son yıllarda GSYH'da meydana gelen artışta bu yatırımların payı büyüktür. Ancak yatırımların üretime yönelik farklı sektörlerde değil de tamamen enerji endüstrisinde yoğunlaşmış olmasının ekonomik kalkınmaya olumsuz etkileri bulunmaktadır (Aizhan ve Makaevna, 2011, s.415). Bununla birlikte enerji kaynakları açısından zengin Kazakistan'ın getirimci devlet haline gelmesi ve otoriter bir yönetimin mevcut olması, Nazarbayev sonrasında ülkede enerjinin getirisinin paylaşılmasına yönelik politik istikrarsızlığa sebep olabileceği değerlendirilmektedir

Kazakistan'a 1993 ve 2011 yılları arasında toplam 136 milyar dolar dış yatırım gerçekleştirilmiştir. Çin'in bu yıllar arasında yaptığı toplam yatırım 5,031 milyar dolardır.

Grafik 3: Kazakistan'a Gerçekleştirilen Doğrudan Dış Yatırımlar 1993-2011

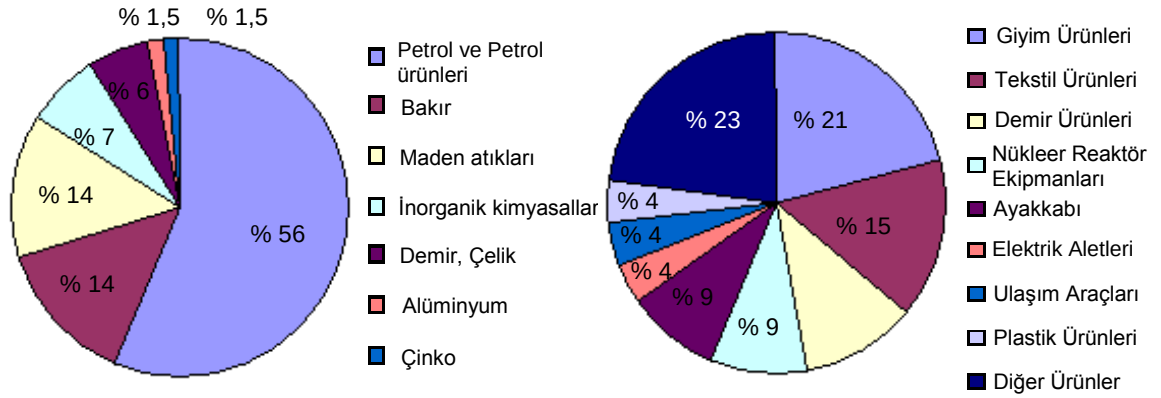
Kaynak: <http://www.invest.gov.kz/?option=content§ion=4&itemid=75>

Çin bu konuda ABD, AB ülkeleri ve Rusya'nın gerisindedir. Ancak Çin özellikle enerji alanında gerçekleştirdiği bu yatırımlara son dönemde hız kazandırmıştır. Yine de dış yatırımlar açısından bakıldığında Çin'in Kazakistan üzerinde bir ekonomik

TASNİF DIŞI

yayılma gerçekleştirdiği şeklinde bir değerlendirme yapılmamalıdır. Önemli olan bu yatırımların Kazakistan'ın ulusal çıkarlarına uygun olarak kullanılmasının sağlanmasıdır. Bu durumda esas sorun, Çin'in ekonomik genişlemesi değil, ülkenin ekonomik güvenliğini olumsuz etkileyecek anlaşmalar yapılmasına zemin hazırlayan yolsuzluk problemidir ((Syroezhkin, 2011, s. 23).

Kazakistan ve Çin arasında gerçekleşen ticari ilişkilerde göze çarpan husus ithal ve ihraç edilen malların içeriğidir. Kazakistan Çin'den ağırlıklı olarak tüketim malzemeleri ve emek yoğun ürünler ithal etmektedir. Buna karşılık Çin'e gerçekleştirdiği ihracat ise neredeyse tamamen hammadde üzerinedir (Wu ve Chen, 2004, s.1065).

Grafik 4: Kazakistan'ın Çin'e İhracatı (2010) Grafik 5: Kazakistan'ın Çin'den İthalatı (2010)

Kaynak: Kazakistan İstatistik Ajansı

Bu Kazakistan'da ülke ekonomisine katma değer sağlayacak üretim sektörünün gelişmesi açısından olumsuz bir durum yaratmaktadır. Bunun yanında Çin'den ithal edilen ucuz mallar karşısında ülkenin yerli üretim sektörleri rekabet gücünü yitirmekte ve Kazakistan'da sanayileşmenin gelişmesi de bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Kazakistan geniş topraklarına rağmen az nüfusu ile Çin ve Rusya ile ilişkilerinde güvenlik sorunlarına yol açabilecek dengesizliklerle karşılaşmaktadır. Çin'in devlet şirketleri vasıtası ile gerçekleştirmek istediği ve bu yönde önemli mali kaynaklar sunduğu projeler ve yukarıda açıklanan ekonomik dengesizlikler sebebi ile Kazakistan üzerinde büyük baskı yaratması söz konusudur. Bu sebeple Kazakistan ülke ekonomisinin ne kadarını Çin yararına geliştirmesi konusunda karar alırken, kendisi fayda sağlasa da bu duruma şüphle yaklaşmaktadır (Aitken, 2010,

s. 236). Çünkü Çin'in ekonomik büyümesiyle birlikte artan enerji ihtiyacı neticesinde enerji kaynakları açısından zengin Kazakistan üzerinde zamanla daha baskıcı bir tutum izlemesi de değerlendirilmesi gereken bir durumdur.

ç. Çin'in Artan Enerji İhtiyacı

Uluslararası ilişkiler alanında enerji güvenliği, devletlerin enerji ihtiyacını yeterli ve güvenilir kaynaklardan sabit fiyatlarla karşılayabilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Son yıllarda ekonomik gücü ve büyümesi artan yeni büyük devletlerin ortaya çıkmasıyla, dünya enerji pazarında büyük bir canlanma meydana gelmiş ve bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarında enerji en fazla ön plana çıkan unsur olmuştur. Aynı zamanda politik bir araç olarak da kullanılan petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları, enerji tüketicisi olan ülkelerin ekonomi politikalarında önemli yer tutmaktadır (Koolae ve Tishehyar, 2009, s. 268). Bu doğrultuda dünya enerji pazarında en büyük tüketicilerden biri olarak ortaya çıkan Çin için enerji tedarik kaynaklarını güvence altına almak, ekonomik büyümesinde sürdürülebilirliği sağlaması adına önem arz etmektedir.

Çin'de 1978 yılından sonra ekonomik alanda dünyaya açılma konusunda önemli adımlar atılmıştır. İlerleyen yıllarda ekonomik atılımları güçlendirmek adına önemli politik girişimler olmuş ve piyasa ekonomisine yönelik reformlar yapılmıştır. Çin'in yeni hükümeti Deng'in yüce önder olarak atandığı 1978 yılı sonundaki XI. Parti Kongresi genel kurulunda Açık Kapı politikasını resmen yürürlüğe koymuştur (Becker, 2007, s.27). Böylece Çin' in kapıları yabancı yatırıma ve yatırımcılara açılmıştır. Bankacılık alanında yapılan düzenlemeler ve yabancı yatırımcıların güven duymalarını sağlayacak reformlar, Çin'in belli bölgelerine ciddi para akışını başlatmıştır. En son 2001 yılında Çin, Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasıyla birlikte enerji açısından kendine yetmeyen bir konuma gelmiştir.

2011 yılında dünya petrol ticaretinde % 2,2 oranında bir artış meydana gelmiştir. Çin petrol ithalatında meydana gelen % 14,6 artışla bu değişime en fazla katkı yapan ülkedir. Petrol ihracatında ise en fazla artış % 7,2 ile eski Sovyetler Birliği ülkelerinde gerçekleşmiştir (BP Statistical Review of World Energy, 2011, s. 3). Çin'in petrol tüketimi 2010 yılında 2009 yılına göre % 10,4 artarak yılda 428,6 milyon tona ulaşmıştır. Bu tüketimle Çin dünya petrol tüketiminin % 10,6'sını gerçekleştirerek ABD'nin ardından ikinci sırada yer almaktadır. Doğal gaz tüketimi ise 2010 yılında %21,8 artarak yıllık 109 milyar m³ olmuştur.

TASNİF DIŞI

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Petrol (milyon ton)	228,4	247,5	271,7	318,9	327,8	351,2	369,3	376	388,2	428,6
Doğal Gaz (milyar m ³)	27,4	29,2	33,9	39,7	46,8	56,1	70,5	81,3	89,5	109
GSYH'da Artış (%)	8,3	9,1	10	10,1	11,3	12,7	14,2	9,6	9,2	10,4

Tablo 12: Çin'in 2001-2010 Yılları Petrol ve Doğal Gaz Tüketimi ve GSYH'sında Meydana Gelen Artış

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2011, Dünya Bankası.

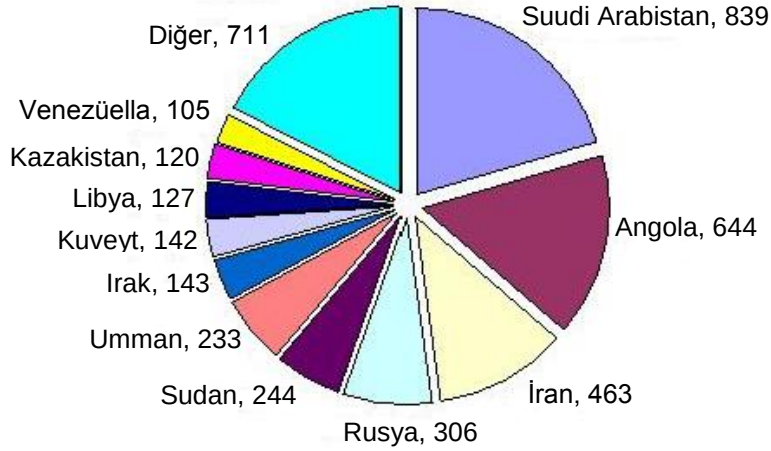
Çin'in ekonomisinde meydana gelen büyüme ile birlikte enerji kaynakları tüketimindeki artış giderek enerji kaynakları açısından dışa bağımlı hale gelmesine sebep olmaktadır. Çin 1993 yılından itibaren petrol ithalatçısı konumundadır. 2010 yılında Çin 234,6 milyon ton ham petrol ithal etmiştir (BP Statistical Review of World Energy, 2011, s.19). Petrol tüketiminin 2020 yılında 500 milyon tonu bulacağı, buna karşılık ülke içi üretimin en fazla 190-210 milyon ton civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu durumda 300 milyon ton petrol ithalatı yapmak zorunda kalacak olan Çin'in 2020 yılında petrol konusunda % 60 oranında dışa bağımlı hale gelmesi söz konusudur (Liu ve Jiang, 2009, s. 87).

Çin'in enerji kaynakları açısından dışa bağımlılığı ekonomik güvenliğini olumsuz etkilemektedir. 2009 yılında yapılan toplam 203,7 milyon ton petrol ithalatının büyük bölümü Orta Doğu ve Afrika'dan gerçekleştirilmiştir. İthalatın bir kısmı boru hatları vasıtasıyla ve karadan diğer vasıtalarla taşınmaktadır. Ancak yine de Çin'in ithal ettiği petrolün % 80'i deniz yoluyla ülkeye gelmektedir (Erickson ve Collins, 2010, s. 90). Bu durum Çin'in petrol ithalatında önemli riskleri beraberinde getirmektedir. Basra Körfezi'nden Tayvan Boğazı'na kadar olan bölgenin ABD kontrolünde olması en önemli engel olarak görülmektedir. Özellikle dünyanın en kritik deniz yollarının başında gelen Malakka Boğazı'nda Tayvan konusunda oluşabilecek bir ÇHC-ABD gerginliğinde petrol akışının kesilebilecek olması Çin'i enerji güvenliği açısından tedirgin etmektedir (Karaca, 2008, s. 91).

Bu sebeple Çin askeri açıdan kara gücü olmanın yanında deniz gücü olan bir ülke olarak da kendini göstermek istemektedir. Çinli uzmanlar bu güvenlik problemine diğer bir alternatif olarak da, boru hatlarına yapılacak ilave yatırımları gündeme getirmektedirler. Böylece Rusya ve Kazakistan'a inşa edilecek ilave

TASNİF DIŞI

hatlarla Malakka Boğazı'na alternatif yaratılacak ve bu bölgede olası bir çatışmada akışın devamı sağlanabilecektir (Erickson ve Collins, 2010, s. 90).

Grafik 5: Çin'in 2009 Yılında Petrol İthal Ettiği Başlıca Ülkeler (Bin varil/gün)
Kaynak: www.chinaoilweb.com

Çin 2009 yılında Suudi Arabistan'dan 41,8 milyon ton, Angola'dan 32,1 milyon ton, İran'dan 23,1 milyon ton, Rusya'dan 15,3 milyon ton ve Kazakistan'dan 6 milyon ton petrol ithal etmiştir (www.chinaoilweb.com). Rusya ve Kazakistan'ın Çin'in petrol ithalatındaki payı %10'a yakındır. Çin enerji güvenliğini sağlamak ve deniz yollarına olan bağımlılığını azaltmak için, Kazakistan ve Rusya ile yeni boru hattı anlaşmaları yaparak bu payı arttırmayı hedeflemektedir.

Enerji kaynaklarının taşınması konusunda Rusya ve Orta Asya ülkeleri ile yeni taşıma hatları projelerini hızlandırmak Çin'in enerji güvenliği açısından faydalıdır. Bununla eş zamanlı olarak ASEAN ülkeleri ile ilişkilerin pekiştirilmesi Malakka Boğazı'nın güvenliğinin sağlanması açısından önemlidir (Liu ve Jiang, 2009, s. 91). Çin'in kendi enerji güvenliği açısından atmak zorunda kaldığı bu adımlar, Kazakistan adına da sahip olduğu kaynakları Çin ve Güneydoğu Asya ülkelerine pazarlamasına imkân sağlayacaktır. Kazakistan'ın Hazar Bölgesi'nde bulunan petrol sahalarının üretiminin artmasıyla Çin'e gerçekleştireceği ihracatın da artacağı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Rusya, Kazakistan ve Çin arasında enerji güvenliği açısından ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık bu ülkelerin ortak çıkarına olan iş birliğini de beraberinde getirmektedir. Çin'in artan enerji ihtiyacı ile ortaya çıkan ve kazan kazan anlayışı ile iş birliğinin ön planda tutulduğu Kazakistan ile ilişkilerinde en önemli araçlardan biri de son dönemde enerji kulübü olması gündeme gelen Şanghay İş Birliği Örgütü'dür.

d. Çin'in Orta Asya Politikası ve Şanghay İş Birliği Örgütü

26 Nisan 1996 tarihinde Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında sınır güvenliğine yönelik imzalanan anlaşma neticesinde gerçekleştirilen ve Şanghay Beşlisi olarak adlandırılan oluşum, 2001 yılında Özbekistan'ın da katılımıyla adını Şanghay İş Birliği Örgütü olarak değiştirmiştir. ŞİÖ 2004 yılında BM'ye yaptığı başvuru neticesinde BM tarafından uluslararası örgüt olarak kabul edilmiştir (Karaca, 2008, 270-272).

ŞİÖ, 2005 yılında bölgede ve örgüt içinde meydana gelen gelişmeler neticesinde zorunlu bir genişleme sürecine girmiştir. Ancak Rusya ve Çin arasında üye olacak ülkeler konusunda çıkan anlaşmazlıklar, gözlemci üyelik statüsünü ortaya çıkarmıştır. Bu süreç sonunda Hindistan, Pakistan, Moğolistan ve İran'ın gözlemci statüsü ile örgüte üye olmaları neticesinde ŞİÖ, 37.306 milyon kilometre karelik yüzölçümü ve 2,5 milyarı aşan nüfusu ile dünya nüfusunun üçte birini kapsayan bir örgüt olmuştur. Bunun yanında Rusya ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi daim, üyesi olmaları ve Rusya ile Çin'in yanında Pakistan ve Hindistan'ın nükleer silahlara sahip olması ŞİÖ'yü önemli caydırıcılık gücü olan bir blok haline getirmektedir (Adıbelli, 2007, s.18,19).

Şanghay İş Birliği Örgütü'nün işlevi ve etkileri konusunda farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Bazı araştırmacılar Rusya ve Çin'in ŞİÖ'yü Orta Asya'daki ABD varlığını dengelemek amacıyla bir araç olarak kullanmak niyetinde olduğunu ileri sürmektedirler. Bazıları ise ŞİÖ'nün Soğuk Savaş sonrasında Asya'da oluşturulan en güçlü bölgesel örgüt olduğunu ve Orta Asya ülkeleri arasında istikrarın sağlanması için iş birliğini geliştirdiğini savunmaktadırlar (Wishnick, 2009, s. 19). Bu yorumların haklılık payı olmakla birlikte ŞİÖ'nün Çin'in Orta Asya'da varlığını arttırma ve bu bölge ile ilişkilerini geliştirmede kullandığı temel araç olduğu değerlendirilmektedir. Orta Asya ülkeleri arasında yaygın olan hem askeri hem de demografik açıdan Çin'in istilasına uğrama korkusu ve Çin'in ekonomik büyümesi karşısında bu ülkelerin Çin'in hammadde uzantısı haline gelme çekinceleri bunun temel sebebidir (Nogayeva, 2011, s. 244).

Çin'in bu tutumu Orta Asya ülkelerinin dış politikalarına da olumlu yansımaktadır. Çin önemli gücü ve bölgedeki etkinliği ile diğer büyük güçlere karşı bir denge unsuru olmakta ve Orta Asya ülkelerinin çok yönlü dış politikalarına da katkı sağlamaktadır. ŞİÖ'nün, Çin'in girişimiyle "Şanghay Ruhü" adı altında başlatılan, ulusların eşitliğine, egemenliğine ve iç işlerine karışmamaya dayanan

politikası, kuruluşlan karşılıklı ilişkilerde, bu ülkelere güvenlik garantisi vermektedir (Rumer, Trenin ve Huasheng, 2007, s.161, Adıbelli, 2007, s. 17). Çin bu tavrı ile enerji kaynakları açısından zengin bu bölge ülkeleri ile bire bir ilişkilerini de geliştirme imkânı bulmaktadır. Bu Çin'in enerji güvenliği kapsamında takip ettiği bir politikadır. Enerji kaynaklarına sahip ülkeler ile bire bir ilişkiler kurarak bu ülkeler üzerinde etkinliğini daha da arttırmaktadır. Böylece Çin bu ülkelerle enerji sektörüne yaptığı büyük miktarda yatırımlar karşılığında uzun süreli anlaşmalar yaparak, enerji kaynaklarını ve iletişim hatlarını yerinde satın almakta ve kendisine oluşabilecek fiyat şoklarına karşı da güvence sağlamaktadır. Bunun yanında Çin enerji kaynaklarına sahip ülkelere askeri teknoloji ve silah satışı da yapmaktadır. Orta Asya ülkelerine de ŞİÖ çerçevesinde yaptığı askeri yardımlar ve sınırları dışında görevlendirdiği askeri birlikler de bu kapsamda değerlendirilmelidir (Blank, 2005, s. 102).

ŞİÖ'nün üye ülkeleri arasında iş birliğinin artırılması konusunda enerji güvenliği ön plana çıkan hususlardan birini oluşturmaktadır. 2006 yılında örgütün Şanghay'da icra edilen zirvesinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin enerji politikalarının koordine edilmesi ve bölgesel iş birliğinin artırılması maksadıyla ŞİÖ bünyesinde bir enerji kulübü oluşturulması fikrini ortaya atmıştır (Matusov, 2007, s. 84). 2007 yılında Taşkent'te toplanan Başbakanlar zirvesinde Rusya'nın bu isteği tekrarlanmıştır. Rusya'nın böyle bir oluşumu talep etmesi farklı görüşlerle değerlendirilmiştir. Öncelikli olarak Rusya'nın bu oluşumla, Çin'in Orta Asya'da artan yatırım ve girişimleri sebebiyle bölgede enerji kaynakları üzerinde çıkabilecek bir çatışmanın önüne geçmek istediği ileri sürülmektedir (Blagov, 2007). Diğer bir değerlendirme ise Rusya'nın OPEC benzeri bu oluşumla bölgedeki enerji arzını ve enerji kaynakları fiyatlarını kontrol altına almak istemesidir (Cutler, 2011). 2007 yılında Bişkek'te toplanan ŞİÖ zirvesine Türkmenistan'ın da davet edilmesi Rusya'nın enerji alanında oluşturmaya çalıştığı bu yapılanmanın bir sonucu olarak görülmektedir (Karaca, 2008, s. 280).

ŞİÖ üye ülkeleri açısından enerji güvenliği kavramının aynı anlamı ifade etmemesi bu oluşumun OPEC benzeri bir oluşum olması önündeki en büyük engeldir. Çin enerji güvenliği enerji kaynaklarının temin edilmesi yani arz güvenliğinin sağlanması açısından değerlendirmektedir. Bu sebeple 2011 yılında Astana'da icra edilen örgütün 10'uncu kuruluş yıldönümü toplantısı sonuç bildirisinde ŞİÖ bünyesinde oluşturulacak bir enerji kulübünden ziyade, enerji alanında örgütün temel prensip ve görevleri ile uyum içinde olan tüm ülke ve

organizasyonlara açık bir mekanizma oluşturulmasına değinilmiştir (<http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=294>).

Ancak yine de ŞİÖ içerisinde gözlemci ülkeler de göz önünde bulundurulduğunda Rusya, Kazakistan, İran ve Özbekistan gibi üretici ülkelerle, Çin, Hindistan ve Pakistan gibi tüketiciler arasında arz ve talebe yönelik iş birliğini geliştirecek bir mekanizmanın kurulması bütün üye ülkelerin yararınadır. Bunun yanında meydana getirilecek bu mekanizma ile örgütün bölgede enerji alanında etkin tek unsur haline getirilmesi, başka bir gücün örgüt sınırları içinde etkili olmasının engellenmesi hedeflenmektedir (Karaca, 2008, s. 284).

ŞİÖ çerçevesinde enerji güvenliğine yönelik atılan bu adımların olumlu yansımaları Çin ve Rusya arasında iş birliğinin artması sonucunda görülecektir. Kazakistan enerji kaynaklarına sahip toprakları ve iki ülke arasındaki stratejik konumu ile bu iş birliğinin sağlanmasında önemli rol üstlenmektedir.

e. Çin-Rusya İlişkileri ve Kazakistan

Çin dünyada etkisini arttırmaya yönelik bir stratejiyi uygulamaya devam etmektedir. Bu doğrultuda takip ettiği dış politikanın hedefi her şeyden önce ekonomik gelişmesini güvence altına alacak koşulları yaratmak ve sürdürmektir. Bu sebeple Çin, kendi çevresinde refah seviyesi yüksek ve iyi komşuluk ilişkileri kuracağı bir bölge tesis etmek istemektedir. Bu bölge içinde kalan ülkelerin sahip oldukları enerji kaynakları Çin'in özel ilgi alanına girmektedir Çin, bu süreç içerisinde komşularını askeri güçten ziyade nüfus gücü ile de desteklediği ekonomik genişlemesi vasıtasıyla etki altına almayı hedeflemektedir. Bu da günümüzde Çin'in yumuşak gücü etkin olarak kullandığı şeklinde değerlendirilmektedir. Küresel bilgi çağında yumuşak gücün kaynakları, kültür, politik değerler ve diplomasi olarak tanımlanmaktadır. Başarı ölçütü ise kimin ordusunun kazandığı değil, kimin dünyaya kendini daha iyi ifade edebildiği şeklinde belirlenmektedir (Nye, 2005)

Çin günümüzde uluslararası ilişkilerde, geçmişten farklı olarak, askeri gücün belirleyici özelliğinin fazla olmadığını düşünmektedir. Ekonomik yeterlilik, dünya pazarlarında pay sahibi olabilmek, yeni teknolojileri kullanıma sunmak, doğal kaynaklar, yeterli ve kaliteli nüfus, sanayi üretimi ve finansal güç gibi etkenler çok daha fazla ön plana çıkmaktadır. Çin bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda, nüfus kalitesi ve doğal kaynaklar dışında diğer hepsinden tam not alacak konuma gelmiştir (Verlin ve İnozemtsev, 2011, s. 56). Bunun yanında Çin, son dönemde sık sık dile getirdiği "Sorumlu Güç", "Yeni Güvenlik Konsepti", "Barışçıl Yükseliş ve

TASNİF DIŞI

Kalkınma” ve “Uyumlu Dünya” gibi söylemleri uyguladığı iyi komşuluk politikası ile de desteklemektedir (Cho ve Jeong, 2008, s. 455). Çin böylece diplomatik alanda da çevresindeki ülkeleri, kendisinin bir tehdit olmadığı ve barışçıl bir dünya düzeni için mücadele ettiği konusunda ikna etmeye çalışmaktadır.

Çin uyguladığı bu politika ile bir dünya gücü haline gelmeyi ve bu konumunu muhafaza etmeyi hedeflemektedir. Bazı uzmanlar, Çin’in uyguladığı bu yumuşak güç politikası ile dünyayı barışçıl tutumuna ikna ederek, ekonomisinin ihtiyaç duyduğu kaynakları güvence altına almayı ve Tayvan’ı tecrit etmeyi hedeflediğini savunmaktadır (Pan, 18 Mayıs 2006).

Çin uyguladığı bu politikalarla bir süper güç olarak dünya sahnesine çıkmıştır ve ABD ile birlikte dünyadaki iki güçten biri olarak değerlendirilmesi söz konusudur. Ancak uzmanlar tarafından önümüzdeki on yılda dünyada ABD, AB ve Çin’den oluşan üç merkezin etkili olacağı değerlendirilmektedir. Bu merkezlerden hiç birinin kendi konumuna ve etki alanına tesir edebilecek yeni bir gücün ortaya çıkmasına olumlu yaklaşmayacağı düşünülmektedir (Verlin ve Inozemtsev, 2011, s. 57). Orta Asya enerji kaynakları göz önünde bulundurulduğunda ve bu bölgede bir etki sahası yaratma hedefi düşünüldüğünde, Çin ve Rusya arasında kurulan ilişkilerin değerlendirme ölçütlerinden biri de günümüzde ortaya çıkan bu durumdur. Özellikle enerji kaynakları üzerinde ortaya çıkabilecek bir mücadelede Çin’in sergileyeceği tutum bu ilişkilerin belirleyici unsurunu oluşturmaktadır.

Rusya ve Çin arasındaki ilişkiler öncelikli olarak iki tarafın da desteklediği çok kutuplu dünya düzeni görüşü üzerinde yaklaşma göstermektedir. Bunu yanında iki ülkenin ortak güvenlik çıkarları ve tehdit algılamalarındaki benzerlikler, son dönemde ilişkilerin olumlu gelişmesini sağlamaktadır. Terörizm ve kitle imha silahlarının yayılmasına karşı sergiledikleri ortak tavır, Çin’in Çeçenistan sorunda Rusya’yı desteklemesi, Rusya’nın, Çin’in Sincan ve Tibet’teki ayrılıkçı hareketlere karşı tutumuna arka çıkması ve Çin’in Tayvan’a karşı “Tek Çin” politikasını desteklemesi ilişkilerdeki yakınlaşmaya örnek teşkil etmektedir. Bunun yanında iki ülke de Kore Yarımadası’nda barış ve istikrarın sağlanması için çaba göstermektedir (Lo, 2004, s. 296).

İki ülke arasında ilişkilerin olumlu gelişmesinde diğer bir etken de Afganistan Harekatı sonrasında ABD’nin bölgede varlığını arttırması ve siyasal ve ekonomik olarak bölgeyi kontrol altına alma çabasında olmasıdır. Bölgedeki ABD varlığı Çin ve Rusya arasındaki yakınlaşmayı arttırmaktadır. Bunun iki sebebi mevcuttur: Birincisi;

TASNİF DIŞI

Çin'in uluslararası politikada savunduğı çok kutuplu sistem doğrultusunda ABD üstünlüğüne karşı bir ortak arayışdır. Çin bu sayede bölgesinde kendisine bir politik manevra alanı yaratmaya çalışmaktadır. İkincisi ise; ABD'nin tüm dünyaya ihraç etmeye çalıştığı liberal değerlerin uzun vadede Çin'in politik sistemine zarar verme olasılığıdır (Ong, 2009, s. 315). Benzer durum Rusya için de geçerlidir. Bu da realizmin savunduğı, hegemon güce karşı büyük güçlerin dengeyi sağlamak için bir araya gelmeleri fikrini desteklemektedir (Waltz, 1979, s. 121). Böylece Rusya ve Çin tarihi şartlar çok uygun olmasa da geçici bir ittifakta zorunlu olarak birleşmektedirler. Ancak bu durum müttefik olmaktan ziyade, iki ülkenin de çıkarlarına hizmet eden stratejik bir ortaklık olarak değerlendirilmektedir.

Bu durum son dönemde iki ülke arasında gerçekleşen ekonomik ve siyasi ilişkilerle kendini göstermektedir. 2005 yılında 29 milyar dolar olan iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2010 yılı Ekim ayında 46 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakamın 2012 yılı sonunda 56 milyar dolar olması beklenmektedir (Blagov, 2011). Çin Rusya'nın ihracatında % 5,3'lük payla, ithalatında ise %18,1 payla ikinci sıradadır ve dış ticarete toplam % 10 payla Rusya'nın AB'den sonraki en önemli ticaret ortağı konumundadır (<http://trade.ec.europa.eu>). Çin ve Rusya arasındaki siyasi ilişkiler ise özellikle Putin döneminden sonra hız kazanmıştır. 16 Temmuz 2001'de iki ülke arasında İyi Komşuluk ve Dostluk İş Birliği Anlaşması imzalanmıştır. 20 yıllık bu stratejik ekonomik iş birliği anlaşması Mao ve Stalin döneminden sonra en kapsamlı anlaşma olarak değerlendirilmiştir (Norling, 2007, s. 36). İki ülke arasında siyasi ilişkiler ŞİÖ çerçevesinde özellikle bölgede ABD'ye karşı tavır alınması şeklinde gelişme göstermiştir.

Bu gelişmelerle 2006 yılı Çin'de Rusya yılı ve 2007 yılı Rusya'da Çin yılı olarak ilan edilmiştir. Hu Jintao 2007 yılında Rusya ile dört alanda ikili ilişkilerin hızlandırılacağını belirtmiştir:

- Karşılıklı siyasi güvenin pekiştirilerek ülkenin temel çıkarlarını ilgilendiren sorunlarda karşılıklı anlayış ve desteğin sürdürülmesi.
- Karşılıklı yarar ve ortak kazanç ilkesi doğrultusunda iki ülke arasında ekonomi, ticaret, enerji, bilim ve teknoloji gibi alanlarda iş birliğinin hızlandırılması.
- İki ülke arasında kültürel alanlarda temas ve iş birliğinin geliştirilmesi.
- İki ülke arasında uluslararası ve bölgesel işlerdeki stratejik iş birliğinin güçlendirilmesi (Adıbelli, 2007, s.190).

TASNİF DIŞI

Son dönemde Çin ve Rusya arasındaki özellikle ŞİÖ çerçevesinde kurumsallaşan ilişkilerde meydana gelen bu olumlu gelişmelere rağmen, taraflar arasında ilişkilerin sorunsuz olduğu değerlendirilmemektedir. Chatham House Rusya ve Avrasya Programı Direktörü Bobo Lo'ya (2008, s. 178) göre Rusya ve Çin'in aralarındaki geliştirdikleri ilişkiye bakış açıları da farklıdır. Rusya, Çin ile geliştirdiği ilişkilerde ABD'ye karşı bir küresel manevra gücü kazanmak isterken, Çin bu ilişkilere küresel bir ortaklıktan çok herhangi bir ülke ile geliştirdiği ikili ilişkiler şeklinde bakmaktadır. Bu sebeple Çin Rusya'ya, Rusya'nın kendisine duyduğu kadar ihtiyaç duymamaktadır. Bu durumda Rusya ile Çin arasındaki ilişkiler Çin'in lehine asimetrik bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Diğer yandan iki ülke arasında sınır sorunları büyük oranda çözüme ulaştırılmış olsa da Çin'in büyük nüfusu ve Rusya'nın Çin ile sınırı olan bölgede seyrek nüfusunun bulunması iki ülke arasında ilişkilerdeki asimetrinin diğer bir boyutudur. Çin'den Rusya'nın bu bölgesine yaşanan göç Rusya açısından bir sorun olarak algılanmaktadır. Gelecekte Çin'de iç güç mücadelesi neticesinde meydana gelebilecek bir politik istikrarsızlığın yaratacağı ekonomik durgunluk bu göçün miktarını büyük boyutlara ulaştırabilecektir. Rusya'da ise ön plana çıkacak milliyetçi akımlar ve "Büyük Güç Olma" arzusu yönünde meydana gelebilecek gelişmelerin Çin'e yönelik algılamaları olumsuz yönde etkileyebilecektir (Lo, 2004, s. 300).

Günümüzde iki ülkenin de çıkarı doğrultusunda geliştirilen ilişkilerin gelecekte de stratejik gerginlik temelinde devam edeceği değerlendirilmektedir. Bu çerçevede taraflar arasında ciddi bir kriz yaşanmamakla birlikte, bugün tam olarak ifade edilmeyen karşıtlıkların zamanla daha belirgin hale gelmesi beklenmektedir. Bunun yanında özellikle enerji güvenliği alanında iki ülke arasında gelişen karşılıklı bağımlılık sebebi ile Çin ve Rusya'nın bir çatışma içine gireceği düşünülmemektedir (Lo, 2008, s.190-192).

Ancak Çin ve Rusya arasında stratejik gerginlik temelinde devam edeceği düşünülen ilişkilerin zamanla çekişmeye dönüşebilecek bir potansiyeli muhafaza ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Rusya, Çin'in bölgedeki etkinliğini kontrol etmek ve bölgeye özellikle iktisadi anlamda hâkim olmasını önlemek maksadıyla, Çin'i savunma ve enerji alanında kendine bağımlı hale getirmeye çalışmaktadır. Bunun yanında Rusya'nın AB ve NATO ile giriştiği iş birliğinin Çin-Rusya ilişkilerinin geleceğini etkileyeceği değerlendirilmektedir. ABD'nin tek kutuplu dünya görüşü, Japonya ve Tayvan' a yaklaşımı ve Batı'nın Çin'e uyguladığı silah ambargosu Çin'i Rusya'ya bağımlı kılan etkenlerdendir. Silah ambargosunun kalkması durumunda

TASNİF DIŞI

Çin ve Rusya arasında mevcut ayrışmanın daha da artması düşünülmelidir (Karaca, 2008, s. 162-166).

Rusya Çin'in en önemli silah tedarikçisi konumundadır. Çin'in ülke içi silah üretimi, kendi hava ve deniz kuvvetlerinin komşuları ile rekabet edecek şekilde donatılması için yeterli değildir. 1989 yılından beri Tiananmen olayları AB ve ABD tarafından uygulanan silah ambargosu, Çin deniz ve hava kuvvetlerinin ABD ve Fransa silah endüstrisi tarafında desteklenen Tayvan yönetimine karşı modernize edilmesinde tek seçenek olarak Rusya'yı bırakmıştır. Çin 1991-2010 yılları arasında gerçekleştirdiği konvansiyonel silah ithalatının % 90'ını Rusya'dan yapmıştır ve Rusya'nın silah ihracatında % 40 paya sahip olmuştur. Ancak 2006 yılından itibaren önemli bir düşüş meydana gelmiş ve Rusya'nın en büyük silah ithalatçısı olan Çin %10 payla, Hindistan ve Cezayir'in gerisinde kalmıştır (Jakobson, Holtom, Knox ve Peng, 2011, s. 14).

Çin'in Rusya'dan yaptığı silah ithalatındaki düşüşün sebeplerinden biri de 1991' den bu yana yaptığı ithalatı kendi çıkarına uygun amaçlarla sistematik hale getirmesidir. Çin Rusya'dan yaptığı ithalatla;

- Tamamlanmış silah sistemlerini temin etmeyi,
- Silah teknolojisi alanında teknik yardım almayı ve iş birliğini,
- Silah sistemlerinin lisanslı üretimini yapmayı,
- Kendi ürettiği silahların parçalarını temin etmeyi,
- Endüstriyel casusluğu hedeflemektedir (Cheung, 2009, s. 46,47).

Çin bu sayede silah üretiminde kendi kendisine yetecek teknolojiye sahip olmayı ve bu alanda dışa olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir. Çin'de meydana gelebilecek bu tür gelişmeler iki ülke arasında çatışmaya varabilecek hassasiyetlerin de mevcut olduğunun göstergesidir. Orta Asya iki ülke arasında mücadeleye sahne olabilecek bölgedir. Rusya bu bölgede nüfuzunu kaybetmek istemeyecektir. Kazakistan hem bölgedeki önemi hem de zengin enerji kaynakları ile bu bölgede Çin ve Rusya'nın karşı karşıya geldiği ülkelere birdir (Karaca, 2008, s. 168).

Çin ve Rusya arasındaki ilişkilerde önemli etkenlerden biri enerji güvenliği ve bu iki ülkenin Orta Asya enerji kaynaklarını kontrol altına alma doğrultusunda yürüttükleri politikalarıdır. Kazakistan geniş toprakları, zengin enerji kaynakları ve Çin

TASNİF DIŞI

ile Rusya arasında köprü niteliğinde olan jeopolitik konumu ile Çin-Rusya ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Kazakistan'da ekonomik ve siyasal açıdan etkinliğini arttıran ülkenin Orta Asya'da kontrolü büyük oranda ele alması söz konusudur. Rusya askeri gücü ve siyasi baskısı ile; Çin ise, ekonomik gücü ve Kazakistan'a yaptığı önemli yatırımlarla bu ülkede etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Çin ve Rusya arasında yaşanan bu enerji rekabeti ve iş birliği, Kazakistan'ın hem bir rekabet hem de bir iş birliği alanı olarak mütalaa edilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (Oğan, 2005).

Bu ilişki üçgeninde enerji güvenliği göz önünde bulundurulduğunda Çin'in artan enerji ihtiyacı sonucu ortaya çıkan aşırı talebi Rusya ve Kazakistan'ı bu konuda rakip iki ülke olarak karşı karşıya getirmektedir. Çin'in Kazakistan'a enerji alanında yaptığı yatırımlar ve geliştirilen boru hattı projeleri Rusya'nın dikkatini çekmektedir. Rusya, Çin ve Kazakistan arasında inşa edilen Atasou-Alashankou boru hattına, Omsk-Atasou hattı ile bağlanarak bu hat üzerinden Çin'e petrol ihracatı yapmaktadır (Korzhubaev, 2011). Bu durumda Çin'in Kazakistan'a olan ilgisi rekabetle birlikte enerji alanında iş birliğini de beraberinde getirmektedir. Kazakistan bu özelliği ile Çin ve Rusya arasında iş birliğini arttırıcı bir rol de üstlenmektedir.

Kazakistan için Rusya ve Çin bir birini dengeleyen iki büyük güç konumundadır. Kazakistan BDT, KGAÖ, AET gibi örgütlerle Rusya ile ilişkilerini geliştirerek Çin ile yaşayabileceği güvenlik sorunlarına karşı destek sağlamakta, Çin ile de enerji alanında kurduğu ilişkilerle bu konuda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır. Mevcut durum enerji güvenliği açısından üç ülkenin de çıkarlarına uygun bir ortam yaratmaktadır ve durum bu şekilde devam ettiği sürece enerji alanında iş birliğinin süreceği değerlendirilmektedir.

Kazakistan'ın uyguladığı çok yönlü dış politikanın etkinliği ve bu politika doğrultusunda hayata geçireceği uygulamalar Çin-Rus ilişkileri açısından da belirleyici niteliktedir. Kazakistan'ın dış politikada bu iki ülkeden biri yönünde ağır basacak uygulamaları ilişkilerin boyutunu değiştirebilecek niteliktedir. Rusya'nın Avrasya Birliği projesi ile Kazakistan'ı kendine yaklaştırma çabaları devam etmektedir. Çin her ne kadar ekonomik çıkarları doğrultusunda bölgede çatışma ortamını istemese de, enerji kaynaklarına olan ihtiyacı doğrultusunda ulusal petrol şirketleri ve nüfus gücü ile Kazakistan üzerinde siyasi etkisini de arttırmaya çalışmaktadır (Nogayeva, 2011, s. 282).

TASNİF DIŞI

Kazakistan, uyguladığı çok yönlü politika vasıtasıyla, Rusya ve Çin arasında ekonomik karşılıklı bağımlılığın yarattığı iş birliği ile bölge kaynaklarını kontrol etmek için süregelen mücadele ikileminde devam eden ilişkilerde bir denge unsuru konumundadır. Kazakistan'ın çok yönlü dış politikası doğrultusunda ABD, AB, bölgedeki komşuları ve etkin uluslararası örgütlerle geliştirdiği ilişkiler bu dengenin muhafaza edilmesine katkı sağlamaktadır. Bunun yanında Hindistan ve Japonya'nın bölge enerji kaynaklarına olan ilgisi ve Rusya tarafından Çin'e karşı bir denge unsuru olarak ön plana çıkarılmaları söz konusudur.

Kazakistan'ın enerji kaynaklarını etkin bir araç olarak kullanarak ekonomik ve siyasi gücünü arttırmaya ve ulusal güvenliğini güvence altına almaya çalıştığı bölgede, Çin ve Rusya arasında dengeli, ancak bölgede meydana gelebilecek gelişmelere karşı hassas, ekonomik alanda iş birliğini ön plana çıkaran, ama bunun gerisinde bölgede siyasi üstünlüğü ele geçirme hedefini saklı tutan bir ilişki devam etmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Orta Asya zengin petrol ve doğal gaz kaynakları ile büyük güçlerin hâkimiyet mücadelesine giriştikleri bir alan olarak tekrar gündeme gelmiştir. Orta Doğu'nun istikrarsız yapısı ve son dönemde meydana gelen gelişmeler Orta Asya'yı enerji güvenliği açısından alternatif bir kaynak bölge olarak ön plana çıkarmıştır. Sovyetler Birliği döneminden kalan etkisi nedeniyle Rusya'nın arka bahçesi olarak kabul edilen bölgeye Çin'in ilgisi artan enerji ihtiyacından kaynaklanmaktadır. ABD'nin 2001 yılından sonra bölgedeki varlığını arttırması ve Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlamak amacıyla bölge ülkeleri ile kurduğu ilişkiler, Orta Asya'daki mücadelenin boyutunu genişletmektedir. Kazakistan Orta Asya'da bu mücadelenin merkezinde kalan ülkedir. Orta Asya'da süregelen ve Kazakistan'ın ulusal güvenliği ile yakından ilgili olan bu durum hedefleri ve kullanılan araçlar açısından incelenmiştir.

Enerji kaynaklarının ulusal güce etkisi göz önünde bulundurulduğunda, ülkeler için bu kaynaklara sahip olma hedefi realist bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Enerji kaynakları günümüzde ekonomik ve askeri gücün temel unsurunu oluşturmaktadır. Sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları Kazakistan'a, ekonomik güvenliğini garanti altına alma ve bölgede etkin bir güç olma imkânı sağlamaktadır. Ancak Kazakistan'ın bu gücü bölgede çok daha etkin olan Rusya ve Çin'in gölgesinde kalmaktadır. Bu sebeple Kazakistan, bölgesel güç olarak değerlendirilmemektedir. Realist bakış açısıyla bir değerlendirme yapıldığında Kazakistan'ın ulusal güvenliği bölgedeki güç dengesi ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple Kazakistan, sahip olduğu enerji kaynaklarını ekonomik gücünü arttırmanın yanı sıra bölgede Rusya ve Çin arasında güç dengesinin devamını sağlayacak bir diplomatik araç olarak da kullanma arayışındadır.

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardında dünya düzeninde bir kutup olma özelliğini yitirmiştir. Ancak Orta Asya'da tarihi, siyasi ve kültürel açıdan önemli bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle 2000 yılından itibaren ekonomisinde yaşanan pozitif gelişimle eski Sovyet alanında egemen güç olma statüsünü sürdürmeye çalışmaktadır. Rusya'nın kendi güvenlik çevresinde başka bir gücün varlığını kabul etmeyeceği ve bu doğrultuda gerektiğinde askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceği Gürcistan örneğinde görülmüştür. Bu doğrultuda uyguladığı Yakın Çevre Doktrini ve Avrasyacılık Politikası realist bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Rusya yakın çevresinde kontrolü elinde bulundurmak için enerji şirketlerini de etkin olarak kullanmaktadır.

TASNİF DIŞI

Diğer yandan Eski Sovyet alanında Rusya'nın egemenliğinin ekonomik anlamda sağlanması hedeflenmektedir. Bu sebeple Rusya'nın Orta Asya politikasında neoliberal uygulamalar da görülmektedir.

Çin ise, uyguladığı etkin kalkınma stratejisi ile son yıllarda bölgede ekonomik güç haline gelmiştir. Çin'in büyüyen ekonomisi ile birlikte artan enerji ihtiyacı doğal olarak Orta Asya enerji kaynaklarına yönelmesine sebep olmuştur. Enerji ihtiyacının sorunsuz karşılanması Çin'de ekonomik büyümenin ve rejimin devamı için bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu sebeple Çin ekonomik gücünü etkin şekilde kullanarak petrol ve doğal gaz kaynaklarına ulaşmayı hedeflemektedir.

Bunu yanında dış politikasında barışçı bir yaklaşımla hareket ederek Orta Asya ülkeleri ile dostane ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Böylece ekonomik unsurlara dayanan yumuşak gücü etkin olarak kullanmakta ve dış politikasında iş birliğine vurgu yapmaktadır. Çin, ülke içinde siyasi açıdan her ne kadar otoriter bir yönetim sergilese de dış politikada ekonomik güvenliğini garanti altına alacak neoliberal uygulamalara ağırlık vermektedir. Bu doğrultuda ulusal petrol şirketleri vasıtasıyla enerji alanında yatırımlar yapmakta ve ülkesine enerji akışını sağlayacak ulaştırma projeleri geliştirmektedir.

Bu uygulamalar Çin'in enerji kaynakları tedarikinde sürekliliği sağlama hedefinin bir parçasıdır. Çin'in enerji ihtiyacını karşılama konusunda karşılaşıcağı güçlükler ekonomik istikrarının bozulmasına ve ülkede siyasi sorunların ortaya çıkmasına sebep olabilecektir. Ortaya çıkabilecek böyle bir durum uyguladığı kalkınma stratejisi ile küresel güç olma yolunda ilerleyen Çin'in, enerji ihtiyacını karşılama konusunda daha saldırgan adımlar atmasına sebep olabilecektir. Bu sebeple Çin'in enerji güvenliğinde takip ettiği politikalar amaçları açısından realist, ortaya koyduğu uygulamalar açısından da neoliberal bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir.

Kazakistan geniş coğrafyası ve zengin enerji kaynakları ile Orta Asya'da en stratejik ülkedir. Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanmasının ardından çeşitli ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Kazakistan, bu sorunların çözülmesi ve ülkede istikrarlı bir yapının oluşturulması için, Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev önderliğinde, hem bölge ülkeleri ile hem de bölgede etkin devletlerle olumlu ilişkiler kurulmasını hedefleyen çok yönlü bir politika uygulamaktadır.

TASNİF DIŞI

Kazakistan bağımsızlığını kazanmasının ardından mevcut dünya düzenine uyum sağlayabilmek için siyasi, ekonomik ve jeopolitik alanda etkileri olan bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreç Kazakistan'ın bölgede etkin devletler, komşuları ve uluslararası örgütlenmelerle kurduğu ilişkiler çerçevesinde devam etmektedir.

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra karşı karşıya kaldığı en önemli sorun ekonomik açıdan Rusya'ya olan bağımlılığı olmuştur. Bunun yanında ülkedeki Rus nüfusunun yoğunluğu ve bu durumun Kazakistan üzerinde yarattığı baskı, bağımsızlığı ve ülkenin ulusal güvenliğini olumsuz etkilemiştir. Kazakistan, iki ülke arasında gerginlik yaratmadan bağımlılığını azaltabilmek için bölgede dengeli ve çok yönlü bir politika izlemektedir.

Kazakistan diğer dünya devletleri ile eşit şartlarda ilişkiler kurabilmek ve barışı hedefleyen bir ülke olduğunu uluslararası kamuoyuna duyurabilmek adına, topraklarındaki Sovyetler Birliği döneminden kalan nükleer silahlardan feragat etmiş, ülkesindeki nükleer silah depolarını kapatmış ve nükleer silahların azaltılması rejimine destek vermiştir. Bu yolla güvenlik için iş birliğini öngören yeni dünya düzeni içinde, bu süreci destekleyen bir ülke olarak diğer devletlere karşı saygınlığını arttırmaya ve içinde bulunduğu bağımsızlığını pekiştirme sürecinde kendisine destek yaratmaya çalışmıştır.

Diğer yandan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun oluşturulması aşamasında Orta Asya devletlerinin bu sürece dâhil olmasında önemli rol oynayarak eski Sovyet alanında meydana gelebilecek bir Slav-Müslüman çatışmasının önüne geçmeye çalışmıştır. BDT üyeliği ile siyasi güvenliğini sağlamaya çalışan Kazakistan, Kolektif Güvenlik Anlaşması ve bu anlaşma çerçevesinde oluşturulan örgütlenme ile askeri güvenliği için önemli bir adım atmıştır. Kazakistan için bağımsızlığın ilk on yılı ağırlıklı olarak Rusya ile sürdürülen ilişkilerle geçmiştir.

Kazakistan, 2001 yılından itibaren ABD'nin Afganistan Harekâtı ile bölgede varlığını arttırmasıyla Orta Asya'da etkili olmaya çalışan küresel güçler arasında dengeleyici bir politika yürütme yoluna gitmiştir. Şanghay Beşlisi'nin Şanghay İş Birliği Örgütüne dönüşmesi sayesinde Rusya ve Çin ile daha kurumsal bir yapı içinde ilişkiler kurmaya başlamıştır. Avrasya Ekonomik Topluluğu ile ülkenin ekonomik güvenliğinin arttırılması ve bölgesel iş birliğinin sağlanması hedeflenmiştir. NATO ile yürütülen iş birliği faaliyetleri ile Kazakistan ABD'yi Rusya ve Çin'e karşı bir denge unsuru olarak gündemde tutmuştur.

TASNİF DIŞI

Bunun yanında Kazakistan'ın 2010 yılında AGİT Dönem Başkanlığı görevini üstlenmesi, ülkenin uluslararası alanda itibarının artmasını sağlayan bir dış politika başarısı olarak değerlendirilmiştir. Kazakistan'ın AGİT Dönem Başkanlığı görevini üstlenmesi aynı zamanda Orta Asya'da güvenli, istikrarlı bir ortamın oluşması ve bölgenin ekonomik çekiciliğinin artmasında etkili olmuştur. Kazakistan'ın ekonomik ve siyasi alanda gerçekleştirdiği bu önemli atılımda sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının önemli rolü bulunmaktadır.

Kazakistan'ın enerji kaynaklarını ekonomik olarak değerlendirebilmesi için çevresindeki ülkelerle ilişki içinde olması gerekmektedir. Kara ülkesi olduğu için petrol ve doğal gazını tek başına dünya pazarlarına sunma imkânı mevcut değildir. Enerji kaynaklarının ihracatını büyük ölçüde Rusya üzerinden yapmakta ve bu durum Kazakistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını arttırmaktadır. Ancak son yıllarda Çin'in büyüyen ekonomisi ve artan enerji ihtiyacı ile bölgede önemli bir pazar olarak ortaya çıkması, Kazakistan için Rusya'ya alternatif olabilecek yeni ihracat güzergâhlarını ortaya çıkarmıştır. Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için Kazakistan'da yaptığı yatırımlar ve geliştirilen boru hattı projeleri Kazakistan ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır. Böylece Kazakistan sahip olduğu enerji kaynaklarını ekonomik güvenliği için daha etkin olarak kullanma ve bunlardan bir politika aracı olarak istifade etme imkânı bulmuştur.

Bu durum talep güvenliğini sürdürmek maksadıyla Orta Asya enerji kaynakları üzerindeki kontrolünü kaybetmek istemeyen Rusya ile enerji arz güvenliği için kaynaklarını çeşitlendirmek ve Orta Doğu'ya olan bağımlılığını azaltmak isteyen Çin'i karşı karşıya getirmektedir. Kazakistan'ın ulusal güvenliğini garanti altına almasının ön şartı, bölgede güvenli ve istikrarlı bir yapının tesis edilmesidir. Bu sebeple Kazakistan'ın enerji güvenliği bağlamında Çin ve Rusya ile sürdürdüğü ilişkilerin üç ülkenin çıkarına hizmet ettiği sürece güvenli ve istikrarlı bir şekilde devam edeceği değerlendirilmektedir. Enerji güvenliğinin bu ülkeler arasında yarattığı ekonomik karşılıklı bağımlılık bölgede iş birliğini ön plana çıkarmaktadır.

Kazakistan'ın bu ülkelerle olan ilişkisi tek tek ele alındığında Rusya'nın daha baskın olduğu göze çarpmaktadır. Kazakistan'ın Sovyetler Birliği döneminde Rusya ile aynı çatı altında olması ve tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan pek çok ortak noktası bulunması bunun temel sebebidir. Bunun yanında Sovyetler Birliği döneminden kalan taşıma altyapısı sebebi ile Kazakistan'ın enerji kaynaklarının ihracatında Rusya'ya olan bağımlılığı ve Kazakistan'da bulunan Rus nüfusu, Kazakistan'ın güçlü devletler ile dengeli ilişkiler kurulmasını hedefleyen dış

TASNİF DIŞI

politikasında Rusya'ya öncelik vermesine sebep olmaktadır. Rusya'nın, bölgede mevcut statüsünü sürdürme hedefi doğrultusunda uyguladığı ekonomik ve askeri politikalar göz önünde bulundurulduğunda bu durumun gelecekte de devam edeceği düşünülmektedir.

Rusya açısından bakıldığında ise Kazakistan enerji kaynaklarından çok jeopolitik konumu ile ön plana çıkmaktadır. Kazakistan, Rusya'nın yakın çevre doktrini çerçevesinde dış sınırlarının korunması açısından önem arz etmektedir. Kazakistan Afganistan kaynaklı köktendinci akımların, yasadışı uyuşturucu ve silah ticaretinin önlenmesinde ve Rusya'ya güneyden gelebilecek askeri tehditlere karşı kalkan konumundadır. Diğе yandan da Rusya'nın Orta Asya'ya açılan kapısı niteliğindedir. Bu sebeple başka bir gücün Kazakistan'da etkin olması Rusya'nın çıkarlarına ters düşmektedir.

Rusya, Çin ya da ABD'nin Kazakistan'ın enerji kaynaklarını kontrol altına alarak etkinliğini arttırmasına olumlu bakmamaktadır. Bu sebeple Kazakistan ile yeni boru hattı projeleri geliştirerek ve mevcut hatların kapasitelerini arttırma yoluna giderek Kazakistan'ın enerji kaynakları ihracatındaki mevcut konumunu devam ettirmeye çalışmaktadır. Bunun yanında Kazakistan ile iş birliğini arttırmayı hedeflemekte, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ile askeri açıdan, Avrasya Ekonomik Topluluğu bünyesinde oluşturulan gümrük birliği ile de ekonomik açıdan Kazakistan'ı kendisine tabi kılmaya çabalamaktadır. Buna karşı Kazakistan'ın Çin ya da ABD gibi başka bir güçle yakınlaşması Rusya'nın Kazakistan'a ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulamasına sebep olabilecektir. Bu sebeple Kazakistan gelecekte de kendi ekonomik güvenliğini göz önünde bulundurarak Rusya'nın bölgedeki politikalarına destek veren tutumunu sürdürecektir.

Kazakistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını arttıran diğеr bir durum da Hazar'ın statüsü sorunudur. Kazakistan'ın enerji kaynakları büyük oranda Hazar Havzası'nda bulunmaktadır. Hazar üzerinden gerçekleştirilecek projelerle Kazakistan'a alternatif ihracat güzergâhları sağlanması mümkündür. Ancak mevcut statü sorunu bölgeye yabancı yatırımların yapılmasını ve projelerin geliştirilmesini kısıtlamaktadır. Rusya bu durumu kendi lehine kullanmakta ve Kazakistan üzerinde bu yolla baskı yaratmaktadır.

Enerji kaynaklarının ihracatında Rusya'ya alternatif olan ve bölgede ekonomik açıdan etkinliğini arttırmaya çalışan diğеr ülke ise Çin'dir. Çin Kazakistan ile ilişkilerinde ekonomik gücünü etkin olarak kullanmaktadır. Bunu yanında karşılıklı

TASNİF DIŞI

fayda ve eşitlik ilkesine dayanan ve ülkelerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini temel alan dış politika prensipleri ile olumlu bir görüntü yaratmaya çalışmaktadır. Kazakistan son dönemde Çin'in Orta Asya'daki en önemli ticari ortağı haline gelmiştir.

Kazakistan zengin enerji kaynakları ve geniş coğrafyası ile Çin için bir hayat alanı niteliğindedir. Çin, artan enerji ihtiyacı neticesinde enerji arz güvenliğini sağlamak maksadıyla ithalat kaynaklarını çeşitlendirmek istemektedir. Çin, enerji kaynakları ithalatını büyük oranda deniz yolları ile gerçekleştirmektedir. Bu güzergâhta bulunan deniz yollarının ABD kontrolünde olması ve Tayvan Sorunu sebebi ile Malakka Boğazı gibi kritik bir geçiş noktasında meydana gelebilecek tıkanmalar, Çin'in enerji güvenliği için önemli risk yaratmaktadır. Bu sebeple sınır komşusu olan Kazakistan, Çin için güvenli bir ithalat kaynağıdır. Bunun yanında Çin, Kazakistan ile iyi ilişkiler kurarak Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan bir milyonu aşkın Kazak nüfusunun bu bölgedeki ayrılıkçı hareketlere destek vermesine engel olmaya çalışmakta ve Kazakistan ile geliştirdiği ticari ilişkiler ve ortak projelerle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin ekonomik olarak kalkınmasını hedeflemektedir.

Çin, her ne kadar Kazakistan'a yaptığı önemli yatırımlarla ve enerji kaynakları ihracatında alternatif ve önemli bir pazar olmasıyla, Kazakistan ekonomisine olumlu katkıda bulunsa da, Kazakistan ve Çin arasında güvenlik sorunlarının mevcut olduğu değerlendirilmektedir. Öncelikli olarak Çin'in bölgedeki ekonomik ve demografik genişlemesinin Kazakistan'ın ulusal güvenliği için olumsuz bir durum yarattığı düşünülmektedir.

Çin'den Kazakistan'a gerçekleşen yasal ve yasa dışı işçi göçü Kazakistan'da tepkilere neden olmaktadır. Diğer yandan Çin'in ucuz malları karşısında Kazakistan'ın yerli üretimi rekabet gücünü yitirmekte ve ülke ekonomisine katma değer sağlayacak üretim sektörü bundan olumsuz etkilenmektedir. Çin enerji alanında yaptığı yatırımları Kazakistan'a karşı bir politika aracı olarak da kullanmaktadır. Otoriter bir rejimle idare edilen ve siyasal sistem içinde dengenin petrol ve doğal gazdan sağlanan getirimin seçkinler arasında paylaşılması ile sağlandığı Kazakistan'da Çin yatırımlarının yolsuzluğu arttırıcı bir etkisinin de olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Kazakistan'ın ulusal güvenliği açısından önemli olan konulardan biri de Çin ve Rusya arasında gelişen ilişkilerin ne şekilde devam edeceğidir. Rusya ve Çin'in, çok

TASNİF DIŞI

kutuplu dünya düzenini savunmaları, ABD'nin bölgedeki varlığını engellemek istemeleri, ortak noktalarda buluşmalarını sağlamaktadır. Enerji güvenliği açısından da ekonomik olarak içinde bulundukları karşılıklı bağımlılık durumu iki ülke arasında iş birliğini ön plana çıkarmaktadır. Şanghay İş Birliği Örgütü iki ülke arasında yakınlaşmayı arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İki ülke arasında son dönemde artan ticaret hacmi ekonomik alanda da iş birliğinin arttığını göstermektedir.

Bunun yanında Rusya ve Çin'in ekonomik ve siyasi olarak Orta Asya'da bir egemenlik mücadelesi içinde oldukları göz önünde bulundurulmalıdır. Enerji kaynakları ülkelerin ekonomik, siyasi ve askeri güçlerine önemli katkı yapmaktadır. Devletlerin bu kaynakları ekonomik, siyasi ve askeri güçlerini arttırmakta kullandıkları gibi, bu kaynakları elde etmek için de her an ekonomik, siyasi ve askeri güçlerini kullanabilecekleri düşünülmektedir. Bu sebeple enerji güvenliği kavramı günümüzde dünyada artan karşılıklı bağımlılık olgusu ile her ne kadar iş birliğini gerektiren bir kavram olarak değerlendirilse de çatışmayı ve güç mücadelesini her zaman gündemde tutmaktadır.

Bu sebeple Çin'in ekonomik büyümesi ile enerji ihtiyacının daha da artması, Rusya'da milliyetçi akımların daha baskın hale gelmesi, Çin'e ABD ve Batı tarafından uygulanan silah ambargosunun kalkması gibi gelişmeler Çin ve Rusya arasında bir ayrışmayı da beraberinde getirebilecek niteliktedir.

Orta Asya'da Çin ve Rusya arasında yaşanacak ve çatışmaya dönüşebilecek bir ayrışmanın, Kazakistan'ın ulusal güvenliği açısından da olumsuz sonuçlar yaratacağı değerlendirilmektedir. İki ülke arasında sıkışmış olan Kazakistan'ın bu ülkelerle geçmişte yaşadığı sınır ve toprak sorunları, demografik problemler ve ekonomik olarak bu ülkelere olan bağımlılığı ulusal güvenliğine yönelik tehditler olarak tekrar gün yüzüne çıkacaktır. Bunun yanında enerji kaynaklarından elde ettiği gelirin azalması ile Kazakistan'ın ekonomik güvenliği de tehdit altında kalacaktır.

Diğer yandan Orta Asya'nın ekonomik olarak Çin'e bağımlı hale gelmesi Rusya'nın Çin'e karşı tutumunu değiştirebilecek niteliktedir. Rusya'nın Kazakistan başta olmak üzere Orta Asya devletlerini Çin'in Sincan Bölgesi'nde uyguladığı politikalara karşı tavır almaya zorlaması da dikkate alınması gereken bir seçenektir. Bu durum Kazakistan adına bölgesel iş birliği içinde devam eden ilişkilerin, gelecekte Rusya ya da Çin'den yana taraf olma gibi bir zorunluluğuna dönüşmesine

TASNİF DIŞI

sebepl olabilecektir. Bölgede bir kutuplaşma yaratacak bu durumun Kazakistan'ın bağımsızlığını olumsuz etkileyeceğı değerlendirilmektedir.

Bu sebeple bölgede Kazakistan, Rusya ve Çin arasında başta enerji güvenliğı konusu olmak üzere, ekonomik, siyasi ve askeri alanda iş birliğinin sürdürölmesinin Kazakistan'ın ulusal güvenliğı açısından en olumlu durumdur. Kazakistan'ın enerji kaynaklarından ekonomik fayda sağlayacak şekilde istifade edebilmesi bölgede güven ve istikrarın sağlanmasına bağlıdır.

Orta Asya'da güven ve istikrarın sağlanması ise bölgede etkili olmaya çalışan devletler arasında bir güç dengesinin olmasına ve bu dengenin devam etmesine bağlıdır. Kazakistan uyguladığı çok yönlü politika ile öncelikle kendi ulusal güvenliğini garanti altına almak amacıyla bu dengeyi muhafaza etmeye çalışmaktadır. Kazakistan'ın sahip olduğı enerji kaynakları ile stratejik konumu, Rusya ve Çin arasında bu dengenin sağlanması ve muhafaza edilmesi için dış politikasında kullanacağı en önemli araçtır.

6. KAYNAKÇA

Adıbelli, B. (2007). *Çin'in Avrasya Stratejisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat.

Address of H.E. Dr. Marat Tazhin, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan, at the OSCE Ministerial Meeting. 11 Ocak 2012 tarihinde <http://en.government.kz/documents/publication/page09> adresinden alındı.

AGİT Dönem Başkanlığı ve Yıldızı Parlayan Kazakistan. (22.12. 2007). *Radikal Gazetesi*. 20 Şubat 2012 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=835194&CategoryID=101> adresinden alındı.

Aitken, J. (2010). *Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev*. (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu). İstanbul: Hayat Yayın Grubu.

Aizhan, K. ve Makaevna, M. D. (2011). Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth in Kazakhstan. *International Proceedings of Economics Development and Research*, (10), ss. 414-419.

Akgül, F. (2009). *Rusya ve Türkiye'de Avrasyacılık*. İstanbul: IQ Kültür Sanat yayıncılık.

Allison, R. (2004). Strategic Reassertion in Russia's Central Asia Policy. *International Affairs*, (80), ss. 277-293.

Allison, R. (2004). Regionalism and the Changing International Order in Central Eurasia. *International Affairs*, (80:3), ss. 463-483.

Allison, R. (2008). Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia. *Central Asian Survey*, (27:2), ss. 185-202.

Alkan, H. (2007). Seçkinler Rekabeti ve Otoriter Kurumsallaşma Arasında Kazakistan'da Siyasal Sistem. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, (4), ss. 1-28.

Alkan, H. (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*. Ankara: Usak Yayınları.

Amanov, Ş. (2007). *ABD'nin Orta Asya Politikaları*. İstanbul: Bilimevi Basın Yayın.

Anacker, S. (2004). Geographies of Power in Nazarbayev's Astana. *Eurasian Geography and Economics*, (45), ss. 515-533.

Arı, T. (2010). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık.

Arı, T. (2006). *Uluslararası ilişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Astana Declaration of the 10th Anniversary of the Shanghai Cooperation Organisation. 17 Nisan 2012 tarihinde <http://www.sectesco.org/EN/show.asp?id=294> adresinden alındı.

Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (50), ss. 71-114.

Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, (Bahar 2004), ss. 33-60.

Aydın, M. (2005). *Küresel Politikada Orta Asya*. Ankara: Nobel.

Babalı, T. (2009). Prospects of Export Routes for Kashagan Oil. *Energy Policy*, (37), ss. 1298-1308.

Bailes, A. J. K., Dunay, P., Guang, P. ve Troitskiy, M. (2007). *The Shanghai Cooperation Organization*. Stockholm: SIPRI.

Baghdad, G. (2007). Prospects for Energy Cooperation in the Caspian Sea. *Communist and Post-Communist Studies*, (40), ss. 157-168.

Baizakova, K. I. (2010). Energy Security Issues in the Foreign Policy of the Republic of Kazakhstan. *American Foreign Policy Interest*, (32), ss. 103-109.

Baldwin, D. A. (1980). Interdependence and Power: A Conceptual Analysis. *International Organization*, (34), ss. 471-506.

Basic Provisions of the Military Doctrine of Russian Federation, 02 Mart 2012 tarihinde <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html#polbase> adresinden alındı.

Bauzoroski, S. (2010). Post-Socialist Energy Reforms in Critical Perspective: Entangled Boundaries, Scales And Trajectories Of Change. *European Urban and Regional Studies*, (17), ss. 167–182.

Baycaun, S. (2002). Bağımsızlıktan Günümüze Kazakistan İç Politikası ve Demokrasi Yolundaki Gelişmeler. *Avrasya Dosyası Kazakistan Kırgızistan Özel*, (4), ss. 70-84.

Becker, J. (2007). *Ejder Şahlanıyor Bugünkü Çin’e İçeriden Bir Bakış*. (çev. Algan Sezgintüredi). İstanbul: NTV Yayınları.

Belsey, A. (1994). Yeni Sağ Toplumsal Düzen ve Yurttaşlık Hakları. *Mürekkap*, (9), ss.3-12.

Bhadrakumar, M. K. (2009). China Resets Terms of Engagement in Central Asia. 03 Mart 2012 tarihinde <http://inthesenewtimes.com/2009/12/23/china-resets-terms-of-engagement-in-central-asia/> adresinden alındı.

Blagov, S. (2007). Russia Urges Formation of Central Asian Energy Club. 19 Nisan 2012 tarihinde <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav110707a.shtml> adresinden alındı.

Blagov, S. (2010). Russia Moves into Trade Surplus with China. 20 Mart 2012 tarihinde http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/LB18Ag01.html adresinden alındı.

Blagov, S. (2011). Russia and Kazakhstan Boost Bilateral Trade and Energy. 14 Ocak 2012 tarihinde http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=37737&tx_ttnews%5BbackPid%5D=27&cHash=bac11b38caf1389e764b194849156bd1 adresinden alındı.

Blank, S. (2005). China, Kazakh Energy, and Russia: An Unlikely M n ge   Trois. *The China and Eurasia Forum Quarterly*, (3), ss. 99-109.

Blank, S. (2011). Dragon Rising: Chinese Policy in Central Asia. *American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, (33), ss. 261-272.

B.P. Bak -Tbilisi-Ceyhan Pipeline. 11 Ocak 2012 tarihinde <http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9006669&contentId=7015093> adresinden alındı.

B.P. Statistical Review of World Energy June 2011. 30 Eylül 2011 tarihinde http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf adresinden alındı.

Bremmer, I. ve Charap, S. (2007). The Siloviki in Putin's Russia: Who They Are and What They Want. *The Washington Quarterly*, (30:1), ss. 83-92.

Brenton, T. (2011). Russia and Asia. *Asian Affairs*, (42), ss. 14-27.

Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satran  Tahtası*. Ankara:  nkılap Kitabevi.

Burles, M. (1999). *Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics*. Washington: RAND.

Weldes, J. (2007). *International Security* (Ed: Buzan, B. ve Hansen, L.). Los Angeles: Sage Publications.

Campaner, N., Yenikeeff, S. (2008). *The Kashagan Field: A Test Case for Kazakhstan's Governance of It's Oil And Gas Sector*. Bruxelles: IFRI.

Central Asia-China Gas Pipeline, Turkmenistan to China 04 Mart 2012 tarihinde <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/centralasiachinagasp/> adresinden alındı.

Cheung, T. M. (2009). Dragon on the Horizon: China's Defense Industrial Renaissance. *Journal of Strategic Studies*, (32), ss. 29-66.

Cho, Y. N. ve Jeong, J. H. (2008). China's Soft Power: Discussions, Resources, and Prospects. *Asian Survey*, (48), ss. 453-472.

Chung, C. P. (2004). The Shanghai Co-operation Organization: China's Changing Influence in Central Asia. *The China Quarterly*, (180) ss. 989-1009

Cohen, A. (2008). *Kazakhstan: The Road to Independence Energy Policy and the Birth of a Nation*. 13 Aralık 2011 tarihinde http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00003207/ac08kazakhstanindependence.pdf;jsessionid=mqbumk2w2jkf?hosts= adresinden alındı.

Coyle, J. J. (2011). Will Russia Attack in the Caspian? 01 Mart 2012 tarihinde <http://eurasianenergyanalysis.blogspot.com/2011/12/will-russia-attack-in-caspian.html> adresinden alındı.

CPC 2011 Annual Results. 22 Ocak 2012 tarihinde <http://www.cpc.ru/EN/news/press/2012/Pages/20120111.aspx> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

Cummings, S. N. (2005). *Kazakhstan Power and the Elite*. New York: I.B. Tauris.

Cutler, B. M. (2002). The Sources of Kazakhstani Conduct. *Continuity and Change in Central and Inner Asia*, (Ed.: Michael Gervers ve Wayne Schlepp). ss. 63-76.

Cutler, R. M. (2011). SCO Energy Clubhouse Still Under Construction. 02 Nisan 2012 tarihinde http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/MF30Ag01.html adresinden alındı.

Çetin, H. (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, (1), ss. 219-237.

Çomak, H. (2009). *Bölgesel Politikalar*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Dannreuther, R. (2010). International Relations Theories: Energy, Minerals and Conflict. 11 Aralık 2011 tarihinde http://www.polinares.eu/docs/d1-1/polinares_wp1_ir_theories.pdf adresinden alındı.

Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: Yeni yüzyıl yayınları.

Dekmejian, R. H. ve Simonian, H. H. (2001). *Trobled Waters The Geopolitics of Caspian Region*. London: IB Tauris.

Djalili, M. R. ve Kellner, T. (2009). *Yeni Orta Asya Jeopolitiği*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Diba, B. A. (2003). *The Caspian Sea In The Twenty-First Century*. Washington: IBEX Publishers.

Domjan, P. ve Stone, M. (2010). A Comparative Study of Resource Nationalism in Russia and Kazakhstan 2004–2008. *Europe-Asia Studies*, (62), ss. 35–62.

DPT. (2000). Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri ilişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu. 14 Ocak 2012 tarihinde http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&sqi=2&ved=0CE8QFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.dpt.gov.tr%2FDocObjects%2FDownload%2F3195%2Foik528.pdf&ei=6rbQT72YMOj_4QSDrtycDA&usg=AFQjCNHBjfJ7XLoVcLqGNfvHLC8xTyFMhQ&sig2=KWJCL3TkWFLlmvb11EJVlw adresinden alındı.

Dugin, A. (2003). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*. İstanbul: Küre Yayınları.

Dugin, A. (2006). Nursultan Nazarbayev'in Avrasya Misyonu. Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.

EIA China Country Analysis Brief. (2010). 14 Nisan 2012 tarihinde <http://www.eia.gov/emeu/cabs/China/pdf.pdf> adresinden alındı.

EIA. (2010). Kazakhstan Country Analysis Brief. 27 Aralık 2011 tarihinde <http://205.254.135.7/EMEUCabs/Kazakhstan/pdf.pdf> adresinden alındı.

Elma, F. (2009). Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya. 11 Ocak 2012 tarihinde <http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/10.pdf> adresinden alındı.

Erickson, A. S. ve Collins, G. B. (2010). China's Oil Security Pipe Dream: The Reality, and Strategic Consequences of Seaborne Imports. *Naval War College Review*, (63), ss. 89-111.

Erişen, C. (2004). *Değişen Dünya'da Rusya ve Ukrayna*. Ankara: Phoenix Yayınları.

Ertan, F. (2001). *Rusya'nın Dönüşümü*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.

Fishelson, J. (2007). *From the Silk Road to Chevron: The Geopolitics of Oil Pipelines in Central Asia*. 28 Ekim 2011 tarihinde http://www.sras.org/geopolitics_of_oil_pipelines_in_central_asia adresinden alındı.

Foreign Direct Investments in Kazakhstan. 11 Mart 2011 tarihinde <http://www.invest.gov.kz/?option=content§ion=4&itemid=75> adresinden alındı.

Fox, W. T. R. (Ed), Morgenthau, H. J., Waltz, K. N., Wolfers, A. ve Niebuhr, R. (1959). *Theoretical Aspects of International Relations*. Indiana: University of Notre Dame Pres.

Friedman, T. L. (2010). *Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği*. (Çev. Elif Özsayar). İstanbul: Bakış Yayınları.

Fukuyama, F. (2008). *Ulus İnşası*. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Gambetti, Z. (2009). İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet Ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (40), ss. 143-164.

Gayoso, C. A. (2009). Russian Hegemonies: Historical Snapshots, Regional Security and Changing Forms of Russia's Role in the Post-Soviet Region. *Communist and Post-Communist Studies*, (42), ss. 233-252.

Gazprom in Questions and Answers Book (2011). 18 Aralık 2011 tarihinde http://eng.gazpromquestions.ru/fileadmin/files/2011/view_version_eng_06.02.2012.pdf adresinden alındı.

Giber, V. O. (2010). What are the Reasons for the Closer and Closer Energy Dialogues between the European Union and China? 11 Aralık 2011 tarihinde <http://projekter.aau.dk/projekter/files/19903140/total.pdf> adresinden alındı.

Guliyev, F. ve Akhrarkhodjayeva, N. (2008). Transportation of Kazakhstani Oil via the Caspian Sea (TKOC): Arrangements, Actors and Interests. 04 Şubat 2012 tarihinde http://www.fni.no/russcasp/Kazakh_Azeri_%20oil_transport_RussCasp_Working_Paper.pdf adresinden alındı.

Hanks, R. R. (2009). "Multi-Vector Politics" and Khazakstan's Emerging Role as a Geo-Strategic Player in Central Asia. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, (11), ss. 257-267.

Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.

Hasenclever, A., Mayer, P. ve Rittberger, V. (1997). *Theories of International Regimes*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hatipoğlu, E. (2008). Güney Kafkasya ve Orta Asya'da Büyük Güçler Arasındaki Oyun: Bölgesel Örgüt ve Oluşumların Rolü. *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası* (Ed: M. Turgut Demirtepe). Ankara: Usak Yayınları.

Hekimoğlu, A. N. (2007). *Rusya'nın Dış Politikası-1*. Ankara: Vadi Yayınları.

Hobson, J. A. (1906). *The Evolution of Modern Capitalism*. Londra: Walter Scott Publishing Company.

Holsti, K. J. (1978). A New International Politics? Diplomacy in Complex Interdependence. *International Organizations*, (32), ss. 513-530.

Holsti, K. J. (1985). The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory. London: Allen & Unwin.

Hupear, R. S. (1945). *The Balance of Tomorrow*. New York: G. P. Putnam's Sons.

Hüseyinov, F. (2003). Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (4), ss. 387-401.

IEA. (2008). Perspectives on Caspian Oil and Gas Development.02 Mart 2012 tarihinde http://www.iea.org/papers/2008/caspian_perspectives.pdf adresinden alındı.

IEA. (2009). World Energy Outlook. (2009). 27 Ocak 2012 tarihinde <http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2009/weo2009.pdf> adresinden alındı.

IMF Direction of Trade Statistics Yearbook. (2009). 20 Şubat 2012 tarihinde http://books.google.com.tr/books?id=U5rbAwJ423wC&pg=PA298&lpg=PA298&dq=kazakhstan+ruusia+trade+statistics+2009&source=bl&ots=VWMqJEOxfN&sig=SOKfaE6qRLq_QzsjvJCGqs-y8qE&hl=tr&sa=X&ei=lqZvT_2GGcjN8QPN2PC_DQ&ved=0CDEQ6AEwADgU#v=onepage&q=kazakhstan%20ruusia%20trade%20statistics%202009&f=false adresinden alındı.

İnaç, H. ve Demiray M. (2004). Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo-Liberalizm. *DPÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), ss. 163-184 .

İpek, P. (2007). The Role of Oil and Gas in Kazakhstan's Foreign Policy: Looking East or West? *Europe-Asia Studies*, (59), ss. 1179-1199.

İşcan, İ. H. (2010). Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi'ni Paylaşım Sorunu. *Sosyo-Ekonomi*, (12), ss. 63-92.

Jakobson, L., Holtom, P., Knox, D. ve Peng, J. (2011). *China's Energy and Security Relations with Russia: Hopes, Frustrations and Uncertainties*. Stockholm: SIPRI

Kahraman, A. (2008). Hazar Ekseninde Boru Hatları Diplomasisi. *Stratejik Öngörü*, (12), ss. 133-144.

TASNİF DIŞI

Karabulut, B. (2011). Helsinki'den Astana'ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT): AGİT'in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Bakış*, (8), ss. 69-93.

Karaca, R. K. (2004). *Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba*. İstanbul: IQ Kültür Sanat.

Karaca, R. K. (2008). *Güç Olma Statejisi Çin*. İstanbul IQ Kültür Sanat.

Karaca, R. K. (2012). Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri. *Uluslararası İlişkiler*, (33), ss. 93-118.

Kazakhstan, China to Double Bilateral Trade by 2015. 18 Mart 2012 tarihinde <http://silkroadintelligencer.com/2011/09/27/kazakhstan-china-to-double-bilateral-trade-by-2015/> adresinden alındı.

Kazakhstan Country Profile. 14 Ocak 2012 tarihinde <http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=Kazakhstan> adresinden alındı.

Kazakhstan-NATO. 12 Şubat 2012 tarihinde <http://www.kazakhstanembassy.be/index.php/en/relations/with-nato> adresinden alındı.

Kazakhstan Oil and Gas Tax Guide. (2011). 16 Aralık 2011 tarihinde [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Kazakhstan_OGTG_2011_E/\\$FILE/Kazakhstan_OGTG_2011_E.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Kazakhstan_OGTG_2011_E/$FILE/Kazakhstan_OGTG_2011_E.pdf) adresinden alındı.

Kazakhstan Sees 50 pct Oil Export Growth by 2020. 16 Mart 2011 tarihinde <http://in.reuters.com/article/2011/10/04/oil-kazakhstan-idINL5E7L405520111004> adresinden alındı.

Kennedy, A. B. (2010). China's New Energy-Security Debate. *Survival: Global Politics and Strategy*, (52:3), ss. 137-158.

Keohane, R. ve Nye, J. S. (1977) *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little Brown.

Keohane, R. ve Nye, J. S. (1987). Power and Interdependence Revisited. *International Organization*, (41), ss. 725-753.

KGAÖ: Kazakistan'daki Askeri Tatbikat Çok kapsamlı Olacak. 07 Haziran 2012 tarihinde <http://turkkazak.com/site/?p=23960> adresinden alındı.

Kolodziej, E. A. (2005). *Security and International Relations*. New York: Cambridge University Pres.

Kolossov, V. ve Turovsky, R. (2001). Russian Geopolitics at the Fin-de-siecle. *Geopolitics*, (6:1), ss. 141-164.

Koolae, E. ve Tishehyar, M. (2009). China and Japan's Energy Security Approaches in the Central Asia: A Comparative Study. *China Report*, (45), ss. 267-283).

Korkmaz, V. (2004). Tarihsel Gelişim İçerisinde Avrasyacı Hareket ve Öğreti, Klasik ve Yeni Avrasyacılık. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (23), ss. 109-142.

Korzhubaev, A. (2011). Cooperation Between Russia and China in the Energy Sector Interests, Problems and Prospects. 27 Nisan 2012 tarihinde <http://www.oilandgaseurasia.com/articles/p/134/article/1427/> adresinden alındı.

Labban, M. (2009). The Struggle for the Heartland: Hybrid Geopolitics in the Transcaspien. *Geopolitics*, (14), ss. 1-25.

Lacoste, Y. (2008). *Büyük Oyunu Anlamak Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*. İstanbul: NTV Yayınları.

Laçiner, S. ve Özertem, H. S. (2008). Hazar Enerji Kaynakları: Enerji-Siyaset İlişkisi ve Türkiye. *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası* (Ed: M. Turgut Demirtepe). Ankara: Usak Yayınları.

Lefler, M. P. (1990). National Security. *The Journal of American History*, (77), ss. 143-152.

Li, J., Sun,X., He,W., Tang, L., ve Xu, W. (2009). Modeling Dynamic Correlations and Spillover Effects of Country Risk: Evidence From Russia And Kazakhstan. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, (8), ss. 803–818.

Liao, X. (2006). Central Asia and China's Energy Security. *China and Eurasia Forum Quarterly*, (4), ss. 61-69.

Lills, J. (2008). Russia-Kazakhstan: Medvedev Tries to Pick Up Where Putin Left Off. 16 Mart 2012 tarihinde <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav052308.shtml> adresinden alındı.

Liu, X. ve Jiang, X. (2009). China's Energy Security Situation and Countermeasures. *International Journal of Energy Sector Management*, (3), ss. 83-92.

Lo, B. (2004). The Long Sunset of Strategic Partnership: Russia's Evolving China Policy. *International Affairs*, (80), ss. 295-309.

Lo, B. (2008). *Axis of Convenience Moscow, Beijing and the New Geopolitics*. Washington D.C.: Brookings Institution Pres.

Lousianin, S. (2011). Russia, China and Central Asian: Energy Aspectas. 21 Ekim 2011 tarihinde <http://journal-neo.com/?q=node/7115> adresinden alındı.

Lynch, A. C. (2001). The Realism of Russia's Foreign Policy. *Europe-Asia Studies*, (53), ss. 7-31.

Mackinnon, M. (2009). *Yeni Soğuk Savaş: Renkli Devrimlerin Sırrı*. İstanbul: Destek Yayınları.

Marketos, T. (2009). Eastern Caspian Sea Energy Geopolitics: A Litmus Test for the U.S. – Russia – China Struggle for the Geostrategic Control of Eurasia. *Caucasian Review of International Affairs*, (3), ss. 2-19.

Matusov, A. (2007). Energy Cooperation in the SCO: Club or Gathering? *China and Eurasia Forum Quarterly*, (5), ss. 83-99.

TASNİF DIŞI

Mcmillan, S. (1997). *Interdependence and Conflict*. *Mershon International Studies Review*, (41), ss. 33-58.

Matusov, A. (2007). Energy Cooperation in the SCO: Club or Gathering. *China and Eurasia Forum Quarterly*, (5), ss. 83-99.

Mearsheimer, J. J. (2003). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton Company.

Metin, M. (2004). *Politik ve Bölgesel Güç Hazar*. İstanbul: IQ Yayınları.

Morgenthau, H. J. (1948). *Politics Among Nations*. New York: Alfred A. Knopf.

Mowchan, J. A. (2009). The Militarization of the Collective Security Treaty Organization. 11 Mart 2011 tarihinde http://www.csl.army.mil/usacsl/publications/IP_6_09_Militarization_of_the_CSTO.pdf adresinden alındı.

Nazarbayev, N. (1997). *Yüzyılların Kavşağında*. Ankara: Bilig yayınları.

Nazarbayev, N. (2003). *Kritik On Yıl*. Ankara: ASAM Yayınları.

Newnham, R. (2011). Oil, Carrots, and Sticks: Russia's Energy Resources as a Foreign Policy Tool. *Journal of Eurasian Studies*, (2), ss. 134-143.

Niebuhr, R. (1959). Power and Ideology in National and International Affairs. *Theoretical Aspects of International Relations* (Ed: Fox, W. T. R.). Indiana: University of Notre Dame Press.

Nogayeva, A. (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları*. Ankara: Usak Yayınları.

Norling, N. (2007). [China and Russia: Partners with Tensions](#). *Policy Perspectives*, (4), ss. 33-48.

Nurshayeva, R. (2011). Assertive Kazakhstan Wins Stake in Foreign-Run Gas Group. 05 Haziran 2011 tarihinde http://www.reuters.com/article/2011/12/14/kazakhstan-karachaganak-idUSL6E7NE02E20111214?type=companyNews&feedType=RSS&feedName=companyNews&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+reuters%2FcompanyNews+%28News+%2F+US+%2F+Company+News%29 adresinden alındı.

Nye, j. S. Jr. (1988). Neorealism and Neoliberalism. *World Politics*, (40), ss. 235-251.

Nye, j. S. Jr. (2005). The Rise of China's Soft Power. *Wall Street Journal Asia*, 29 Aralık 2005. 17 Nisan 2012 tarihinde http://belfercenter.ksg.harvard.edu/publication/1499/rise_of_chinas_soft_power.html adresinden alındı.

Nye, J. S. ve Welch, D. A. (2011). *Küresel Çatışmayı ve İş Birliğini Anlamak*. (Çev. Renan Akman). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TASNİF DIŞI

Oğan, S. (2002). Demografinin Gölgesi Altında Rusya Kazakistan İlişkileri. *Avrasya Dosyası Kazakistan Kırgızistan Özel*, (4), ss. 127-161.

Oğan, G. (2005). Türkistan'da Mevzi Savaşları ve Enerji. 16 Nisan 2012 tarihinde <http://www.turksam.org/tr/a106.html> adresinden alındı.

O'Hearn, T. Eliot, S. ve Samsanov, A. (2003). Karachaganak Field, Northern Pre-Caspian Basin, Northwestern Kazakhstan. *Giant Oil and Gas Fields Of the Decade 1990-1999* (Ed. John C. Lorenz). Missouri: Covington Group.

Oil Exports to Balloon by 2020, Kazakh Minister Says. 27 Nisan 2012 tarihinde <http://www.universalnewswires.com/centralasia/kazakhstan/business/viewstory.aspx?id=10329> adresinden alındı.

Okumuş, A. (2005). Rus Stratejisi Tarihi Kodlarına Dönüyor. *Küresel Güçler* (Ed.: Fatma Sel Turhan). İstanbul: Küre Yayınları.

Olcott, M. B. (2007). Kazmunaigaz: Kazakhstan's National Oil and Gas Company. 10 Aralık 2011 tarihinde http://www.rice.edu/energy/publications/docs/nocs/papers/noc_kaz_olcott.pdf adresinden alındı.

Olcott, M. B. (2010). Central Asia's Oil and Gas Reserves: To Whom Do They Matter? 20 Aralık 2011 tarihinde http://www.emergingmarketsforum.org/wp-content/uploads/pdf/2010_EMF_Eurasia_Olcott_Oil_and_Gas_Reserves.pdf adresinden alındı.

Onay, Y. (2008). *Rus Stratejisinin Mimarları*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat.

O'Neill, D. C. (2011). Risky Business: China's Foreign Direct Investment and Aid to Developing States. 27 Şubat 2012 tarihinde http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1900642 adresinden alındı.

Ong, R. (2009). China's Strategic Convergence with Russia. *The Korean Journal of Defense Analysis*, (21), ss. 315-328.

Organization for Security and Co-operation in Europe. 14 Ocak 2012 tarihinde <http://www.osce.org/who> adresinden alındı.

Özcan, S. A. (2005). İdeolojiden Pragmatizme Rus dış Politikasının Yeni Parametreleri. *Küresel Güçler* (Ed.: Fatma Sel Turhan). İstanbul: Küre Yayınları.

Özsağlam, M. T. (2006). Geçmişten Günümüze Avrasyacılık. *Kıbrıs Yazıları*, (3), ss. 114-122.

Öztürk, N. (2006). Ekonomide Devletin Değişen Rolü. *Amme İdaresi Dergisi*, (36), ss. 17-38.

Öztürk, O. M. (2007). *Amerika Çökerken Yeni Kutuplaşma*. Ankara: Fark Yayınları.

Pan, E. (2006). China's Soft Power Initiative. 02 Mayıs 2012 tarihinde <http://www.cfr.org/china/chinas-soft-power-initiative/p10715> adresinden alındı.

Peters, S. (2004). Coercive Western Energy Security Strategies: "Resource Wars" as a New Threat to Global Security. *Geopolitics* (9), ss. 187-212.

TASNİF DIŞI

Pham, J. P. (2006). Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia. *American Foreign Policy Interests* (28), ss. 53-67.

Pirani, S. (2009). The Impact of the Economic Crisis on Russian and CIS Gas Markets. 22 Aralık 2011 tarihinde <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG36-TheImpactoftheEconomicCrisisOnRussianAndCISMarkets-SimonPirani-2009.pdf> adresinden alındı.

Pomfret, R. (2005). Trade Policies in Central Asia After EU Enlargement and Before Russian WTO Accession: Regionalism and Integration into the World Economy. *Economic Systems*, (29), ss. 32-58.

Pomfret, R. (2006). *The Central Asian Economies Since Independence*. New Jersey: Princeton University Press.

Rahr, A. (1992). Rus Dış Politikasında Atlantikçilere Karşı Avrasyalılar. (Çev: Eralp Yalçın). *Yeni Forum*, (Ağustos), ss. 28-32.

Rekuta, A. L. (2006). The Collective Security Treaty Organization: Averting Security Threats in Central Asia. *Military Thought*, (15), ss.1-9.

Relations Between China and Kazakhstan. 12 Mart 2012 tarihinde <http://www.kazembchina.org/create/bike/home.jsp?tablename=itemcontent&iid=7386256821857348225&tableFlag=itemtable> adresinden alındı.

Richardson, J. L. (2007). Liberalism. *An Introduction to International Relations* (Ed: Richard Devetak, Anthony Burke ve Jim George). New York: Cambridge University Pres.

Roy, O. (2000). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*. İstanbul: Metris Yayınları.

Rumer, E. B. (2006). China, Russia and the Balance of Power in Central Asia. *Strategic Forum*, (223), ss. 1-8.

Rumer, E., Trenin, T. ve Zhao, H. (2007). *Central Asia: Views from Washington, Moscow and Beijing*. London: M.E. Sharpe.

Russia, Belarus, Kazakhstan are Launching Common Economic Space Jan. 1. 03 Mayıs 2012 tarihinde <http://en.rian.ru/russia/20120101/170583110.html> adresinden alındı.

Russia Buys Oman's Stake in Caspian Oil Pipeline. (06.11.2008). *Downstreamtoday*. 26 Şubat 2012 tarihinde http://www.downstreamtoday.com/news/article.aspx?a_id=13678 adresinden alındı.

Russia's National Security Concept. (2000). 10 Ocak 2012 tarihinde http://www.armscontrol.org/act/2000_01-02/docjf00 adresinden alındı.

Russia and 2 Neighbors Form Economic Union. 24 Şubat 2012 tarihinde <http://www.nytimes.com/2010/07/06/business/global/06customs.html?pagewanted=1> adresinden alındı.

Schuman, F. L. (1968). *International Politics*. Tokyo: Tosho Printing Co.

Socor, V. (2007). Discussions Intensify with Kazakhstan on Trans-Caspian Gas Pipeline. 26 Aralık 2012 tarihinde http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=32549 adresinden alındı.

Soltan, E. (2001). Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü: Çizilmeyen Sınırlar. *Stratejik Analiz*, (13), ss. 57-71.

Somuncuoğlu, A. (2002). Geçiş Döneminde Kazakistan Ekonomisi. *Avrasya Dosyası Kazakistan Kırgızistan Özel*, (4), ss. 29-49.

Sloughter, A. M. (1995). Liberal International Relations Theory and International Economic Law. *American University International Law Review* (10), ss. 717-743.

Stegen, K. S. (2011). Deconstructing the "Energy Weapon": Russia's Threat to Europe as Case Study. *Energy Policy*, (39), ss. 6505-6513.

Steger, M. B. ve Roy, R. K. (2010). *Neoliberalism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press

Strategy Kazakhstan 2030. 02 Aralık 2011 tarihinde <http://mod.gov.kz/mod-en/index.php/333> adresinden alındı.

Syroezhkin, K. (2000). The Policy of Russia in Central Asia: A Perspective from Kazakhstan. *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda* (Ed.: Gennady Chufurin). ss. 100-109. Oxford: Oxford University Press.

Syroezhkin, K. (2011). China's Presence in Kazakhstan: Myths and Reality. *Central Asia's Affairs*, (42), ss. 17-25.

Şanlı, B. (2008). Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* (1), ss. 13-30.

The Foreign Policy Concept Of The Russian Federation. 12 Ocak 2012 tarihinde <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm> adresinden alındı.

The Results of the National Population Census in 2009. 11 Mart 2012 tarihinde http://www.eng.stat.kz/news/Pages/n1_12_11_10.aspx adresinden alındı.

Tezkan, Y. (2007). *Jeopolitik Yazılar*. İstanbul: Ülke Yayınları.

Tsygankov, A. P. (2007). Finding a Civilisational Idea: "West," Eurasia," and "Euro-East" in Russia's Foreign Policy. *Geopolitics*, (12:3), ss. 375-399.

Tsygankov, A. P. (2012). The Heartland No More: Russia's Weakness and Eurasia's Meltdown. *Journal of Eurasian Studies*, (3), ss. 1-9.

Tsygankov, P. A. ve Tsygankov A. P. (2004). Dilemmas and Promises of Russian Liberalism. *Communist and Post-Communist Studies*, (37), ss.53-70.

Uçarol, R. (2000). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Uğurlu, Ö. (2009). *Çevresel Güvenlik ve Türkiye’de Enerji Politikaları*. İstanbul: Örgün Yayınevi.

Urbaniak, D., Gerebizza, E., Wasse, G. ve Kochladze, M. (2007). Kashagan Oil Field Development. 11 Ocak 2011 tarihinde <http://www.foeeurope.org/publications/2007/KashaganReport.pdf> adresinden alındı.

Vasquez, A. J. (1998). *The Power of Power Politics*. United Kingdom: Cambridge University Pres.

Verlin, E. ve İnozemtsev, V. (2011). Russia-China: Time for a Course Corection. *Russian Politics and Law*, (49), ss. 54-73.

Wallerstein, I. (2004). *Modern Dünya Sistemi 1. Cilt*. (Çev. Latif Boyacı). İstanbul: Bakış Yayınları.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Co.

Weitz, R. (2007). Kazakhstan Multi-Vector Energy Policy Leaves Much Unresolved. 24 Ekim 2011 tarihinde <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/1354/kazakhstans-multi-vector-energy-policy-leaves-much-unresolved> adresinden alındı.

Weitz, R. (2008). *Kazakhstan and the New International Politics of Eurasia*. Washington: Central Asia-Caucasus Institute.

Weitz, R. (2010). Strategic Posture Reviw: Kazakhstan. 24 Ekim 2011 tarihinde <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/6055/strategic-posture-review-kazakhstan> adresinden alındı.

Weitz, R. (2010). China’s Strategy on Energy Security. 24 Ekim 2011 tarihinde <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/6989/chinas-strategy-on-energy-security> adresinden alındı.

Wishnick, E. (2009). Russia, China, and the United States in Central Asia: Prospects for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis. 04 Mart 2012 tarihinde <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=907> adresinden alındı.

Wolfe, W. M. ve Tessman, B. F. (2012). China’s Global Equity Oil Investments: Economic and Geopolitical Influences. *The Journal of Strategic Studies* (35:2), ss. 175–196,

Wu, H. L. Ve Chen, C. H. (2004). The Prospects for Regional Economic Integration between China and the Five Central Asian Countries, *Europe-Asia Studies*, (56), ss. 1059-1080.

Xinbo, W. (2001). Four Contradictions Constraining China’s Foreign Policy Behavior. *Journal of Contemporary China*, (27), ss. 293–301.

Yapıcı, U. (2007). *Yeni Soğuk Savaş*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

Yenikeyeff, S. M. (2008). *Kazakhstan’s Gas:Export Markets and Export Routes*. UK: Oxford Institute for Energy Studies.

Yergin, D. (1995). *Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, (85), ss. 69-82.

Yermukanov, M. (2007). As Nursultan Nazarbayev and Hu Jintao Shake Hands, Uncertain Ties Linger. *Central Asia-Caucasus Analyst*, (9), ss. 14-16.

Yesdauletova, A. (2009). Kazakhstan's Energy Policy: Its Evolution and Tendencies. *Journal of US-China Public Administration*, (6), ss. 31-39.

Yuan, J. D. (2010). China's Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO). *Journal of Contemporary China*, ss. 855–869.

Yüce, Ç. K. (2006). *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*. İstanbul: Ötüken.

Zabortseva, Y. N. (2012). From the “Forgotten Region” to the “Great Game” Region: On the Development of Geopolitics in Central Asia. *Journal of Eurasian Studies*, ss. 1-9.

Zyberk, H. P. (2007). Who's Afraid of the SCO? 16 Ocak 2012 tarihinde [http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CEoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.da.mod.uk%2Fcolleges%2Farag%2Fdocument-listings%2Fca%2F07\(09\)HPZ.pdf&ei=jB7TT4W4Iort-gbJ-rWgBA&usg=AFQjCNHxy4rGyQh2hzgGT0zcd34wF1be_w&sig2=JIGkNEPzSkyw5n4t-a2SLQ](http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CEoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.da.mod.uk%2Fcolleges%2Farag%2Fdocument-listings%2Fca%2F07(09)HPZ.pdf&ei=jB7TT4W4Iort-gbJ-rWgBA&usg=AFQjCNHxy4rGyQh2hzgGT0zcd34wF1be_w&sig2=JIGkNEPzSkyw5n4t-a2SLQ) adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR)

TASNİF DIŞI